

İBRAHİM NİYAZIYEV

Günahlardan Kurtuluş Reçetesi

Tevbe

Öze Dönüş

İKİF İLİM

2
SERİ

*Günahlardan
Kurtuluş Reçetesi*

Tevbe
-Öze Dönüş-

AKİF AKAY

*Günahlardan
Kurtuluş Reçetesi*

Tevbe

-Öze Dönüş-

AKİF AKAY

GÜNAHLARDAN KURTULUŞ REÇETESİ TEVBE

Copyright © Rehber Yayınları, 2009

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör
Ali BUDAK

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6096-46-8

Yayın Numarası
47

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gazimir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ocak 2009

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Rehber Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.rehber yayinlari.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	9
ÖNSÖZ.....	11
KISALTMALAR LİSTESİ.....	13
GİRİŞ.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM TEVBENİN MAHİYETİ VE İSLÂM DİNİNDEKİ YERİ

1. Fıtrat İtibariyle İnsan.....	21
2. İnsan ve Din.....	22
3. İnsan ve İslâm.....	24
a) Üstün Varlık: İnsan.....	25
b) İdeal Mümin Modeli.....	28
4. Tevbenin Tarifi ve Mahiyeti.....	29
5. Tevbenin Önemi.....	31
6. Tevbenin Zamanı.....	35
7. Kur'ân-ı Kerîm'de Tevbe.....	46
8. Hadis-i Şeriflerde Tevbe.....	62
Efendimiz'in (s.a.s.) Dualarından Örnekler.....	69
Tevbenin Önemi.....	71
Tevbe ve Rahmet Peygamberi.....	72
Günahların Affına Vesile Olacak Ameller.....	73
Toptan Tevbe-İstiğfar Etmek.....	76

İKİNCİ BÖLÜM GÜNAH VE TEVBE

1. Günahın Tarifi.....	81
2. İnsanı Günaha Sevk eden Sebepler	84
a) Dahilî Sebepler	85
b) Haricî Sebepler.....	90
3. Günahı İtiraf ve Tevbe.....	108
Her Günah Kendi Cinsinden Tevbe İster.....	114
4. Küçük ve Büyük Günahlar.....	115
a) Küçük Günah (Sağîre)	116
b) Büyük Günah (Kebîre).....	116
c) Büyük Günahların Sayısı.....	119
5. Tevbenin Şartları	124
6. Tevbe-i Nasûh	131
7. Tevbe ve İstiğfar	148
8. Günahlar Karşısında Nasıl Bir Tavrı Takınmalıyız?.....	157
a) Günah Karşısındaki Tepki.....	159
b) Günah ve Öze Dönüş.....	160

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUF EHLİNE GÖRE TEVBE

1. Tasavvuf Ehline Göre Tevbe	167
2. Tasavvuf Ehline Göre Tevbenin Şartları	172
3. Tasavvuf Ehline Göre Tevbenin Rükünleri	174
4. Namazın Tevbe Boyutu	177

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEVBENİN FERT VE TOPLUM HAYATINA ETKİSİ

1. Tevbenin Fert Hayatına Etkisi.....	183
a) Sonsuz Mutluluk Vesilesi	190

İÇİNDEKİLER

b) Tevbe Bir Duadır	191
2.Tevbenin Toplum Hayatına Etkisi.....	192
a) Tevbe Bir Emniyet Unsurudur	194
b) Rabbânîlerin Tevbesi	196

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNAH VE TEVBE ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

1. Günah-Tevbe Dengesi.....	209
2. Günahı Günah Olarak Bilmek	209
3. Kudsiler ve Günah.....	212
4. Tevbe ile Yeniden Diriliş.....	213
5. Tevbede Sebat	214
6. Hata İşleyenlerin En Hayırlısı!.....	216
7. Her Müessese Tevbe Etmeli.....	216
8. Gerçek Tevbe	219
9. Hatalara Hakk-ı Hayat Tanımama.....	222
SONUÇ.....	225
İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR.....	229

*İlim yolculuğumda emeği geçen herkese,
en içten sevgi ve hürmetlerimle...
Dua dileklerimle...*

*Hep kendi kendimize,
Yollar uzuyor öze...*

TAKDİM

Tevbe; dönmek, rücû etmek, vazgeçmek anlamlarına gelir. İşlenen bir suçtan pişmanlık duyarak vazgeçmek, tevbenin terimsel anlamını oluşturur. Tevbe aslında imana ait makamların ilkidir, insan oluşun idrak edilmesi, Allah'ın mülkünde yaşayışın farkında olunmasıdır. Tevbe âcizliği kabullenme, kulluğu içten benimsemedir. Kural, kaide, din, şeriat koyanın Allah olduğunu tasdik ederek, hataen kuralları, kaideleri, dinin ve şeriatın bazı müeyyidelerini ve hadlerini çiğnediğinin bilincinde olarak tekrar rahmet kapısına dönüş olarak da ifade edilir tevbe...

Tevbe hak yolculuğunun başlangıcı, Allah'a ulaşma kapısının anahtarıdır aynı zamanda. Tevbe, işlenen günahın çirkinliğini görmek, onun pisliğini vicdanında hissetmek suretiyle tiksinierek, iğrenerek, Allah rızasını talep ederek bir daha o günahı işlememek üzere ondan vazgeçmektir.

Kur'ân'da Allah, nasûh tevbeden bahseder (Tahrir, 66/8). Nasûh tevbe; islah edici, düzeltici, onarıcı, öğüt ve vaaz ve-

rici, nasihat edici tevbedir; samimi ve içten tevbeye nasûh tevbe denir. Tevbenin temiz, ciddi, halis olması lâzımdır. Günahlardan; sırf çirkinlikleri, yani Allah'ın rızasına ters düştikleri için pişmanlık duyarak bir daha çirkin işler yapmamaya azmedip vazgeçmek, nefsi buna alıştırıp hiçbir sebep ve engel karşısında dönmemeye karar vermektir.

Tevbe, müminin hayatının bir parçasıdır. Allah'ın kitabı Kur'ân'da, tevbe ismini taşıyan bir sûre mevcuttur. Kur'ân'da, muhtelif yerlerde de tevbeden bahsedilir. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatı, tevbenin nasıl yapılacağına dair uygulamalarla bizim önümüzü aydınlatmaktadır. O büyük Peygamber, her gün sayısız tevbe ve istiğfarıyla Allah'ın rahmet kapısının kendisine açılmasını arzu ediyordu.

İslâm'ın mihenk taşlarından biri olan tevbe hakkında yapılmış bu çalışmanın kitap halinde okuyucuya sunulması yerinde ve çok yararlı bir gayrettir. Hem kitabın müellifi Akif Akay'ı hem de eseri neşretmek lütfunda bulunan naşiri tebrik ediyor, bu kitabın okuyucuya faydalı olmasını temenni ediyorum.

Tevbe kuldan, affetmek Allah'tandır. Bütün tevbelerin kabulü ümit ve niyazıyla...

22.05.2002

9 R.Evvel 1423

Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK

ÖNSÖZ

Bilim ve teknolojinin ilerlediği, dünyanın global bir köy haline geldiği günümüzde insanlık; bütün gelişmelere rağmen ruhen açtır, susuzdur ve boşluktadır. Bu gerçeğin farkına varanlar; okuyup araştırarak, inceleyip sorgulayarak ve değerler arasında kıyaslamalar yaparak hakikati araştırmakta ve bedeni kadar ruhunun ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmaktadırlar. Bunun için bütün dünyada dine yönelenlerin ve içine düştükleri buhranlar anaforundan kurtulmanın ancak Yüce Yaratıcı'ya yönelmekle mümkün olduğunu anlayanların sayısı, her geçen gün artmaktadır.

Değişik sebeplerle Rabbinin emir ve nehiyelerine muhalefet eden ve daha sonra yaptıklarına pişman olan pek çok insan, ruhuna ızdırap veren günahlardan kurtuluş reçetesi aramakta ve Rabbinden özür dileyip af ve mağfiret talebinde bulunmak istemektedir. İşte, bu noktada ister Müslim isterse gayr-i müslim olsun bu ızdırapı duyan kişinin imdadına “tevbe” yetişmektedir. Hiç şüphesiz, günahları itiraf ve temizlenme isteğinin altında, kötü davranışlarından dolayı ızdırap duyan bir ruhun acıklı çırpınışları ve sonsuz bir huzura kavuşma arayışları vardır.

Tevbe, kelâm, psikoloji, din psikolojisi, sosyoloji, tasavvuf ve İslâm hukuku gibi ilim dallarının hepsinin ele alıp kendi metotlarıyla üzerinde araştırma yapabilecekleri bir konudur. Biz, bu kitabımızda Kur'ân ve hadis kitaplarının yanı sıra bazı kelâm, akâid, tasavvuf, psikoloji ve din psikolojisi kitaplarından da istifade edip “İslâm itikadında tevbe anlayışını ortaya koymaya, fert ve toplum hayatında tevbenin etkisi”ni incelemeye çalıştık.

Eksik ve kusurlardan hâlî olduğumuzu hiçbir zaman iddia etmiyor, bilâkis yapıcı tenkitlerin mükemmele ulaşma adına birer basamak teşkil edeceğine inanıyor ve bu mânâda yapılacak tenkit ve teklifler için şimdiden teşekkür ediyoruz.

Burada, bu eseri yazarken kendilerine danışıp çok değerli fikirlerinden istifade ettiğim muhterem hocalarım Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK ve Doç. Dr. Hüdaverdi ADAM'a; kaynak mevzuunda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Surat YILDIRIM, Prof. Dr. Metin YURDAGÜR, Doç. Dr. İlyas ÇELEBİ ve Doç. Dr. Muhit MERT'e; ayrıca bize kaynaklardan kolay bir şekilde istifade etme imkânını sunan tüm İSAM yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, tevfik ve inayet, “İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez.” (Necm, 53/39) buyurarak, çalışma aşk ve şevkimizi arttıran Rabb-i Rahîm ve Kerîm'imizden...

Bu eserin tevbelerimizin kabulüne vesile olmasını dilerim...

Akif AKAY

İstanbul, Haziran, 1998

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.e. : Aynı eser.
a.g.d. : Adı geçen dergi.
a.g.e. : Adı geçen eser.
a.g.m. : Adı geçen makale.
b. : Bin, ibn.
bkz. : Bakınız.
Bsk. : Baskı.
çev. : Çeviren/Çevirenler.
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
h. : Hicrî
haz. : Hazırlayan.
Hz. : Hazreti.
İA. : İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.)
İ.F.D. : İlahiyat Fakültesi Dergisi.

- ks. : Kısaltan.
krş. : Karşılaştırınız.
m. : Miladî.
md. : Maddesi.
ö. : Ölümü, ölüm tarihi.
Ris. : Risalesi.
s. : Sayfa.
sad. : Sadeleştiren/Sadeleştirenler.
sy. : Sayı.
T.D.V.: Türkiye Diyanet Vakfı.
thk. : Tahkik.
T.Ö.V.: Türkiye Öğretmenler Vakfı.
trc. : Tercüme eden.
ts. : Tarihsiz.
vb. : Ve benzeri.

Beyaz Dilekçe

Bahattin Karakoç

Rahman ve Rahim olan adına sığınarak,
Açtım iki elimi, kor gibi iki yaprak.

Bir edep ölçeğinde umutlu ve utangaç,
İşte dünya önünde, benim ruhum Sana aç.

Bu seyriyen ellerle, Sen'den Sen'i isterim,
Sen'den Sen'i isterken, canımdan çıkar tenim.

Sana âşık ruhumdur, merceği yakan ışık
Gözlerim, cemalini görmeden de kamaşık

Bir mirasyediyim ben, iflasın eşiğinde,
Hep sabırla çürüyor, ihlâs bileşiğinde.

Kimin kimlik ararken, hem güler hem ağlarım
Yükseklerden dökülen, sular gibi çağlarım.

Çok tuzlu bir denizim, her ânım med ve cezir,
Sana âşık olalı, yüreğim kutla esrir.

Döşeğim kara toprak, yorganım kara bulut,
Ben Seninle doluyken, vurgun yapamaz kunut.

Her insan günah işler, Sen'den saklanır mı sır?
Teube dilekçesiyle sırttan kalkar bu nasır.

Kâinatı yarattın, donattın, rızık verdin,
Kimine sonsuz körlük, kimine ışık verdin.

"Yanlış adım atmayın! ", diye indi her kitap,
Sana açılan eli, geri çevirmezsin Rab.

*Ulu Birsin, sineden peygamberler gönderdin,
Gökyüzüne yıldızlar, yere çiçekler serdin.*

*Sen'den önce bir Sen yok, kâinatta ilk Sen'sin!
Bu kâinat bir meta, hepsine malik Sen'sin!*

*Rabb'im Sen'i tanıyan, bilir doluyu-boşu.
Kapına geldi işte, yorgun bir aşk sarhoşu.*

*Garibim, muzdaribim ama umutsuz değil,
Seninle dost olanlar, cihanda mutsuz değil,*

*Kulunun kurbanıyım, Rabb'im Sen'in mülkünde,
Garip kulun, ne söyler gülümse dilekçeme.*

*Sen'in için verince, verenin feyzi artar,
Gönülden bir sadaka, dağca bir ömrü tartar.*

*Kâinatta ne varsa, hepsinin zikrinde Sen!
Hamd ve şükür Sanadır, her şey Sen'inle esen!*

*Sen ki Sana geleni, çevirmezsın eli boş,
Âşık boşa dememiş: lütfün da kahrın da hoş!*

*Bir beyaz dilekçedir, Sana her yalvarışım,
İmanımla amelim, hem perdem, hem nakışım.*

*Çalı bile, kendine sığınan kuşu itmez,
Sen Gafur'sun, Aziz'sin, Sen'in keremin bitmez!*

*Geldim işte kapına, kul Senden ırak olmaz
Sana adanmamışsa, yürek de yürek olmaz!*

*Benden önce esirge, Muhammed ümmetini,
Esen gitsin her kervan, en sona ula beni!*

*Kâinat bir mozaik, her şeye sahip Allah!
Ey gizli ve aşikâr, her derde tabip Allah! ...*

GİRİŞ

Tevbe, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem’le (aleyhisselâm) gündeme gelen bir konudur. Zira, hem ilk hatayı (zelle) hem de ilk tevbe yapan O olmuştur. Buradan da anlaşılmaktadır ki, insan, fitrat itibarıyla hata ve günah işlemeye müsait bir yapıda olmakla birlikte hatasını anladığı an pişman olup tevbe ederek Rabbine dönebilecek bir donanıma da sahiptir. Zaten İslâm’ın müntesiplerinden beklediği de “kusursuz bir hayat” değil, zaman zaman sürçmeler olsa bile affedeceği ümidi ve inancıyla Allah’a yönelip O’ndan af ve mağfiret dilenen “tevbe buudlu bir hayat”tır.

Tevbe, kelâm ilminin konuları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Zira, kişinin İslâm’a göre “günah” olan bir işi yaptıktan sonra onu günah kabul etmesi veya etmemesi; işlediği günahı tevbe edip etmemesi, onun imanını ve ahiret hayatını etkileyecek bir husustur. Bundan dolayıdır ki, itikadî ve siyasî mezhepler arasında bu mevzuda çok

şiddetli tartışmalar olmuştur. **Hâricîler**, hiçbir ayırım gözetmeksizin, günah işleyen her müminin “**kâfir**” olduğunu söylemiş; **Mu'tezile** de, büyük günah işleyen kişiyi “**müminlikle kâfirlik arasında bir mertebe**”ye (el-menzile beyne'l-menzileteyn) koymuştur. **Ehl-i Sünnet** ise, itidalli bir yaklaşımla günah işleyen kişinin, dinin hükümlerini inkâr etmediği ve haramı helal saymadığı müddetçe müminlik vasfını yitirmeyeceğini, sadece “**günahkâr**” olacağını ve şartlarını haiz bulunan tevbe ile bütün günahların bağışlanabileceğini bildirmiştir.¹

Tevbe, İslâm'ın insana verdiği değeri göstermesi bakımından oldukça önemli bir konudur. Zira İslâm, günahkâr bir insanı toplum dışına itmekte, tevbe ile temizlenme yolunu göstererek onu yeniden topluma kazandırmaktadır. Tevbe eden günahkâr insan, yeniden iyi bir fert olarak hayata dönmektedir. Böylelikle toplumda huzur ve sükûnet hâkim olmaktadır.

¹ Matürîdî, Ebû Mansur, Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd*, haz. Fethullah Huleyf, trc. H. Suudi Erdoğan, s. 500, 511.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEVBENİN MAHİYETİ VE İSLÂM
DİNİNDEKİ YERİ

*“Her Şey Sen’den, Sen ganîsin,
Rabbim Sana döndüm yüzüm!”*

TEVBENİN MAHİYETİ VE İSLÂM DİNİNDEKİ YERİ

1. Fıtrat İtibariyle İnsan

Yüce Kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’de anlatıldığı şekliyle insan; **“hırslı”**², **“aceleci”**³, **“zayıf”**⁴, **“zalim”**⁵, **“câhil”**⁶, **“cimri”**⁷ ve **“nankör”**⁸ olabilecek bir fıtrata sahiptir. **‘İlk yaratılış’** anlamına gelen **‘fıtrat’**, henüz dış tesirlerle etkilenmemiş ve değişime uğramamış olan varoluşun ilk saf halini ifade eden teknik bir terimdir. Fıtrat, bütün insanlar için ortak ve genel olan yaratılış özelliğidir. İslâm anlayışına göre bu yaratılış tam, eksiksiz, kusursuzdur ve gelişip olgunlaşmaya müsaittir. Bu ilk yaratılış özelliği ile insan,

2 Bkz. Meâric, 80/19.

3 Bkz. İsrâ, 18/11.

4 Bkz. Nisa, 4/28.

5 Bkz. Ahzâb, 33/82.

6 Bkz. Ahzâb, 33/82.

7 Bkz. İsrâ, 18/100.

8 Bkz. İsrâ, 18/68.

kendi Yaratıcı'sını tanımaya, O'na yönelip bağlanmaya da müsait bir yapıdadır. Daha doğuştan insanda var olan bu inanma eğiliminin yönü, tek olan Yüce Allah'a doğrudur.⁹ İnsan fıtratında bir de tamah vardır: “Tamah, bir şeyi hırsla isteme, açgözlülük ve doymazlık mânâlarına gelmektedir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), “Eğer âdemoğlunun iki vadi altını olsaydı muhakkak üçüncüsünü isterdi. İnsanın gözünü ancak toprak doyurur. Allah ise, tevbe edenin tevbesini kabul eder.” sözleriyle tamahın esiri olan insanların hâlet-i ruhiyelerini resmedip sunmaktadır.”¹⁰

İnsanın fıtratında inanma ihtiyacı olduğu gibi, kime, neye, nasıl inanması ve ibadet etmesi gerektiğini öğrenme ihtiyacı da vardır. İşte insana bunu öğretecek olan yegâne müessese ‘**din**’dir...

2. İnsan ve Din

İnsan, daha doğuştan dinî bir kabiliyete sahip olarak dünyaya gelir.¹¹ İnsanın dinî yaşayışının temelinde de doğuştan sahip olduğu bu istidat ve kabiliyet vardır.¹²

Din, insanda fitrî bir duygu ve ihtiyaç olduğu için insa-

⁹ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, s. 124-125. “O halde sen, batıl dinlerden uzaklaşarak yüzünü ve özünü, hak din olan İslâm’a yönelt. Allah’ın bu hilkatini kimse değiştiremez. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların ekserisi bunu bilmezler.” (Rum, 30/30) âyet-i kerimesi ile hemen bütün sahih hadis kitaplarında zikredilen “Her doğan (İslâm) fıtrat(ı) üzere doğar; sonra ana-babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.” (Buhârî, *Cenâiz* 89, 80, 93, *Sünnet* 18, *Kader* 3; Müslim, *Kader* 22-25; Muvatta, *Cenâiz* 52; Tirmizî, *Kader* 5; Ebû Dâvud, *Sünnet* 18) hadis-i şerifi de bu hakikate işaret etmektedir.

¹⁰ Gülen, M. Fethullah, *Prizma*, 3/24.

¹¹ Bkz. Rum, 30/30; Buhârî, *Cenâiz* 89, 80, 93, *Sünnet* 18, *Kader* 3; Müslim, *Kader* 22-25; Kutub, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, s. 283 (Dirâsâtü'n fi'n-nefsi'l-insâniyye), çev: Bekir Karlığa.

¹² Hökelekli, *a.g.e.*, s. 124.

nın hem ferdî planda sağlıklı ve dengeli bir ruhî hayata sahip olması, hem de toplum içindeki sosyal uyumu için bu duygu ve ihtiyacının doyurulması gerekmektedir. Zira gerek fertlerin sahip olmak istedikleri yüce faziletler, gerekse toplumda geçerli olan ve toplumun, bireylerinden uymalarını istediği ahlâk, gelenek, hukuk, sanat gibi tüm yüce değerler dinden mülhemdir, din kaynaklıdır.¹³

“**Din duygusu**”, dinî duygular karşısında insanda açığa çıkan duyguların genel adıdır.¹⁴ Din duygusu, insanı daîma içinde bulunduğu fânî âlemden İlâhî âleme yönlendiren ve o âlemin üstünlüklerini anlatıp oraya lâyük hale gelebilmek için yükselme çabası içine sokan bir duygudur. Bu duygu sayesinde insan, yüce Yaratıcı’sına yönelip yalnızca O’na kullukta bulunur, O’na sığınır ve yalnızca O’ndan yardım ister.¹⁵

Din duygusu, Allah’la irtibattan kaynaklanan ve kişiye, sürekli İlâhî âlemlerle temas kurma imkânını sağlayan bir duygudur. Din duygusunu güçlü bir şekilde yaşayan insan, izlenimlerinde, düşüncelerinde hâl, tavır ve davranışlarında Allah (celle celâluh) ile uyum içinde bulunduğunu hisseder. Bütün ideallerinin “İlâhî âlem”de gerçekleşeceği inancı içerisinde, dünyada bulamadığı emniyet ve teselli ihtiyacını, bu duygu sayesinde tatmin eder. Böylece din duygusu, bu duyguyu hissedenlerde yepyeni bir kuvvet kaynağı meydana getirmekte ve onları oldukça rahatlatmaktadır.¹⁶

¹³ Certel, Hüseyin, “*Dinî Suçluluk Duygusu ve Savunma Mekanizmaları*”, Akademik Araştırmalar Dergisi, s. 24, s. 1, Erzurum, 1996.

¹⁴ Hökelekli, a.g.e., s. 138.

¹⁵ Bkz. Fatıha, 1/5.

¹⁶ Hökelekli, a.g.e., s. 139-140.

Bütün dinler, sistem olarak kendilerini benimseyip kabul eden fert ve toplumların davranışlarını, onlara arz ettikleri hakikatlerle uyumlu hâle koymayı sağlayacak bir kısım ah-lâkî prensipler, başka bir deyişle Yüce Yaratıcı tarafından gönderildiğine inanılan ve mutlaka uyulması gereken emir ve yasaklar ortaya koymuşlardır.¹⁷ Din, insan davranışlarını haram, helâl ve farz gibi hükümleriyle düzenleyip yönlendirir. Böyle olunca dinî emir ve yasaklamaların olduğu yerde bu emirlerin terki ve yasaklamaların ihlali de söz konusudur. Dinen yerine getirilmesi zorunluluk ifade eden farzların kasten terki ve ihmali ile yasakların ihlalinden doğan sorumluluk, dinde “**günah**” kavramıyla ifade edilir.¹⁸

3. İnsan ve İslâm

İnsan, yoktan var edip kendisine sayısız nimetler ihsan eden Yüce Mevlâ’sını tanıyıp kulluk etmesi¹⁹ ve yeryüzünde iyi işler yapması için yaratılmıştır. O; göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten korkup çekindiği “**emanet**”i yüklenerek ağır bir mesuliyetin altına girmiştir.²⁰ Cenab-ı Hak, mukaddes emaneti yükleyeceği bu varlığı, kendisine halife olma payesiyle şereflendirmiştir.²¹ Allah’ın insana yeryüzünde hilafet vermesi, insana bahşettiği şeref, lütuf ve üstün değeri açıkça ortaya koymaktadır.²²

¹⁷ Hökeleki, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁸ Certel, *a.g.m.*, *a.g.d.*, s. 24.

¹⁹ Bkz. Zâriyât, 51/56.

²⁰ Bk. Ahzâb, 33/82.

²¹ Bk. Bakara, 2/30. Halife, kelime itibarıyla “bir başkasının yerine geçen, asile vekillik eden, kalfa” gibi mânâlara gelmektedir. Bk. Devellioğlu, Ferit, “*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*”.

²² Gölcük, Şerafeddin, *Kur’ân ve İnsan*, s. 43.

Muhammed Draz'ın (1894-1958) ifadesiyle İslâm, insana yalnız bir yönlü değil; ismet ve himayede, izzet ve efendilikte ve bir de istihkak ve kazançta olmak üzere tam üç yönlü bir üstünlük tanımıştır. **“Gerçekten Biz, Âdem evlatlarını şerefli kıldık.”** (İsrâ, 18/80) âyet-i kerimesi insanın insan olması yönüyle üstünlüğüne; **“İzzet, Allah'ın, Resûlü'nün ve müminlerindir.”** (Münafikûn, 63/8) âyet-i kerimesi onun inancından kaynaklanan üstünlüğüne; **“Herkesin, yaptığı işlere göre dereceleri vardır.”** (En'am, 6/132)²³, **“Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur.”** (Zilzâl, 99/8) âyet-i kerimeleri de onun çalışkanlık ve iç yapısının gereği olan üstünlüğüne işaret etmektedir.²⁴

a) *Üstün Varlık: İnsan*

Cenab-ı Hak, insanı bütün varlıklardan üstün kılmış ve diğer mahlukatı onun hizmetine sunmuştur.²⁵ Ayrıca onu en güzel bir biçimde yaratmış²⁶ ve ona diğer varlıklara vermediği **“akıl”** gibi büyük bir nimet lûtfetmiştir. Akıl sayesinde insan, yaratılışındaki hikmet ve gayeyi, çevresinde baş döndürücü bir nizam ve ahenkle cereyan edip giden eşya ve hadiseleri düşünerek, Allah'ın istediği şekilde bir hayat yaşamaya çalışır. O, sahip olduğu akl-ı selim vesilesiyle hayırla şerri, iyiyle kötüyü birbirinden ayırma imkânına kavuşur.²⁷ Ancak, onun ebedî saadete kavuşabilmesi için akıl yeterli değildir. Tarihî hakikatler de göstermiştir ki, akıl da kendisini hatalardan koruyacak yanılmaz bir reh-

²³ Ayrıca bkz. el-Ahkâf, 46/19.

²⁴ Draz, M. Abdullah, *İslâm'ın İnsana Verdiği Değer*, trc. Nureddin Demir, s. 45.

²⁵ Bkz. Câsiye, 45/13.

²⁶ Bkz. Tîn, 95/4.

²⁷ Karaçam, İsmail, *İslâm'da Tevbe*, s. 16.

bere muhtaçtır ve işte bu rehber, hiç şüphesiz ‘**din**’dir. Zira din, hem ferdi hem de toplumu etkileyen bir kurumdur.²⁸

İnsan; “iyi-kötü binlerce duyguyla sarılı bir yumak gibidir. Duygular itibariyle onun, her zaman bir melekî bir de şeytanî yanı vardır. O, bunlardan birisiyle âlâ-yı illiyîne (yücelerin yücesine) çıkarken, diğeriyle de aşağıların aşağısına düşebilir.”²⁹ Tabiatı itibarıyla insan, hem güçlü hem zayıf; hayra olduğu kadar şerre, Allah’a olduğu kadar başka şeylere yönelmeye, neticede de hem faziletli hem günahkâr olmaya eğilimlidir.³⁰ Onun mahiyetinde; biri hayra, diğeri şerre sevk eden iki merkez vardır. Bu itibarla, M. Âkif bir şiirinde, “*Senin mâhiyetin hatta meleklerden de ulvîdir; Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir.*” der. Yani insan, her ne kadar cisim yönüyle ufak tefek de olsa, taşımış olduğu değer itibariyle, muazzam bir şerefe sahiptir.

‘**Latîfe-i Rabbâniye**’ (iyiyi kötüden ayırabilecek yüce duygular) meleklerle, ‘**nefis**’ de şeytanla irtibat içindedir ve bu iki merkez daima birbiriyle çatışma halindedirler. Fakat insan; nefsi ve şeytanı alabildiğine ona kötülüğü emretmesine rağmen, dilediği takdirde isteklerine hâkim olabilecek bir yapıya sahiptir.³¹ Aynı zamanda o, her biri hak ve hakiyat yolunda yanılmaz birer rehber olan İlâhî kitap ve peygamberlerle de desteklenerek, ebedî saadeti elde edebileceği yola (sırat-ı müstakime) yönlendirilmiştir.

²⁸ Armaner, Neda, *Din Psikolojisine Giriş*, 1/81.

²⁹ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla*, 2/59.

³⁰ Hökelekli, a.g.e., s. 184.

³¹ Bkz. Şems, 91/8-8, Kıyâme, 85/14-15, Beled, 90/10, Yûsuf, 12/53, Nâziât, 89/40; Turgut Ali, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Ahlak Esasları*, s. 61.

Bu özellikleri taşıyan insanın, kulluk şuuruyla haddini bilmesi ve Rabbine karşı gelmekten sakınması gerekmektedir. Fakat peygamberler de dahil olmak üzere hiçbir insan, hata ve kusurlardan tamamen uzak değildir.³² O, acziyetinin bir gereği olarak, zaman zaman değişik nedenlerle kendisi için birer kurtuluş reçetesi mahiyetinde olan dinî emir ve yasakların dışına çıkabilir.

Bu noktada şuur sahibi varlıkları üç kategoriye ayırmak mümkündür:

1. Fıtratı itibariyle hata ve günah işlemekten uzak bulunan, Cenab-ı Hakk'a karşı hiçbir zaman isyan etmeyen ve O ne emretmişse sadece onu yapan **melek**.³³

2. Karakter itibariyle hayırdan tamamen uzak ve şerrin en büyük temsilcisi bulunan **şeytan**.

3. Hem meleklere hem de şeytana benzeme kabiliyetine sahip olan ve değişik zaman dilimlerinde hata ve isyana düştükten sonra yaptıklarına pişman olup tevbe edebilen **insan**.

İnsanı meleklerden ayıran en temel özelliklerden birisi, meleklerin günahattan uzak buldukları halde insanların günah işlemeleridir. Dünyanın neresinde ve hangi dine mensup olursa olsun, hiçbir insan küçük veya büyük hata

³² Peygamberler hayatlarında "zelle" denilen hatalar yapabilirlerse de, günah işlemekten masumdurlar. "Ümmet onların küfür ve bid'atten masum olduklarında icmâ etmişlerdir. Yalnız Hariciler, Nebiler üzerine küfrü caiz görmekteyler; zira onlara göre peygamberlerden günahın sadır olması caizdir ve onlara göre her günah küfürdür, bu yolla peygamberlerden küfrün sadır olmasını caiz görmekteyler. Rafiziler ise, Peygamberlerden takıyye olarak küfür kelimesinin çıkmasını caiz görmüşlerdir." Bk. er-Râzî, el-Erbain, fi *Usûli'd-Dîn*", thk. Ahmed Hicâzî Sekka, s. 115-116. Peygamberlerin masumiyetine dair geniş bilgi için bk. a.g.e., s. 115-186.

³³ Bkz. Tahrim, 66/6.

ve gûnahtan kendisini tamamen koruyamamıştır. Dünden bugüne din müessesesiyle birlikte günah kavramı ve günahkârlar da hep var olagelmıştır.³⁴ İslâm, bir fitrat dinidir. Onda insanın hem günah hem de sevap işleyebileceği kabul edilmekle beraber aynı zamanda günahlardan kurtulma yollarına da dikkat çekilmiştir.³⁵

b) İdeal Mümin Modeli

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadis-i şeriflerde de **“ideal mümin modeli”** olarak, hata ve günahlardan tamamen uzak bir model yerine, elinden geldiğince günahlardan sakınan, ancak bütün gayretlerine rağmen yine de zaman zaman hata ve günah işleyebilen, neticede ise pişman olup tevbe ederek, Rabbinden af ve mağfiret dileyen bir mümin modeli çizilmiştir. Nitekim “Eğer Allah insanları işledikleri günahlar yüzünden cezalandıracak olsaydı, dünyada tek bir insan bile bırakmazdı; ama Allah onların cezasını belirlenmiş bir vâdeye kadar erteler. O vâdeleri geldiği vakit hükmünü yerine getirip onları cezalandırır. Çünkü Allah kullarını tamamen görmektedir.” (Fâtır, 35/45), **“Nefsim kudret elinde olan Zât'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemezseniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi.”**³⁶ gibi âyet ve hadisler de bu hakikati ifade etmektedirler.

Buradan, **“İslâm'ın bakış açısı bu ise, her insan rahatlıkla günah işleyebilir.”** gibi yanlış bir anlam çıkarılmamalıdır.

³⁴ Certel, a.g.m., a.g.d., s. 24.

³⁵ Dalgın, Nihat, “İslâm'da Tevbe”, Diyanet İlmî Dergi, 32, 40, sy. 3.

³⁶ Müslim, *Tevbe* 9; Tirmizî, *Daavât* 105.

İnsan, elbette hata ve günah işlememeye ve onlardan uzak durmaya çalışmalıdır. Fakat peygamberler bile -günahlardan korunmuş olsalar da- hatalardan uzak değillerdir. Hata işlemeyen tek varlık Cenab-ı Hak'tır. Dolayısıyla, hiç kimse kendisini hata ve günahlardan uzak görmemelidir. Yanılarak, unutarak veya nefesine yenilerek bir hata veya günah işlediğinde de yaptıklarında ısrar etmemelidir. Onlardan pişman olmalı ve hemen tevbe ederek Rabbinden af ve mağfiret dilemelidir.

4. Tevbenin Tarifi ve Mahiyeti

Tevbe, t-v-b fiilinin mastarı olup, “dönmek, vazgeçmek, terketmek, ayrılmak”³⁷ mânâlarına gelir. Bu fiil, değişik kullanım şekillerine göre bunlardan farklı mânâlara da sahiptir. Mesela, Kur’ân-ı Kerîm’de kendi başına veya “**ilâ**” harf-i ceriyle zikredildiğinde, kulun bütün samimiyeti ile hata ve günahlarından pişman olup Rabbine dönerek O’ndan af ve mağfiret dilemesini,³⁸ “**alâ**” harf-i ceriyle zikredildiğinde ise, Allah’ın, günahları terkederek kendisine dönen kuluna af, mağfiret, lütuf ve nimetleriyle muamele edip onun tevbesini kabul buyurmasını ifade eder.³⁹

³⁷ İbn. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Tevbe md., 1/336; el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 49; el-İsfehânî, Râgîb, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, tevbe md. s. 169; el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, trc., Ahmet Serdaroğlu, 4/11; Doğan, D. Mehmet, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, Tevbe md. s. 885; el-Ezherî, Ebî Mansûr, *Tehzibu'l-Luğa*, thk. Ya'kûb Abdü'n-Nebîy, *Tevbe* md., 14/332. Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed İbn Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, *Tevbe* md., s. 89.

³⁸ Bkz. Bakara, 2/54, A'raf, 8/143; Ahkâf, 46/15, Furkân, 25/81; Kasas, 28/68.

³⁹ Bk. Bakara, 2/38, 54, 128, 160, 188; Nisa, 4/18, Mâide, 5/39, 81; Tevbe, 9/15, 105, 118, 118; Teftazânî, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsid*, thk. Abdurrahman Umeyra, 5/163.

Dinî terminolojide ise tevbe, “hataları itiraf edip pişmanlıkla kıvranmak, fevt edilen şeyleri yerine getirerek, yeniden toparlanıp Cenab-ı Hakk’a yönelmek”,⁴⁰ sadece O’nun rızası için günahları terk ederek iyi amele, isyanı bırakarak itaate dönmek ve eskiden işlenmiş günahlardan, günah olduklarından ötürü nedâmet ve pişmanlık duyarak bir daha bu günahları işlememeye söz vermek⁴¹ demektir. Nitekim Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), **“Pişmanlık tevbedir.”**⁴² buyurarak bu hakikate işaret etmişlerdir. M. Fethullah Gülen Hocaefendi’nin yorumları içerisinde ise tevbe; “İçte duyulan nedâmet ve ızdırabın dışarıya sözle yansıması ve “es-tagfirullah” ile seslendirilmesidir.”⁴³ Farklı bir ifadeyle tevbe, “yapılan kötülüğü, işlenen günahı veya kabahati Allah yüzünden, affedip bağışlamak; kul yüzünden yaptığının kabahat veya günah olduğunu bilip, onu bırakıp terk ederek Allah’a dönmektir. Yani O’nun emirlerine uymak ve yasak ettiği şeylerden kaçınmak suretiyle, Allah’a sığınarak O’ndan affetmesini, bağışlamasını dilemek, yaptıklarından pişman olduğunu belirterek yalnız O’na yalvarmaktır.”⁴⁴

Tevbede esas olan, Allah rızası için yapılmış olmasıdır. Zira kişinin; temelinde Allah rızası değil de, malına, bedene veya şerefine bir zarar geldiğinden dolayı duyduğu

⁴⁰ Gülen, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/18.

⁴¹ el-İşfehâni, a.g.e., *Tevbe* md. 169; el-Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, Haz: Süleyman Uludağ, s. 22; el-İci, Ebu'l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülğaffar, *el-Mevâkıf fi İlmî'l-Kelâm*, s. 380; et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatu Keşşâfî'l-İstılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, *Tevbe* md., 1/525; Teftazânî, a.g.e., 5/162. Ayrıca bk. Karaçam, İsmail, a.g.e., s. 39.

⁴² İbn. Mâce, *Zühd* 30; İbn Hanbel, 1/386.

⁴³ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla*, 1/281.

⁴⁴ Tunç, *Cihad*, “*Tevbe Hakkında Bazı Meseleler*”, İ.F.D, sy., 24, s. 394.

pişmanlık ve nedâmet **“tevbe”** olarak değerlendirilemez.⁴⁵ Mesela, kumar oynayan bir insanın, Allah korkusu söz konusu olmaksızın sadece cebine ve kasasına vermiş olduğu zarardan dolayı kumarı bırakıp terk etmesi bir tevbe değildir. Çünkü asıl tevbe, kişi işlediği günahın bir faydasını görse de onun çirkinliğini duyup ondan tiksinererek vazgeçmektir.”⁴⁶ Ama Rabbimizin engin rahmetine de kimse had koyamaz. O’nun bildirdiklerine bakmak gerekir. Önemli olan ihlâstır, samimiyettir ve her şeyin Allah rızası için yapılmasıdır.

Allah’ın bir emri olduğu düşüncesiyle ve sırf O’nun rızasını kazanmak için yapılan tevbe, bir ibadettir ve sadece Cenab-ı Hakk’a tahsis edilmelidir. Bunun içindir ki, kul Allah’a itaat etmeye yöneldiği zaman, onun hakkında “Tevbe etti.” denir, zira burada isyan halinden itaat haline bir dönüş olabileceği gibi, bir taat halinden daha mükemmel bir taat haline dönüş de söz konusu olabilir. Tevbe Sûresi’nin 117. âyetindeki Hz. Peygamber’in Yüce Rabbimiz tarafından kabul buyrulduğu haber verilen tevbesi, böyle daha da mükemmel bir taat cinsinden olmalıdır.”⁴⁷

5. Tevbenin Önemi

Tevbe etmek, herkese farz-ı ayndır.⁴⁸ Tevbenin farz oluşu Kur’ân, Sünnet-i Sahiha ve icma-i ümmet ile sabittir.⁴⁹

⁴⁵ Bk. Teftazânî, a.g.e., 5/163; el-Îcî, a.g.e., s. 380; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, sad., İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, 8/164.

⁴⁶ Yazır, *Hak Dini*, 8/164.

⁴⁷ Tunç, a.g.m., a.g.d., s. 394.

⁴⁸ Bk. el-Cürçânî, a.g.e., Tevbe md. s. 96; el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/13, 19-20; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi’n-Nevevî*, 17/59; Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut, 1982; Teftazânî, a.g.e., 5/165-166.

⁴⁹ Karaçam, a.g.e., s. 82.

Nitekim Cenab-ı Hak, bir âyet-i kerimede “Ey müminler! Hepiniz toptan Allah’a tevbe ediniz ki felâha eresiniz...” (Nur, 24/31), başka bir âyet-i kerimede ise, “Ey iman edenler! Samimî ve kesin bir dönüşle Allah’a tevbe ediniz....” (Tahrim, 66/8) buyurmaktadır. Ayrıca çalışmamız içerisinde değişik konuları izah ederken yer vereceğimiz pek çok âyet-i kerime de tevbe etmeyi emretmektedir. Burada zikrettiğimiz “Ey müminler! Hepiniz toptan Allah’a tevbe ediniz ki felaha eresiniz...” âyet-i kerimesinde Allah Teâlâ, hitabını bütün müminlere genelleştirmiştir. Çünkü fitrat itibariyle zayıf olarak yaratılmış olan kulun, ne kadar gayret gösterirse göstereceğini, ne kadar dikkat ederse etsin Rabbinin istek ve emirlerini harfiyyen yerine getirmesi zordur. Bu emirleri yerine getirirken, onun bir kusuru bulunabilir. İşte bundan dolayıdır ki Cenab-ı Hak, suçlu-suçsuz ayırımı yapmaksızın bütün müminlere tevbe ve istiğfarı emretmiş ve ancak bu yolla kurtuluşa erebileceklerini bildirmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla “kâfir veya cahil olduğu halde ergenlik çağına gelen herkesin cahilliğinden ve küfründen tevbe etmesi vaciptir. Anne ve babasına uymakla Müslüman olarak buluş çağına ulaşan fakat İslâmî gerçeklerden gâfil bulunan kimsenin de İslâm’ın mânâsını anlamak suretiyle gafletinden tevbe etmesi lâzımdır.”⁵¹

Sevgili Peygamberimiz de (sallallahu aleyhi ve sellem), değişik hadis-i şeriflerinde tevbe üzerinde bolca tahşidatta bulunarak tevbenin önemine dikkat çekmiştir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bu hadis-i şeriflerinden birisinde şöy-

⁵⁰ er-Râzî, Fahrüddin, Muhammed b. Ömer, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, 17/54.

⁵¹ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/20.

le buyurmuştur: **“Bütün insanlar hata işleyebilirler. Ancak hata edenlerin en hayırlısı (hatasını anlayıp pişman olarak) tevbe edenlerdir.”**⁵² “İnsan hatadan hâli olamaz; fakat tevbe kapısı açıktır.”⁵³

“(Ne attan düşmedik yiğit, ne de sürçmedik at yoktur.) derler. Önemli olan, düştükten sonra doğrulup kendine gelebilmeğdir.”⁵⁴, “İnsan, sürçüp düştüğü an, hemen tevbeğe yönelmeli, günaha attığı ilk adımını geri çekip, açılan menfezi hemen anında kapatmalıdır ve Allah’ın rahmetiyle tekrar münasebete geçme yollarını aramalıdır.”⁵⁵, “Herkes, büyük veya küçük bir günah işleyebilir. Masumiyet, sadece peygamberlere hastır.”⁵⁶, “Her insan, hata işleyebilir, hatta hayatını inhıraflar içinde sürdürebilir. Ancak bu hataların silinerek, yerlerine âli derecelerin kaydedilmesi de, her zaman ve herkes için mümkündür. İşte böyle bir bahtiyarlığa mazhar olma yollarından biri de, her şeye rağmen, bütün sıkıntılara katlanarak abdest almaktır... İkinci olarak ciddi bir arzu ve iştihakla sürekli mescidlere koşmak, sonra da adeta kalbi mescide asılı kalmak ve hayatının diğer parçalarına da nur saçayım diye, yine mescide gelmek niyetiyle mescidden ayrılmak.. ve üçüncü olarak, namazdan sonra başka bir namazı intizar etmek. Bunlar, hem hataları siler, götürür hem de insanı, derece derece arş-ı kemâlâta uruc ettirir.”⁵⁷ Buradan da anlaşılmaktadır ki, gerek peygamber, gerek âlim ve gerekse cahil olsun her insan hata edebilir

⁵² Tirmizî, *Kıyâmet* 50; İbnu Mâce, *Zühd* 30.

⁵³ Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 150, s. 1661.

⁵⁴ Gülen, M. Fethullah, *Ölçü ve Yoldaki Işıklar*, s. 109.

⁵⁵ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla*, 4/104.

⁵⁶ Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 2/368.

⁵⁷ Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 1/333.

ve bu zellesi neticesinde tevbeye muhtaçtır. “Aslında her peygamber yaptığı “zelle” karşılığında, durumuna muvâfık bir şekilde tevbe etmiştir. Meselâ, Hz. Âdem “Rabbimiz biz nefsimize zulmettik... Sen kusurumuzu mağfiret buyurup, bize merhamet etmezsen en büyük kayba uğrayanlardan oluruz!” (A’raf, 7/23) demiş, Hz. Musa “Rabbim, nefsimi zulmettim, beni mağfiret buyur.” (Kasas, 16/28) diyerek yalvarmıştır. Efendimiz’e gelince, bu mânâda bir duasını bilmiyoruz, ama Hz. Ebû Bekir’e öğrettiği “Allah’ım, nefsimi çok zulmettim!” diye devam eden duada, aynı paralelde cümleler kullanmıştır.”⁵⁸ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’e bakıldığında pek çok peygamberin, yaptıkları hata neticesinde Allah’tan af diledikleri görülecektir.⁵⁹ Sadece onlar değil, Cenab-ı Hak tarafından geçmiş ve gelecek bütün hata ve günahlarının bağışlandığı bildirilen⁶⁰ Mâsum Nebî (sallallahu aleyhi ve sellem) bile her gün bir rivayette **yetmiş**, diğer bir rivayette ise **yüz** defa istiğfarda bulunduğunu söylemiştir.⁶¹ Zaten bu yüzden o muallâ ruha Seyyidü’l-Evvâbîn denmiştir. “Yine bir başka hadislerinde Allah Resûlü şöyle buyurur: “Ben tevbe ve rahmet peygamberiyim.” Tevbe kapısı kıyamete kadar açıktır. Zira Allah Resûlü bir tevbe peygamberidir ve hükmü de kıyamete kadar sürecektir.”⁶²

Efendimiz’in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu kadar tevbe ve istiğfarda bulunmasının sebebi, bazılarının göre ümmetine tevbe ve istiğfarı öğretmek,⁶³ bazılarının göre bize örnek

⁵⁸ Gülen, M. Fethullah, *Kur’ân’dan İdrâke Yansıyanlar*, 2/268.

⁵⁹ Bk. el-A’raf, 8/23; el-Kasas, 28/16; el-Enbiya, 21/88.

⁶⁰ Bkz. el-Fetih, 48/2.

⁶¹ Bk. Buhârî, *Daavât* 3; Müslim, *Zikr* 42.

⁶² Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 1/389.

⁶³ el-Aynî, *Umdetü’l-Kâri fi Şerhi Sahihi’l-Buhârî*, 5/521.

olmak⁶⁴ ve bazılarına göre ise yaptığı ibadetlerle her geçen gün Rabbine doğru yaptığı yolculukta mesafe katedip merteye kazandıktan sonra geride bıraktığı mertebelerdir.⁶⁵ Günahlardan masun olan zaman ve mekânın Efendisi (salallahu aleyhi ve sellem) bu kadar tevbe ve istiğfarda bulunurken, hayatı hata ve kusurlarla dolu olanların ne kadar tevbe etmesi gerektiğini herkes kendi vicdanına danışmalıdır. Fakat biz burada şu kadarını söylemeliyiz ki, her gün yapılacak tevbe ve istiğfar için herhangi bir sayı sınırlandırması yoktur. Kişi, her gün istediği sayıda tevbe ve istiğfarda bulunabilir. Ancak İsmet Güneşi'nin (sallallahu aleyhi ve sellem) bu örnek uygulaması müminler için asgari bir limit olmalıdır.

6. Tevbenin Zamanı

“Allah’ın kahretmediğini görüp şımarma; mühlet verdiğini düşün, ürper!”⁶⁶

Mümin, yaptığı bir işin hata olduğunu anladığı an hemen tevbe etmelidir. “Kısa bir ömürde, hadsiz günahlarıma kefarete olacağım, muvakkat lisanımın tevbe ve nedametleri kâfi gelmiyor. Sâbit ve bir derece daim olan kitabın lisanı daha ziyade o işe yarar.”⁶⁷ diyen Bediüzzaman Hazretleri, ömrün kısa olduğuna, tevbe ve istiğfarların yeterli olmadığına, ölümden sonrası için sadaka-i câriye nev’inden hayırlı eserler bırakıp onların diliyle tevbe ve istiğfara devam edilmesi gerektiğine işaret ediyor. Yine Be-

⁶⁴ Kotku, Mehmed Zâhid, *Tevbe*, s. 12.

⁶⁵ Karaçam, a.g.e., s. 100.

⁶⁶ Gülen, M. Fethullah, *Ölçü ve Yoldaki Işıklar*, s. 110.

⁶⁷ Bediüzzaman, *On Yedinci Lem'a*, s. 650.

diüzzaman, bize seherleri tavsiye ederek, o kıymetli vakitlerin tevbe ve istiğfar için çok önemli olduğunu vurguluyor:

*“Seherlerde eser bâd-ı tecellî
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.
Înâyethâh zidergâh-ı Îlâhî
Seherdir ehl-i zenbin tevbegâhı,
Uyan ey kalbim vakt-i fecirde,
Begün tevbe, becû gufran, zidergâh-ı Îlâhî.”*⁶⁸

Efendimiz’in (sallallahu aleyhi ve sellem) ifadeleriyle “Kul bir hata yaptığı zaman kulunun kalbinde siyah bir iz meydana gelir. Eğer kişi, o hatadan nefsinin uzaklaştırır, af talep eder ve tevbede bulunursa onun kalbi cilalanarak (leke silinir). Bilâkis, aynı günahı işlemeye devam ederse, kalbtteki leke artırılır. Hatta bir zaman gelir, kalbi tamamen kaplar. İşte bu durum, Cenab-ı Hakk’ın, “Hayır! Gerçek öyle değil! Onların yapageldikleri kötü işler, gitgide kalplerini paslandırmıştır. (onun için âhireti inkâr ederler.)” (Mutaffifin, 83/14) meâlindeki âyette zikrettiği pastır.”⁶⁹ Tevbe ve istiğfarla temizlenmeyen her günah, kalbleri değil taşları bile karartacak kadar ürperti vericidir. “Haceru’l-Esved, cennetten indi. İndiği vakit süten beyazdı. Onu insanların günahları kararttı.”⁷⁰ hadis-i şerifi bu hakikati ne güzel ifade eder. “Gönülde pas bırakan günah, bünyeye musallat olmuş bir virüs gibidir; er-geç kendini hissettirir.”⁷¹ “Günahlar, müminin cennete doğru uzanan hayat yolu üzerine kurulmuş birer tuzaktır!”⁷²

⁶⁸ Bediüzzaman, *Sözler, On Sekizinci Söz*, s. 91.

⁶⁹ Tirmizî, *Tefsir, Mutaffifin*, 3331; İbnu Mace, *Zühd* 29.

⁷⁰ Tirmizî, *Hacc* 40.

⁷¹ Gülen, M. Fethullah, *Ölçü ve Yoldaki Işıklar*, s. 109.

⁷² Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla*, 4/104.

Tevbenin, işlenen günahın hemen arkasından yapılması gerekir. Allah'a isyanın imanı tehlikeye düşürdüğünü bildikten sonra, tevbenin, günahın hemen akabinde olması gerektiğinde şüphe kalmayacaktır.⁷³ Zira Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre, günahın affı, ancak tevbelemlerini hemen ya da kısa sürede yapanlara garanti edilmiş bulunmaktadır.⁷⁴ Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem), bu vadeyi ömrün süresi ile örtüşürecek şekilde yorumlamışsa da⁷⁵ hayatın vadesi bizim için daima meçhuldür ve ecel, çoğu zaman hiç beklenilmedik bir anda gelivermektedir. Dolayısıyla, onun saati konusunda ihtiyatlı olmak ve her zaman ahirete yolculuk için hazır olmak gerekmektedir.⁷⁶

Burada M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin dile getirdiği bir hususu daha ifade etmek istiyoruz:

“Bir yerde sürçüp günah işlediğiniz ve günah atmosferine kaydığınızda, hiç vakit kaybetmeden kalkıp tevbe ve istiğfar ile arınmalısınız. Arınmalı ve kesinlikle bunu tehir etmemelisiniz. Çünkü bir saat sonra sırtınızdaki bu Kafdağı'ndan daha ağır yükü, Rabbinizin huzuruna gitmeyeceğinize dair elinizde bir senet yoktur. Nezih ruhlar, işledikleri günahlardan temizlenmedikten sonra, rahat edemez ve onların gözlerine uyku girmez...”

Günaha bir saniye bile ömür bağışlamak şahsın kendi aleyhindedir. Ve bundan daha önemlisi de, Allah'a karşı yapılan bir saygısızlığa karşı, saygılı olmak demektir. Hiç-

⁷³ el-Gazâlî, a.g.e., 4/16.

⁷⁴ Bkz. Nisa, 4/18.

⁷⁵ Müslim, *Tevbe* 5.

⁷⁶ Draz, M. Abdullah, *Kur'ân Ahlâkı* (La Morale du Koran), çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay, s. 136-138.

bir günahın bir saniye bile yaşamaya hakkı yoktur. Zira o, tevbe ile çabucak silinmezse, kalbi ısırın zehirli bir yılan haline gelir. Ve bir defa lekelenince de kalp artık yeni lekeler açılır. Böylece insan fasid bir daire içine düşer. Her günah yeni bir günahı doğurur ve nihayet “Bel râne ala kulubihim; Hayır hayır, onların kalbi pas bağladı” (Mutaffifin, 83/14) sırrı zuhur eder.

Bundan dolayıdır ki, insanlardaki duygu ve düşünceyi daima bu zemine çekip, onlara bu hakikatleri anlatmak ve onları günahlar karşısında hüşyar ve uyanık hale getirmeye çalışmak çok önemlidir. Hatta gücünüz yeterse veya bir kuvve-i kudsiye-i velâyetiniz varsa, günahın çirkin yüzünü onlara göstermelisiniz, göstermeli ve onları o günahlardan vazgeçirmelisiniz.

Evet, kalbi hüşyar ve uyanık, ruhu duyarlı insanlar âdetta her günahın, beraberinde getirmiş olduğu bir iğrenç kokuyu duyar gibi olurlar.”⁷⁷

Tevbe ve istiğfarın, Cenab-ı Hakk’a bir dua ve af talebi olduğu için bazı âyet ve hadislerde bildirilen icâbet vakitlerinde yapılması daha isabetli olacaktır.

Bu vakitler, her gecenin son üçte biri,⁷⁸ cuma günü -bir rivayette- “imamın minbere oturduğu an ile namazdan çıkması ânına kadar geçen vakit”,⁷⁹ diğer bir rivayette “ikinci namazından sonra güneşin ufuktan kaybolması ânına kadar”⁸⁰

⁷⁷ M. Fethullah Gülen, *Prizma*, 1/134

⁷⁸ Bk. Buhârî, *Tevhid* 35, *Teheccüd* 14, *Daavât* 13, Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirin*, 166; Muvatta, *Kur'ân* 30; Tirmizî, *Daavât* 80; Ebû Dâvud, *Salât* 311.

⁷⁹ Bk. Müslim, *Cum'a* 16; Ebû Davud, *Salât* 208.

⁸⁰ Bk. Tirmizî, *Salât* 354.

geçen vakit içerisindeki icabet saati,⁸¹ arefe günü,⁸² seher vakti,⁸³ Kadir Gecesi...⁸⁴ vb. vakitlerdir.

Ayrıca, kişi istediği her an tevbe ve istiğfarda bulunabilir. Allah (celle celâluh), tevbe eden herkesin tevbesini kabul edecektir. Kur'ân'ın ifadesiyle “O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden” (Mü'min, 40/3)dir.

Yalnız burada şu hususları belirtmemiz gerekmektedir:

1. Her şeyden önce tevbe, bilmeyerek yapılan bir günah neticesinde yapılmış olmalıdır. Nitekim “Allah'ın kabulünü vaad buyurduğu tevbe, kötülüğü ancak cahillik sebebiyle işleyip, sonra da çabucak vazgeçerek günahattan dönüş yapacak olanların tevbesidir. İşte Allah'ın, tevbelerini kabul edeceği kimseler bunlardır. Allah, Alîm ve Hakîm'dir (Herkesin içini dışını hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).” (Nisa, 4/18) âyet-i kerimesi bu hakikati ifade etmektedir.

2. Tevbe, küçük kıyamet olan ölüm ânının gelişinden veya büyük kıyametin kopuşundan önce ifa edilmelidir. Zira “Batı yönünde bir kapı vardır. Bu kapının genişliği -veya bunun genişliği binekli bir kimsenin yürüyüşüyle- kırk veya yetmiş senedir. Allah, o kapıyı arz ve semaları yarattığı gün yarattı. İşte bu kapı, güneş batıdan doğuncaya kadar tevbe için açıktır.”⁸⁵, “Kim güneş batıdan doğmazdan evvel tevbe ederse, Allah tevbesini kabul

⁸¹ Bk. Buhârî, *Cum'a* 38, *Talâk* 24, *Daâvat* 61; Müslim, *Cum'a* 13; Muvatta, *Cum'a* 15; Nesai, *Cum'a* 45.

⁸² Bk. Muvatta, *Hacc* 346. Ayrıca bk. Müslim, *Hacc* 436; Nesai, *Hacc* 194.

⁸³ Bkz. Âl-i İmran, 3/18.

⁸⁴ Bkz. Kadr, 98/1-5; Buhârî, *Teravih* 1; Tirmizî, *Savm* 83.

⁸⁵ Tirmizî, *Daâvat* 102.

eder.”⁸⁶ ve “Son nefesini vermedikçe Allah, kulun tevbesini kabul eder.”⁸⁷ gibi hadis-i şerifler bu gerçeği bildirmektedir. Bu âyet ve hadislerden de anlaşılmaktadır ki, günahın bile bile yapılmaması ve tevbenin can boğaza gelinceye kadar ertelenmemesi gerekmektedir. Çünkü Allah (celle celâluh), “Yoksa makbul tevbe, kötülükleri yapıp edip de sonra kendilerinden birine ölüm gelip çattığında: ‘İşte ben şimdi tevbe ettim.’ diyenlerin tevbesi değil. Kâfir olarak ölen kimselerin tevbesi de değil. İşte öylesi kimselere, çok acı bir azap hazırladık.” (Nisâ, 4/18) âyet-i kerimesinde ölüm gelip çattığında tevbe edenlerle, kâfir olarak ölenler için tevbenin geçerli olmadığını bildirmiştir. Kişinin ahiretteki durumunu ayan-beyan gördüğü bu ye’s vaktinde yapılacak tevbe, her ne kadar İmam Mâtürîdî’ye⁸⁸ (ö. 333/944) göre makbul ise de, âlimlerin çoğunluğuna göre makbul değildir.⁸⁹

Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942), Nisa Sûresi’nin zikrettiğimiz 17 ve 18. âyet-i kerimleri hakkındaki şu sözleriyle meseleye açıklık kazandırmaktadır: “Şu halde bu ikisi arasında bulunan, yani bilerek günah işleyen, çok geçmeden tevbe etmeyip günah işlemeyi alışkanlık haline getiren ve böyle iken can çekişme haline gelip hayattan ümidini kesmeden önce tevbe edenlerin tevbelerinin kabul edilmesi

⁸⁶ Müslim, *Zikr* 43. Fakat İbn Abbas (r. anhumâ), şu üçünün, tevbesi kabul olunanlardan istisna olduğunu söylemiştir: 1. İblis. 2. Kabil. 3. Peygamber katili. Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. İbrâhîm, *Tenbihü'l-Gâfilîn*, thk. Abdülazîz Muhammed el-Vekîl, Dârü’s-Şürûk, 1/111

⁸⁷ Tirmizî, *Daâvât* 103; İbnu Mâce, *Zühd* 30.

⁸⁸ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî.

⁸⁹ Bk. Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Kısaltılmış Tezkire-i Kurtubî Ölüm Kıyamet Ahiret*, s. 45-46 (*et-Tezkire fi Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhire*) ks. Abdülvehhab b. Ahmed eş-Şa’rânî, trc. Hasan Tahsin Emiroğlu; er-Râzî, *Tefsir*, 12/461; İzmîrli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 83, haz. Sabri Hizmetli.

kesin değildir. Allah'ın iradesine kalmıştır. Bu konudaki araştırmanın sonucu şudur: Can çekişme durumundan önce henüz hayattan ümitsiz olmadığı halde küfürden tevbe ile iman etmek geçerlidir. Fakat can çekişme halinde hayattan ümit kesme durumunda küfürden tevbe etmek ve iman etmek geçerli değildir. İman ettikten sonra iyi amel yapabilecek bir zaman bulunmalıdır. Fakat günah işlemiş mü'minin son nefesindeki tevbesi de geçerli olabilir. 'Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz...' (Zümer, 39/53) Şu kadar var ki, tevbenin kabul edileceği de kesin olarak vadedilmiş değildir.”⁹⁰

Aynı gerçekleri günümüz âlimlerinden Prof. Dr. Suat Yıldırım şöyle dile getirmektedir: “Tevbenin makbul olmasına dair âyet ve hadisleri bir arada değerlendiren müfessirlerin vardıkları sonuç şudur: Can çekişme durumundan önce, henüz hayattan ümitsiz değil iken küfürden tevbe ile iman etmek geçerlidir. Fakat can çekişme halinde, hayattan ümit kesme durumunda küfürden tevbe ve iman etmek geçerli değildir. İman ettikten sonra iyi işler yapabilecek bir zaman bulunmalıdır.”⁹¹

Bu ve benzeri açıklamalardan anlaşılmaktadır ki rahat rahat günah işlemek, “Nasıl olsa Allah affedicidir.” diye insanın kendisini gevşekliğe salması asla tasvip edilemez bir tutumdur. Çünkü başımıza neler geleceği meçhuldür ve hiçbir şeyin garantisi de yoktur.

İslâm âlimleri; bazı günahlar işlenmeye devam ettiği halde bazı günahlardan dolayı yapılacak tev-

⁹⁰ Yazır, *Hak Dini*, 8/164.

⁹¹ Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali*, s. 89.

benin sahih olup olmadığı konusunda tartışmışlar ve neticede şu üç görüş ortaya çıkmıştır:

1. Mu'tezile'nin kabul ettiği görüşe göre, tevbe, bölünüp parçalanma kabul etmez. Tevbe, muhalefetten itaate dönüşür. Allah'ın bazı emirlerine riayet etmeyen kişiye itaatkâr denmez. Tüm günahlardan uzaklaşmayan kişi, muhalefetten dönmüş olamaz. Dolayısıyla bazı günahlara devam eden ferdin, diğerlerine tevbesi sahih değildir. Zira kötü olması açısından günahlar arasında fark yoktur.

2. Ehl-i Sünnet'e göre; insan, bir kısım günahlara devam ederken, günahlardan bazılarını da tevbe edebilir. Bu şekilde yapılacak tevbenin sahih olduğunda icmâ ve ittifak vardır.

Bu görüşe göre, tevbe tecezzi (parçalanma) kabul etmektedir. Tevbenin keyfiyetinde (kalitesinde) derecelenme olduğu gibi, kemmiyetinde (miktarında) da vardır. İbadetlerden bazılarını terk edip, bazılarını yapan insanın, yaptıklarının karşılığını göreceği gibi, tevbe ettiği günahlarından dolayı tevbesi de sahih olacaktır.

3. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ise, günahları ayrı ve aynı grup şeklinde sınıflandırmıştır. O, aynı grup içindeki günahların bazısına devam ederken, diğerlerinden yapılacak tevbenin sahih olmayacağını savunmaktadır. Örneğin; viskiye devam ederken, diğer içki türlerinden tevbe etmek sahih olmayacaktır.

Birbirine bağlı olmayan, ayrı grup günahların bir kısmına devam ederken, diğerlerinden yapılacak tevbe sahihtir. Örneğin; içkiye devam ederken, zina, kumar, faiz gibi günahlardan tevbe etmek sahihtir.

Bu üçüncü görüş, üzerinde icma bulunan ikinci görüşün açıklaması mahiyetindedir. Mu'tezile'nin görüşünün aksine, bu iki görüşün, beşer tabiatını gözardı etmemesi sebebiyle, tercihe şayan olduğu söylenebilir.”⁹²

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, bir kişi işlediği günahın ardından tevbe ettikten sonra yine günah işlerse o kişi için tevbe ve istiğfar kapısı kapanmış değildir. İsteddiği an tekrar günahlarından tevbe ve istiğfarda bulunabilir. Nitekim “Rabbimiz ruhlarınızdaki duyguları pek iyi bilir. Eğer siz iyi kimseler iseniz şunu bilin ki Allah kötülüklerden, özellikle anne ve babasına yaptığı kötü muamelelerden tevbe edenlere karşı, günahları çok affedicidir.” (İsrâ, 18/25) âyet-i kerimesinin, tekrar tekrar günah işleyip pişman olarak tevbe edenler hakkında nazil olduğu söylenmiştir.⁹³

“Allah'ın sizin hakkınızda lütuf ve merhameti olmasaydı, eğer O Allah, tevbeleri kabul buyuran, yaptığı her iş, verdiği her hüküm hikmetli olan bir zat olmasaydı, müstahak olduğunuz bütün cezaları hemen verir, sizi perişan ederdi.” (Nur, 24/10) âyet-i kerimesi ise, tevbenin önemi konusuna apayrı bir buut kazandırmıştır. Zira bu âyet-i kerimede Allah'ın günaha bulaşan kullarına karşı lütuf ve merhametinin olmadığı ve tevbeleri kabul etmediği takdirde ne olacağına dair bir açıklama yapılmamış; sadece Allah'tan korkanların sakınmaları için mesele bu tarzda kapalı ve ürpertici bir durumda bırakılmıştır. Fakat âyet, böyle bir durumda bir kötülüğün olacağına işaret etmektedir.⁹⁴

⁹² Dalgın, *a.g.m., a.g.d.*, s. 44-45. Ayrıca bk. İmam Âzam, Nu'man b. Sabit, Fikh-ı Ekber, *Aliyyü'l-Kârî Şerhi*, trc. Yunus Vehbi Yavuz, s. 305.

⁹³ Bk. el-Gazâlî, *a.g.e.*, 4/29.

⁹⁴ Kutub, *Seyyid, Fî Zilâli'l-Kur'ân*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, Lütfullah Bender, 5/446

Fethullah Gülen Hocaefendi, tevbelerinde sebat edenlerin sonunda görecekları mükâfata ve sürekli tevbe etmesine rağmen günahlarında ısrarcı olanların durumuna şöyle dikkat çekmektedir: “Tevbe bir fazilet yemini, onda sebat ise bir yiğitlik ve irâde işidir. Usûlünce tevbe edip sebat edenin şehitler mertebesinde olduğunu Hz. Seyyidü'l-evvâbîn söylüyor. Tabii sürekli tevbe ettiği halde, bir türlü günah ve inhiraflardan kurtulamayanın tevbe ve istiğfârının, tevvâbların, evvâbların yöneldikleri kapıyla alay olduğunu da... Evet, “Cehennemden korkarım.” deyip günahlardan kaçınmayan, “Cennete müştâkım” deyip amel-i sâlih işlemeyen, “Peygamberi severim” deyip sünnetlere karşı alâkasız kalan biri, iddialarında ciddi olamayacağı gibi, ömrünü kat'î günah ve sûrî tevbeler arasında sürdüren, dolayısıyla da, Hakk'a dönüşlerini isyanlar arası molalara benzeteceğimiz böyle vefânâşinasların samimiyet ve hülûslarını kabul etmek de oldukça zordur.”⁹⁵ “Bir menhiyatı yapıp tevbe eden, daha sonra tekrar yapıp tekrar tevbe eden insan... Bu tıpkı buz üzerinde yürüyen veya uçurumun kenarında koşmaya kalkan insanın durumu gibidir ve çok tehlikelidir. Eğer böyle bir insanı inâyet-i İlâhî yetişip elinden tutarak, arş-ı kemâlât-ı insaniyete çıkarmazsa, o insanın en ufak bir sarsıntıda -hafızanallah- yıkılıp gitmesi mukadderdir.”⁹⁶

Tevbe ve istiğfarla alâkalı olarak Katade (ö. 118/736), “Size, hastalığınızı teşhis ettirip tedavi çarelerini bulduran Kur'ân-ı Kerîm'dir. Hastalığınız günah işlemek, tedavisi ise,

⁹⁵ Gülen, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/21.

⁹⁶ Gülen, M. Fethullah, *Prizma*, 3/45.

tevbe ve istiğfardır.” demiştir. Konuyla ilgili olarak Hz. Ali (radiyallahu anh) (ö. 40/669) ise, “Allah Teâlâ azap etmeyi murad ettiği bir kimseye istiğfarı talim etmez. Kime istiğfarı talim buyurdu ise, ona da azap etmez.” buyurmuştur. Yine bir seferinde Hazret-i Ali (radiyallahu anh), “Kurtuluş çareleri elinde iken helak olan kimseye şaşarım.” dediğinde “O çare nedir?” diye kendisine sorulmuş, o da; “Tevbe ve istiğfardır.” cevabını vermiştir.⁹⁷

Buraya kadar zikredilen malumattan da anlaşılacağı üzere tevbe hem fert hem de toplum hayatı adına oldukça büyük bir öneme sahiptir. Kur’ân-ı Kerîm’in sûrelerinden birisinin isminin “**Tevbe Sûresi**” oluşu da, İslâm’da tevbenin yerinin ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Bu sûrenin diğer bir ismi ise, kelime olarak “**herhangi bir çirkin şeyden kurtulma, uzaklaşma, aklanma; ikaz ve korkutma**”⁹⁸ siyaset hukuku ve milletlerarası hukuk dilinde ise, “savaş çıkmasını gerektiren bir ilişki kesme, bir **ültimat**”⁹⁹ mânâlarına gelen “**Berâe**”dir. Sûrenin ilk âyetlerinde Müslümanlarla anlaşma yapan müşriklere bir ultimat verilmekte, kurtuluş yolunun da tevbe edip namaz kılmak ve zekât vermek gibi İllâhî emirlere riayet etmek olduğu bildirilmektedir.¹⁰⁰

Bu sûrenin genel muhtevasından ve “**tevbe**” ve “**berâe**” kelimelerinin lügat mânâlarından hareketle işârî olarak, konuyla alâkalı şöyle bir izah getirilebilir: Allah ve Resûlü’nün rızası dışındaki her hareket, onlarla yapılan mâ-

⁹⁷ el-Gazâlî, a.g.e., 1/904.

⁹⁸ el-İsfehânî, a.g.e., berâe md. s. 121; Devellioğlu, a.g.e., berâe md., s. 106.

⁹⁹ Yazır, *Hak Dini*, 10/265.

¹⁰⁰ Bkz. *Tevbe*, 9/5.

nevî anlaşmaya bir muhalefettir ve kişinin kendi kendini kirlletmesi ve günah bataklığına atması demektir. Böyle bir muhalefette bulunan kim olursa olsun, Kur’ân’ın ikazına muhataptır. İçine düşülen bu feci durumdan kurtulmanın yolu ise, yapılan hata ve/veya günahlardan bir an önce uzaklaşarak, **“Derhal Yaradan’ınıza tevbe edin.”** (Bakara, 2/54) buyurup ikazda bulunan ve bir ismi Tevâb olan Yüce Mevlâ’ya tevbe etmek ve O’nun emrettiklerini yapıp yasakladıklarından da uzak durmaktır. Böylece âdeta Allah’la arasında yeni bir anlaşma imzalayan fert, geçmiş suçlarından dolayı affa mazhar olur ve **kurtuluş berâtını** alarak yeniden huzur ve mutluluğa kavuşur.

7. Kur’ân-ı Kerîm’de Tevbe

Biz burada başlı başına bir araştırma konusu olan ve bizim de çalışmamızın değişik bölümlerinde zikrettiğimiz âyetlerle üzerinde durmaya çalıştığımız **“Kur’ân’da Tevbe”** konusu üzerinde uzun uzadıya duracak değiliz. Ancak bir fikir vermesi bakımından maddeler halinde bu konuya da temas etmeye çalışacağız.

1. Her şeyden önce Kur’ân-ı Kerîm’de, insan nefsinin özelliklerine dikkat çekilerek insanın hem iyilik hem de kötülöklere açık birtakım kabiliyetlere sahip olduğu belirtile- rek şöyle buyrulmaktadır:

“Her bir nefse ve onu düzenleyene, ona hem kötölüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki...” (Şems, 91/8-10)

Bu âyet-i kerimelerden anlaşılmalıdır ki; insan nefsin-

de, biri onu iyilik, doğruluk ve güzelliklere yönlendirip kötülüklerden sakındıran (vicdan), diğeri de daima onu her türlü hayır yollarından alıkoyup kötülük ve fesat yollarına sevk eden (hevâ) iki kontrol merkezi vardır. İşte, bu noktada insan iki yol ayırımında bulunmaktadır. O, ya iyilik yolunu seçip kurtuluşa erecek ya da kötülük yolunu tercih edip ebedî hüsrana uğrayacaktır. Nitekim bu iki âyetin hemen peşi sıra zikredilen şu âyetler de bu hakikati ifade etmektedir:

“Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran, felaha erer. Onu günahlarla örtüp kirleten ise, ziyanı uğrar.” (Şems, 91/9-10)

2. Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerîm, insanın hem hayra hem de şerre açık kabiliyetlerini iyilik veya kötülük yolunda kullanmasının neticelerini bildirmekle kalmamış; daima onu kötülüklerden korumayı hedef almıştır. Bunun için de Kur’ân, işlenen günahattan kurtuluş yollarını göstermeden önce pek çok âyetinde müminleri günahlara karşı uyarmış ve onlara, günah bataklığından sakınıp onun helak edici atmosferine yaklaşmamalarını emretmiştir. Şu âyet-i kerimeler bu hakikati ne güzel ifade etmektedir:

“Onun için gücünüz yettiğince Allah’a karşı gelmekten, haramlara girmekten sakının, hakkı dinleyip, O’na itaat edin ve kendi iyiliğinize/yararınıza olarak hayır yolunda mal harcayın. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden kendini kurtarabilirse asıl felaha erenler işte onlardır.” (Teğâbûn, 64/16)

“Siz iyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın, günah işlemek ve başkasına saldırmak hususunda birbirinizi desteklemeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir.” (Maide, 5/2)

“Günahın açığını da bırakın, gizlisini de: Çünkü günah işleyenler, elbette yaptıklarının cezasını çekeceklerdir.” (En’am, 6/120)

3. Kur’ân-ı Kerîm, zikrettiğimiz âyetlerde müminleri günahlara karşı bu şekilde uyarırken, bazı âyetlerde ise değişik ifadelerle günah olan fiillerin çirkinlik ve kötülüklerini ortaya koyarak müminleri onlardan uzaklaştırmayı hedeflemektedir:

“Sakın zinaya **yaklaşmayın**. Çünkü o, çirkinliği meydana olan bir **hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur**.” (İsrâ, 18/32)

“Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, **şeytana ait murdar işlerden** başka bir şey değildir. Bunlardan **geri durun** ki felah bulasınız.” (Mâide, 5/90)

Şu âyet-i kerimede ise, müminlerin mümeyyiz vasıflarından birisi olarak onların büyük günahlardan sakınmaları zikredilmekte ve şöyle buyrulmaktadır:

“Onlar öyle kimselerdir ki büyük günahlardan ve hayasız çirkin işlerden kaçınırlar, kızdıkları zaman öfkelerini yutar, karşıdakinin kusurlarını affederler.” (Şûrâ, 42/38)

4. Kur’ân-ı Kerîm’de bütün bu uyarılara rağmen sınır tanımayıp paha biçilmez bir cevher mahiyetindeki hayatlarını israf eden kişilere de Allah’ın rahmetinden ümitlerini kesmemeleri, eğer kusurlarını anlayıp af ve mağfiret dilerlerse bütün günahlarının affedileceği bildirilerek şöyle buyrulmaktadır: “De ki: ‘Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah’ın rah-

metinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder. Çünkü O, gafûr ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır).’ (Zümer, 39/53) Bu âyet-i kerime, İmam-ı Eş’arî’ye¹⁰¹ (ö. 324/935-36) göre şirk ve küfür dışındaki her günah için geçerlidir.¹⁰²

Abdullah İbni Abbas (radıyallahu anhümâ) (ö. 68/687-88), bu âyetin nüzul sebebini şöyle açıklamaktadır: “Bir kavim cinayete bulaştı ve çokça adam öldürdü, zinaya bulaştı ve bunda ileri gitti. Şirke düşerek tevhidi ihlal etti ve bunda ileri gitti. Sonunda Hz. Peygamber’e (sallallahu aleyhi ve sellem) müracaat ederek, ‘Ey Muhammed! Bizi davet ettiğin şeyler gerçekten güzel. Ancak, önceden işlediğimiz günahların bir kefareti var mı; bize önce bundan haber versen!’ dediler. Bunun üzerine şu âyetler indi:

‘Onlar, Allah’la beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar. Allah’ın muhterem kıldığı bir canı haksız yere öldürmezler. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa günahının cezasını bulur. Kıyamette, o büyük duruşma gününde onun cezası katmerli olur ve azapta, zillet içinde ebedî kalır. Ancak şu var ki dönüş yapıp iman edenler güzel ve makbul işler işleyenler bundan müstesnadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur).’ (Furkân, 25/68-80)

‘De ki: ‘Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret

¹⁰¹ Ebu’l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş’arî el-Basrî.

¹⁰² el-Eş’arî, Ebu’l-Hasen, Ali b. İsmâîl, *Kitâbu’l-Luma’ fi’r-reddi alâ ehli’z-zeyğî ve’l-bida’*, s. 88.

eder. Çünkü O, gafûr ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır).’ (Zümer, 39/53)”¹⁰³

5. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın rahmetinden ümidin kesilmemesi gerektiği belirtilmekle kalınmamış, Allah’ın, kendisine şirk koşulması dışında dilediği bütün günahları bağışlayacağı haber verilmiştir. Pek çok âyet-i kerimede de hem müminlere tevbe etmeleri emredilmiş, hem de Allah’ın “çok bağışlayıcı (Ğafûr, Ğaffâr), çok merhametli (Rahîm)” ve “tevbeleri kabul edici (Tevvâb)” olduğu ve tevbe edenleri (tevvâbîn’i) sevdiği bildirilerek müminler tevbeye teşvik edilmiştir:

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.” (Nisa, 4/48)

“Şu kesin ki: Allah Kendisine şirk koşulmasını affetmez, ama dilediği kimse hakkında bunun altındaki diğer günahları affeder. Her kim Allah’a şirk koşarsa, haktan çok uzağa sapmış olur.” (Nisa, 4/116)

“Allah’tan mağfiret dileyin. Muhakkak ki Allah gafûrdur, rahîmdir (affi, merhamet ve ihsanı boldur).” (Müzzemmil, 83/20)

“Ey müminler! Hepiniz toptan Allah’a tevbe ediniz ki felaha eresiniz.” (Nur, 24/31)

“Rabbine hamd ile tesbih et ve O’ndan af dile. Çünkü O tevvâbdır, tevbeleri çok kabul eder.” (Nasr, 110/3)

“Allah’tan af dile. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir (affi ve merhameti boldur).” (Nisa, 4/106)

¹⁰³ Nesâî, *Tahrîmu’d-Dem* 2; Buhârî, *Tefsîr*, Zümer 1; Müslim, *İmân* 193; Ebû Dâvud, *Fiten* 6.

“Allah’tan af dileyin. Çünkü Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.” (Bakara, 2/199)

“Bilmediler mi ki: Ancak Allah, kullarının tevbelerini kabul eder, zekât ve bağışlarını alır. Tevvâb ve rahîm (tevbeleri kabul buyuran ve pek merhametli) olan da ancak Allah’tır.” (Tevbe, 9/104)

“... Derhal Yaradan’ınıza tevbe edin! Allah yolunda kendinizi öldürün! Böyle yapmanız, sizi Yaratan nezdinde daha hayırlıdır. Böylece Allah da sizin tevbelerinizi kabul etsin. Çünkü o tevbeleri çok kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur.” (Bakara, 2/54)

“Günahları işledikten sonra, arkasından tevbe edip iman edenler için ise Rabbin elbette gafûr ve rahîmdir (affı ve merhameti boldur).” (A’râf, 8/153)

“Hâlâ Allah’a dönüp O’ndan af dilemeyecekler mi? Allah gafûrdur, rahîmdir (affı ve merhameti boldur).” (Mâide, 5/84)

Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de çok hassas bir denge gözetilerek Allah’ın zikredilen sıfatlarının yanı sıra azabının da elem verici, şiddetli ve büyük olduğuna dikkat çekilmiş; ümit veren mesajlarla birlikte, insan davranışlarına yön veren en önemli duygulardan birisi olan korku da inananları itaate yönlendirici bir unsur olarak yer almıştır.¹⁰⁴ Unutmamalıdır ki, Cenab-ı Hakk’ın pek çok ism-i şerîfi vardır. O gafûr olduğu gibi, müntakimdir de; rahîm olduğu gibi cebbârdır da; settâr olduğu gibi muizzdir de... Öyleyse, birtakım nefsî yanılığlara düşmeyip, şeytanın sağdan vurmasına kanma-

¹⁰⁴ Certel, a.g.m., a.g.d., s. 25. âyetler için bkz. Bakara, 2/8, 10, 114; Âl-i İmran, 3/105, 186, 188; Enfal, 8/13; Tevbe, 9/3, 101; Furkan, 25/38; Şuara, 26/201; Ankebût, 29/23; Lokman, 31/8; Ahzâb, 33/8; Mü’min, 40/3; Şûrâ, 42/42; Fetih, 48/16; Haşr, 59/15.

yıp O Zât-ı Ecel-ü A'lâ'yı tüm esmâsıyla tefekkür edip, ona göre tavır belirlemek şarttır. Ama şu da unutulmamalıdır ki, Rabbimizin rahmeti her zaman gazabının önündedir.

6. “Kur’ân-ı Kerîm’de Tevbe” konusunda zikretmemiz gereken en manidar hususlardan birisi de, Cenab-ı Hakk’ın kendisini tanıtırken tevbeleri kabul eden bir melce’ ve men-câ (kaynak, işin sahibi) olarak ifade etmesidir:

“Ancak onlardan tevbe edip hallerini düzelten ve gerçekleri açıklayanlara gelince: **Ben** onların tevbelelerini kabul ederim. Zira **tevbeleri kabul eden, çok merhametli olan Ben'im.**” (Bakara, 2/160)

“Şu da muhakkak ki inkârdan dönüş yapan, iman eden, güzel ve makbul işler yapan, böylece doğru yola giren kimseyi de **affederim.**” (Tâhâ, 20/82)

“O, aynı zamanda günahları bağışlar, tevbeleri kabul buyurur, ama cezalandırması da çetin olup, lütuf ve ihsanı pek geniştir. Ondan başka tanrı yoktur. Dönüş, yalnız O’na olacaktır.” (Mü’min, 40/3)

“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. **O dilediğini affeder,** dilediğini cezalandırır. Allah gafûrdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur).” (Âl-i İmran, 3/129)

“O’dur ki **kullarının tevbesini kabul eder, günahlarını affeder.** Hem sizin bütün yaptıklarınızı da bilir.” (Şû-râ, 42/25)

“Allah **tevvâbdır,** rahîmdir (tevbeleri çok kabul eder, tevbe edenleri sever ve pek merhametlidir).” (Tevbe, 9/118) Yani “Tevbeleri çok kabul edici, yegâne kabul edicidir. Fazl u keremine, ihsan ve rahmetine sınır olmayan yegâne merhamet edici

ancak O'dur. Günahkârın günahı ne kadar çok, ne kadar büyük olursa olsun, tevbesini kabul edişindeki lütfu ve inayeti, rahmeti ve ihsanı sınırsızdır.”¹⁰⁵

“Şunu iyi bilin ki Allah kötülüklerden, özellikle anne ve babasına yaptığı kötü muamelelerden, **tevbe edenlere karşı**, günahları çok affedicidir.” (İsrâ, 18/25)

7. Kur'ân-ı Kerîm, günah işleyen kişinin Allah'ı hatırlayıp günah işlemeyi terk ederek hemen tevbe ve istiğfarda bulunmasını istemekte ve böyle yapanları methetmektedir:

“O müttakiler ki; çirkin bir iş yaptıklarında veya kendi nefislerine zulmettiklerinde, peşinden hemen Allah'ı anar, günahlarının affedilmesini dilerler. Zaten günahları Allah'tan başka kim affeder ki? Bir de onlar, bile bile işledikleri günahlarda ısrar etmez, o günahları sürdürmezler.” (Âl-i İmran, 3/135)

“O **tevbe edenler**, o ibadet edenler, o hamd edenler, Allah'ın rızası için sefer edenler, o rükû edenler, o secdeye kapananlar, iyilikleri yayanlar, kötülükleri önleyenler ve Allah'ın hudutlarını bekleyip koruyanlar yok mu? İşte o **müminleri müjdele!**” (Tevbe, 9/112)

8. Kur'ân-ı Kerîm, tevbe edenlerden övgüyle bahsederken tevbe etmeyenleri kınayıp kötülemekte ve onların zalim olduklarını bildirmektedir. Çünkü günah işleyen ve bu günahına tevbe istiğfarda bulunmayan kimse, kendi kendisine zulmetmiş sayılır ve dolayısıyla “zalim” damgasını yer:

“...Kim tevbe etmezse işte onlar tam zalim kimselerdir.” (Hucurât, 49/11)

9. Tevbe, Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet ede-

¹⁰⁵ Yazır, *Hak Dini*, 4/420.

rek günah işleyen ve böylece kendisine zulmeden müminin, tekrar Rabbinin rahmet, merhamet ve bağışlanma kapısına dönmesidir. Cenab-ı Hakk; Kur'ân-ı Kerim'de tevbe ettiği, yaptıklarından pişman olduğu, günahları terk ettiği ve bir daha yapmamaya kararlı olduğu takdirde böyle bir kimsenin tevbesini kabul edeceğini vadedmiş ve şöyle buyurmuştur:

“O'dur ki kullarının tevbesini kabul eder, günahlarını affeder. Hem sizin bütün yaptıklarınızı da bilir. Hem iman edip makbul ve güzel işler yapanların dualarına karşılık verir, hatta lütuf ve ihsanından onların ödülleri artırır. Kâfirlere ise şiddetli bir azap vardır.” (Şûrâ, 42/25-26)

“Allah'ın verdiği sözde durmaması imkânsızdır. O, vaadini yerine getirir. Ama tevbe eden insanın da vaadini, verdiği sözü yerine getirmesi ve bir daha asla önceki günah haline dönmemesi gerekir. Bu anlamda tevbe, Müslümanı tertemiz hale getirir, onun huzur ve mutluluk kaynağı olur. İslâm'da tevbe edilecek tek bir makam vardır. O da Yüce Allah'tır.”¹⁰⁶

Başka bir âyet-i kerimede ise, “Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek ister...” (Nisâ, 4/28) buyrulmaktadır ki, Cenab-ı Hakk'ın istediği şey, günahkâr kullarının tevbelerini kabul ederek, günahlardan temizlenmelerini sağlamak, “doğru yola girmelerini özendirmek, bu yolda yürürken tökezlemelerini önlemek ve olgun insan olma zirvesine tırmandıran merdivenin basamaklarını bir bir çıkmalarına yardımcı olmaktır.”¹⁰⁷

¹⁰⁶ Gölçük, *İslâm Akaidi*, s. 58.

¹⁰⁷ Kutub, *a.g.e.*, 2/426.

Başka bir âyet-i kerimede “...Allah tevbe ile kendisine dönenleri sever, temizlenenleri de sever.” (Bakara, 2/222) buyrulmaktadır. Âyetteki “**tevvâbîn**” kelimesi, manevî kirlere (günahlara) karşı fevkalade hassas olan ve insanlık gereği kirlenince hemen mertebesine göre tevbe, evbe ve inabede bulunup (Bunlar tevbenin mertebeleridir) Cenab-ı Hakk’a dönmek suretiyle bâtinî (iç) temizliklerini iyi yapanları, “**mütetahhîrîn**” kelimesi ise, maddî kirlere karşı fevkalade hassas olan ve zâhirî (dış) temizliklerini iyi yapanları ifade etmektedir.¹⁰⁸ Bu da, İslâm’da dış ve iç temizliğin (maddî-mânevî) birlikte ele alınması gerektiğini açıkça göstermektedir. “Sahih hadiste Allah Resûlü (aleyhisselâm) ‘Tuhûr, (yani, maddî temizlik ve tevbe, istiğfar, münâcât, murâkabe, muhâsebe ve ubûdiyetle gerçekleştirilecek mânevî temizlik) imanın yarısıdır, ‘elhamdülillâh da, mizanı doldurur’ buyurmuştur.”¹⁰⁹

10. Kur’ân-ı Kerîm’de, Allah Resûlü’ne (sallallahu aleyhi ve sellem) ve O’nun şahsında bütün insanlığa Allah’tan bağışlanma dilemeleri emredilerek şöyle buyrulmaktadır:

“Öyleyse (ey Resûlüm ve ey mümin!) Sen şöyle dua et: “Yâ Rabbî, Sen bizi affet, Sen bize merhamet et. Zira merhamet edenlerin en hayırlısı Sensin Sen!” (Mü’minûn, 23/118)

“O halde, Sen sabret! Çünkü Allah’ın vaadi gerçektir. Hem günahından istiğfar et, sabah akşam Rabb’ine hamd ederek zikir ve ibadete devam et.” (Mü’min, 40/55)

11. Kur’ân-ı Kerîm, tevbe ile insanı Allah’a yaklaştırarak aralarında güçlü bir bağ kurmayı ve insanın ruh yapısını daima sağlam tutmayı hedeflemiştir. “Tevbeyi ancak

¹⁰⁸ Bk. Yazır, *Hak Dini*, 2/99.

¹⁰⁹ Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 3/45.

Allah'ın kabul ettiğini" ilan ederek, "bağışlanmadan ümidi kesmemeyi ve tevbeye yönelmeyi" istemiş ve bu tevbenin "tam bir pişmanlık tevbesi" olmasını emretmiştir."¹¹⁰

12. Kur'ân'a göre her bir zelle (sürçme) ve günah, kişinin kendi kendisine zulmetmesi, dolayısıyla her bir günahkâr da **zalim** demektir.¹¹¹ Nitekim Hz. Lokman büyük günahlardan olan şirki "**büyük bir zulüm**" olarak değerlendirmiş ve oğluna "Evladım! Sakın Allah'a eş, ortak uydurma. Çünkü **şirk pek büyük bir zulümdür.**" (Lokman, 31/13) öğütünü vermiştir.

Hz. Âdem ve Havva, "Ey bizim Rabb'imiz, kendimize (zulmettik) yazık ettik. Şayet Sen kusurumuzu örtüp, bize merhamet buyurmazsan, en büyük kayba uğrayanlardan oluruz." (A'râf, 8/23); Hz. Âdem ızdırapla iki büklüm bir şekilde yıllarca tevbe ve istiğfarda bulunmuş ve neticede Erhamü'r-Râhimîn'in merhametine nâil olmuştu. Hz. Musa, "Yâ Rabbî, ben **kendime** (zulmettim) **yazık ettim** affeyle beni!" (Kasas, 28/16); Hz. Yunus ise, "... Yâ Rabbî! Sensin İlâh, Senden başka yoktur İlâh. Sübhansın, bütün noksanlardan münezzehsin, Yücesin. **Doğrusu kendime zulmettim**, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim!" (Enbiyâ, 21/88) diyerek Cenab-ı Hakk'a yönelip dua etmiş ve O'ndan af ve mağfiret dilemişlerdir.

Başka bir âyet-i kerimede ise, tevbe etmeyenler "**zalim**" olarak vasıflandırılarak, "... Kim tevbe etmezse işte onlar tam zalim kimselerdir." (Hucurât, 49/11) buyrulmuştur.

¹¹⁰ Bkz. Nisa, 4/26-28; Tevbe, 9/104; Şûrâ, 42/25; Hûd, 11/3; Zümer, 39/53-55; Tahrîm, 66/8; Turgut, a.g.e., s. 89.

¹¹¹ Bk. Âl-i İmran, 3/135; Nisâ, 4/64; A'râf, 8/23; Yûnus, 10/13; Kehf, 18/59.

Kur'ân-ı Kerîm, şu âyet-i kerime ile kendisine zulmedenlere tevbe ve istiğfar kapısını sonuna kadar açmakta ve böylece tevbe eden her günahkâr kişinin içinde bağışlanma ve affedilme ümidini yeşertmektedir: **“Kim kötülük eder veya günah işleyerek nefesine zulmeder de sonra Allah'tan af dilerse, Allah'ı gafûr ve rahîm (affi ve merhameti bol) bulur.”** (Nisâ, 4/110)

Evet, “Tevbe edip bağışlanma dileyerek Allah'a yönelenler O'nu bağışlayıcı ve merhamet edici görürler. Şüphesiz bir kötülük işleyen başkasına ve kendisine haksızlık eder. Eğer kötülük şahsını aşmıyorsa o zaman yalnızca kendisine haksızlık eder. Her iki durumda da bağışlayıp merhamet eden Yüce Allah, her an için bağışlanma dileyenleri kabul eder, O'na tevbe ederek yöneldikleri sürece onları bağışlar, merhamet eder. Tevbe edip bağışlanma dileyenler herhangi bir şart ve engelle bir aracıya ihtiyaç duymaksızın Allah'a müracaat edebilirler. Onlar, Allah'ı affedici ve merhamet edici bulacaklardır.”¹¹²

13. Peygamberler, tevbe hareketinin örnek ve önderleri olmuşlardır.¹¹³ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığında Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Musa'nın tevbe ile Allah'a yönelişleri; Hz. Hûd, Hz. Sâlih ve Hz. Şuayb'ın (aleyhimüsselâm) ise ümmetini tevbeye davet edişleri görülecektir. Ayrıca aynı yöneliş ve af dileyişe, Uhud Savaşı'nda hata ve ihmali tespit edilen ve Tebük Seferi'nden geri kalan sahabelerin de katıldıkları müşahede edilecektir.¹¹⁴

¹¹² Kutub, a.g.e., 3/68.

¹¹³ Turgut, a.g.e., s. 89.

¹¹⁴ Bkz. Bakara, 2/38, 128; Tâhâ, 20/122; A'râf, 8/143; Hûd, 11/52, 61, 90; Âl-i İmran, 3/155; Tevbe, 9/118-118.

14. Kur’ân-ı Kerîm’in bildirdiğine göre tevbenin kabul olunmadığı durumlar ve hususlar şunlardır:

a. Ölüm anında tevbe etmek, kâfir olarak ölmek:

“Yoksa makbul tevbe, kötülükleri yapıp edip de sonra kendilerinden birine ölüm gelip çattığında: ‘İşte ben şimdi tevbe ettim.’ diyenlerin tevbesi değil. Kâfir olarak ölen kimse-lerin tevbesi de değil. İşte öylesi kimselere, çok acı veren bir azap hazırladık.” (Nisâ, 4/18)

Bu âyet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere geçerli olan, ölüm kapıyı çalmadan ve can çekişme durumuna gelmeden önce, henüz hayattan ümidin kesilmediği bir durumda küfürden tevbe etmektir. Can çekişme haline geldiği ve hayattan ümidin kesildiği bir durumda, küfürden tevbe etmek ve iman etmek geçerli değildir. Zira, iman ettikten sonra iyi amel yapılabilecek kadar bir zaman kalmalıdır.

Kâfirin yapacağı tevbe için durum bu iken, günahkâr müminin son nefesinde yapacağı tevbenin kabul olunması Allah’ın engin rahmetinden ümit edilir. Çünkü Cenab-ı Hak, müminlere hitaben “De ki: ‘Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder. Çünkü O, gafûr ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır).” (Zümer, 39/53) buyurmaktadır. Yine de hayatın son deminde yapılacak olan bu tevbenin kabul edileceği de kesin olarak vadedilmiş olmadığı¹¹⁵ için ihtiyatlı olunmalı ve tevbe bu ana kadar geciktirilmemelidir.

¹¹⁵ Yazır, *Hak Dini*, 2/531.

b. İman ettikten sonra küfre dönmek ve ölünceye kadar tevbe etmeden bu hâl üzere devam etmek:

“Kendilerine kesin ve açık deliller gelmiş ve Resûlün hak peygamber olduğuna şahadet etmiş iken, imanlarından sonra küfre sapan bir topluluğu hiç Allah hidâyete erdirir mi? Yok, yok! Allah, zalimler gürhunu cennete giden yola koymaz, emellerine kavuşturmaz. Zalimler, iradeleleriyle küfrü tercih ettikleri müddetçe, Allah onlara hidayet vermez. Böylelerinin cezası, Allah’ın, meleklerinin ve bütün insanların lânetine uğramaktır. Onlar bu lânetin içinde ebedî kalacaklardır. Ne cezaları hafifletilecek ne de yüzlerine bakılacaktır. Ancak daha sonra tevbe edip nefislerini ıslah edenler, bu hükmün dışındadır. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur). **İmanlarından sonra küfre sapanların, sonra inkârda daha da ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmez.** İşte asıl sapıklar bunlardır. İnkâr yoluna sapan ve kâfir olarak can veren kimseler, kurtuluş fidyesi olarak dünya dolusunca altın verseler de, mümkün değil, hiçbirinden kabul edilmeyecektir. Bunların hakkı, çok acı bir azaptır ve kendilerini bundan kurtaracak olan da yoktur.” (Âl-i İmran, 3/86-91)

c. Kötülük edip ondan dönmemek: “Mümin erkeklerle ve mümin kadınlara işkence edip de, sonra tevbe etmeyenler var ya, işte onlara cehennem azabı var, yangın azabı var.” (Bürûc, 85/10)

Bu sayılanların dışında tevbe müessesesi, en şümüllü şekliyle ümit ışığı olmaktadır. Şöyle ki, Kur’ân’a ve insanlara karşı tutumları son derece çirkin olan, yeminlerini ve sözleşmelerini gözetmeyen müşriklerin, müslüman olma,

tevbe, namaz ve zekâtla din kardeşi olup mağfirete mazhar olacakları bildirilmiştir. Aynı şekilde hâlleri en kötü, yerleri en aşağı mertebede zikredilen münafıkların da tevbe yoluyla müminlerle beraber olacakları beyan edilmiştir.

Bunların yanı sıra, Allah'a ibadeti bırakarak buzağıya tapan İsrailoğullarının, hükümleri ve doğru yolu gizleyerek, Allah'ın lanetine uğrayan ehl-i kitap ve benzerlerinin tevbe ile bağışlanıp korunacakları haber verilmiştir.¹¹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'a, peygambere savaş açan ve yeryüzünde fesad çıkaranlara verilen ceza belirtilirken, bu kimselerin tevbe etmeleri halinde bağışlanacakları kaydedilmiştir. Ferde olduğu kadar toplum bünyesine de büyük zarar veren, adam öldürme, zina, hırsızlık suçlarının hukukî sonuçları tespit edilirken, tevbe kapısı da açık tutulmuştur. Ticarî hayatın en büyük kusurlu ve günahlı işi sayılan faizi yiyen, iffetli kadınlara zina iftirasında bulunan kimselere cezalarının yanı sıra tevbelerine de imkân verilmiştir.¹¹⁷

Aynı zamanda Kur'ân'da ibadet kusurları olan, namazı kılmayan ve şehvetine uyanlar kötülenir ve şiddetli bir azapla korkutulurken, bu azaptan “tevbe edip iman eden ve salih amel işleyenler istisna” edilmiştir.¹¹⁸

15. Pek çok âyet-i kerimede, kişinin işlediği günahlardan dolayı pişman olup Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunması istenmekte ve bunun için özendirici ifadeler yer verilmektedir. ‘Bunun yanın-

¹¹⁶ Bkz. Tevbe, 9/5, 9, 11, 28, 84, 102; Nisâ, 4/64, 45, 146; Bakara, 2/54, 189, 160; A'râf, 8/153; Âl-i İmran, 3/86-89. Turgut, a.g.e., s. 90.

¹¹⁷ Bkz. Maide, 8/33-34, 38-39; Nisâ, 4/16, 92; Enfâl, 8/38; Tevbe, 9/112; Furkan, 25/68-81; Bakara, 2/89; Nur, 24/4-5; Turgut, s. 90.

¹¹⁸ Bk. Meryem, 19/59-60; Turgut, a.g.e., s. 90.

da, başkalarının affedilmesi için dua ve istiğfarda bulunulması da emredilmektedir. Kur'ân'da meleklerin müminler için af diledikleri haber verilmekte,¹¹⁹ “müminler için istiğfar etmek” kavramı Hz. Peygamber'e nispet edilmekte, hatta bu, O'nun görevlerinden sayılmaktadır.¹²⁰ Hz. Nuh; kendisi, anne-babası ve evine (dinine) giren her mümin için mağfiret talebinde bulunduktan sonra, aynı talebi kadın ve erkek bütün müminler için tekrar etmiş,¹²¹ Hz. Yakub da oğulları için af dilemeyi vadetmiştir.¹²²

Bakara Sûresi'nin son âyetinde, bütün Müslümanlara telkin edilen ortak duada yer alan, “Bizi affet, bizi bağışla, bize acı” mealindeki cümleler ise oldukça dikkat çekicidir.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de, ilk Müslüman nesli oluşturan muhacirlerin ve ensarın bazı üstünlüklerine temas edilmesinin ardından onlardan sonra gelecek bütün Müslümanların birbirlerini kardeş bilecekleri ve daima sonra gelenlerin önceki kardeşleri için Allah'tan af dileme özelliğine sahip bulunacakları ifade edilir.¹²³

16. “Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman onlara: ‘Selâm sizlere!’ de! Rabbiniz merhameti kendi Zatına temel bir ilke edinmiştir. Sizden kim bilmeyerek bir günah işler de sonra ardından tevbe eder ve halini düzeltirse Onun da gafûr ve rahîm (çok affedici ve merhametli) olduğunu bilmelidir.” (En'am, 6/54)

¹¹⁹ Bkz. Gâfir, 40/8-9; Şûrâ, 42/5.

¹²⁰ Mesela bkz. Âl-i İmran, 3/159; Nisâ, 4/64; Nur, 24/62; Muhammed, 48/19; Münafikun, 63/5.

¹²¹ Bkz. Nuh, 81/28.

¹²² Bkz. Yûsuf, 12/98.

¹²³ Bkz. Haşr, 59/8-10.

Allah’a iman eden herkes, bu âyet-i kerimedeki şereflendirilmenin hükmüne dahil olur.¹²⁴ “Bu, iman nimetinden, hesapta kolaylıktan ve cezada rahmetten sonra yer alan bir lütuftur. Öyle ki, yüce Allah, peygamberinden âyetlerine inananlara merhamet etmeyi bir görev olarak üzerine yazdığını duyurmasını istemektedir. Hatta bu rahmet, tevbe edip ardından ıslah oldukları zaman tüm günahların bağışlanmasını kapsayacak düzeye ulaşmaktadır. Nitekim bazıları cehaleti, günah işlemenin nedeni olarak yorumlamışlardır. Çünkü, insan ancak cehaletten dolayı günah işler. Buna göre hüküm, tevbe ettiği ve ardından kendini ıslah ettiği sürece kişinin işlediği her kötülüğü kapsamaktadır. Bu anlayışın hangisi olursa olsun, kişinin gûnahtan tevbe etmesi, ardından ıslah olması, yüce Allah’ın bir görev olarak üzerine yazdığı merhamet sonucu, bağışlanmanın nedeni sayılan başka hükümlerce de desteklenmektedir.¹²⁵

8. Hadis-i Şeriflerde Tevbe

a. Her şeyden önce, hadis-i şeriflerde insanın ruh portresi çizilirken hataya açık bir varlık olduğu, fakat en hayırlı insanın da hatasından bir an evvel dönüp tevbe eden kişi olduğu bildirilerek şöyle buyrulmaktadır:

“İnsanoğlunun her biri hata edicidir. Ancak hata edenlerin en hayırlısı tevbe edenlerdir.”¹²⁶

b. Kur’ân-ı Kerîm’de olduğu gibi hadis-i şeriflerde de

¹²⁴ er-Râzî, *Tefsir*, 9/454.

¹²⁵ Kutub, *a.g.e.*, 4/31.

¹²⁶ Tirmizî, *Kıyâmet* 50; İbnu Mâce, *Zühd* 30.

müminlerin günah bataklığına hiç girmemeleri hedeflenmiş ve bu istikamette emir ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

“Her nerede olursan ol Allah’tan kork ve kötülüğün akabinde bir iyilik yap ki onu yok etsin...”¹²⁷

c. Yine Kur’ân-ı Kerîm’deki gibi hadis-i şeriflerde de tevbe kapısının açık olduğu belirtilerek Allah’ın rahmetinin enginliği nazarlara verilmiş, günahın çokluğunun tevbe ve istiğfara mani olmadığı bildirilmiş ve günahla kirlenmiş karamsar ruhlara ümit verilerek Allah’tan af ve mağfiret dilemeleri istikametinde teşvikte bulunulmuştur. Bunlardan birkaç tanesini şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Esmâ Bint Yezid (radiyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber’i (aleyhisselâm) işittim, şu âyeti okuyordu: “De ki: “Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder. Çünkü O, gafûr ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır).” (Zümer, 39/53) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âyetin sonuna, “(kim ne işlemiş olursa olsun) aldırmadan” lafzını ekledi.¹²⁸

2) “Aziz ve Celil olan Allah, gündüz günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için geceleyin (rahmet) elini açar. Gece günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için de gündüz (rahmet) elini açar, bu hâl, güneş batıdan doğuncaya kadar devam edecektir.”¹²⁹

İmam Gazâlî (ö. 505/1111), bu hadis-i şerifteki Allah’ın elini açması ifadesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktaki-

¹²⁷ Tirmizî, *Birr* 55.

¹²⁸ Tirmizî, *Tefsir, Zümer* (3235).

¹²⁹ Müslim, *Tevbe* 32.

dır: “Allah Teâlâ’nın elini açması, (kulun) tevbesini istemekten kinayedir. İstemek, kabul etmekten de daha ilerdedir. Çünkü kabul edilen şeyler var ki, aslında istenmezler. Talep edilen her şey kabul edilir.”¹³⁰

3) “Sizden önce yaşayanlar arasında, doksan dokuz kişiyi öldüren bir adam vardı. Bir ara yeryüzünün en bilgin kişisini sordu. Kendisine bir rahip tarif edildi. Ona kadar gidip, doksan dokuz kişi öldürdüğünü, kendisi için bir tevbe imkânının olup olmadığını sordu. Rahip, “Hayır yoktur!” dedi. Adam onu da öldürüp cinayetini yüze tamamladı. Adamcağız, yeryüzünün en bilginini sormaya devam etti. Kendisine, âlim bir kişi tarif edildi. Ona gelip, yüz kişi öldürdüğünü, kendisi için bir tevbe imkânı olup olmadığını sordu. Âlim: “Evet, vardır, seninle tevben arasına kim perde olabilir!” dedi, ve ilave etti: “Ancak, falan memlekete gitmelisin. Zira orada Allah’a ibadet eden kimseler var. Sen de onlarla Allah’a ibadet edeceksin ve bir daha kendi memleketine dönmeyeceksin. Zira orası kötü bir yer.”

Adam yola çıktı. Giderken yarı yola varır varmaz ölüm meleği gelip ruhunu kabzetti. Rahmet ve azap melekleri onun hakkında ihtilafa düştüler.

Rahmet melekleri:

– Bu adam tevbekâr olarak geldi. Kalben Allah’a yönelmişti, dediler.

Azap melekleri de:

– Bu adam hiçbir hayır işlemedi, dediler. Onlar böyle

¹³⁰ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/28.

çekişirken insan suretinde bir başka melek, yanlarına geldi. Melekler onu aralarında hakem yaptılar.

Hakem onlara:

– Onun çıktığı yerle, gitmekte olduğu yer arasını ölçün, hangi tarafa daha yakınsa ona teslim edin, dedi.

Ölçtüler; gördüler ki, gitmeyi arzu ettiği (iyiler diyarına) bir karış daha yakın. Onu hemen rahmet melekleri aldılar.

Bir rivayette şu ziyade vardır: “Bir miktar yol gidince, ölüm gelip çattı. Adamcağız yönünü sâlih köye doğru çevirdi. Böylece o köy ehlinden sayıldı.”

Bir diğer rivayette (aynı hikâye ile ilgili olarak) şöyle denmiştir: “Allah Teâlâ beriki köye adamdan uzaklaşmayı, öbür köye de yaklaşmayı vahyetti, sonra da: ‘Adamın geldiği ve gitmekte olduğu köylere uzaklıklarını ölçüp kıyaslayın.’ dedi.”¹³¹

4) “Ukbe İbni Âmir (radiyallahu anh) (ö. 58 h.) anlatıyor: “(Bir gün): **“Ey Allah’ın Resûlü! Kurtuluşumuz nasıl olacak?”** diye sormuştum, şöyle cevap verdiler: **“Dilini tut, evini genişlet, günahlarına ağla!”**¹³²

d. Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Rabbinden naklen ifade buyurdıkları şu hadis-i şerifler, hem Erhamürrahimîn olan Cenab-ı Hakk’ın rahmetinin genişliğini hem de tevbe ettikten sonra günah işleyen kişinin tekrar tevbe edebileceğini bildirmesi ve bu hâdise ne kadar tekrarlanırsa tekrarlınsın tevbe kapısının sonuna kadar açık olduğunu müjdelemesi bakımından gayet manidardır:

¹³¹ Buhârî, *Enbiya* 50; Müslim, *Tevbe* 46; İbnu Mâce, *Diyyât* 2.

¹³² Tirmizî, *Zühd* 61.

1) “Bir kul günah işledi ve: ‘Yâ Rabbi günahımı affet!’ dedi. Hak Teâlâ da, ‘Kulum bir günah işledi; arkadan bildi ki günahları affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır.’ Sonra kul dönüp tekrar günah, işler ve ‘Ey Rabbim günahımı affet!’ der. Allah Teâlâ da, ‘Kulum bir günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır.’ Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve ‘Ey Rabbim beni affeyle!’ der. Allah Teâlâ da, ‘Kulum günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi olduğunu bildi. Dilediğini yap, ben seni affettim!’ buyurdu.”¹³³

2) “Allah Teâlâ diyor ki: ‘Ey Âdemoğlu! Sen Bana dua edip, (affımı) ümit ettikçe Ben senden her ne sâdır olsa, aldırmam, Ben seni affederim. Ey Âdemoğlu! Senin günahın semanın bulutları kadar bile olsa, sonra Bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey Âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiçbir şirk koşmaksızın bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım.’”¹³⁴

3) “İstiğfar eden kimse günde yetmiş kere de tevbesinden dönse günahıta ısrar edici sayılmaz.”¹³⁵

4) “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Azîz ve Celil olan Rabbinden naklen anlattığına göre, Rab Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ey kullarım! Ben nefsimi zulmü haram ettim, onu sizin aranızda da haram kıldım: Öyleyse birbirinize zulmetmeyin. Ey kullarım! Hidayet verdiklerim dışında he-

¹³³ Buhârî, *Tevhid* 35; Müslim, *Tevbe* 29.

¹³⁴ Tirmizî, *Daavât* 106.

¹³⁵ Tirmizî, *Daavât* 119; Ebü Dâvud, *Salât* 361.

piniz dâll (doğru yoldan sapmışlar)sınız. Öyleyse benden hidayet isteyin de sizi hidayet edeyim! Ey kullarım! Benim yedir-diklerim hariç, hepimiz açlırsınız. Öyleyse benden yiyecek isteyin de size yiyecek vereyim! Ey kullarım! Benim giydirdiklerim hariç hepimiz çıplaklırsınız! Öyleyse benden giyin-me talep edin de sizleri giydireyim! **Ey kullarım! Sizler gece ve gündüz hata işliyorsunuz. Ben ise bütün günahları affederim. Öyleyse benden mağfiret talep edin de sizleri bağışlayayım.**

Ey kullarım! Bana zarar verme mevkiine ulaşamazsınız ki bana zarar veresiniz! Bana fayda sağlama mertebesine de ulaşamazsınız ki bana menfaat sağlayasınız.

Ey kullarım! Şayet sizlerin öncekileri ve sonrakileri; insî olanları, cinnî olanları hepsi de sizden en müttakî bir insanın kalbi üzere olsaydınız, bu benim mülkümde hiçbir şeyi zerre miktar artırmazdı.

Ey kullarım! Eğer sizin öncekileriniz ve sonrakileriniz, insî olanlarınız, cinnî olanlarınız sizden en günahkâr bir kimsenin kalbi üzere olsaydınız, bu benim mülkümde zer-re kadar bir eksiklik meydana getirmezdi.

Ey kullarım! Eğer sizlerin öncekileri ve sonrakileri, in-sî olanları, cinnî olanları bir düzlükte toplanıp bana talepte bulunsaydınız, ben de her insana istediğini verseydim, bu, benim nezdimde olandan, iğnenin denize batırıldığı zaman meydana getirdiği eksilme kadar bile noksanlık oluşturmaz.

Ey kullarım! Bunlar sizin amelleriniz, onları sizin için sayıyorum. Sonra bunların karşılığını size ödeyeceğim. Öyleyse sizden kim bir hayırla karşılaşırsa Allah'a hamd etsin. Kim

de hayır değil de başka bir şey bulursa, kendinden başka bir şeyi levmetmesin (kınamasın, başına geleni kendinden bilsin).”¹³⁶

e. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), farklı rivayetlerde kendisinin de her gün istiğfarda bulunduğunu bildirerek şöyle buyurmaktadır:

1) “Allah’a yemin olsun, ben günde Allah’a yetmiş kere istiğfar ediyorum, tevbede bulunuyorum.”¹³⁷

2) “Ey insanlar! Rabbinize tevbe edin. Allah’a yemin olsun, ben Rabim Tebâreke ve Teâlâ hazretlerine günde yüz kere tevbe ederim.”¹³⁸

3) “Muhakkak ki, benim kalbime de buğu bürür. Bundan dolayı ben günde yüz defa Allah’a istiğfar eder (affımı diler)im.”¹³⁹

Hadis-i şerif’in orijinal metninde geçen ve buğu bürümesi diye tercüme edilen “ğayn” kelimesi, “tıpkı, havada belirip de güneşi bütünüyle örtmeyen fakat, ışığın tam olarak gelmesine mâni olan ince bir bulut gibi kalbi bürüyerek, onu kısmen örten bir şeydir.”¹⁴⁰

Âlimler, bu hadis-i şerif hakkında şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

1. Ğayn, muhabbet merhalelerinde ilerlerken, Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinden geçecek derecede muhabbet şarabından mest olma hâlidir. Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem), yakaza (uyanıklık) âlemine döndüğünde yaşadığı bu hâlden dolayı istiğfar etmiştir.

¹³⁶ Müslim, *Birr* 55; Tirmizî, *Kıyamet* 49.

¹³⁷ Buhârî, *Daavât* 3; Tirmizî, *Tefsir*, *Muhammed* 3255.

¹³⁸ Müslim, *Zikr* 42.

¹³⁹ Müslim, *Zikr* 41; Ebû Dâvud, *Salât* 361.

¹⁴⁰ er-Râzî, *Tefsir*, 2/429.

2. Cenab-ı Hak, peygamberini kendisinden sonra ümmeti içinde meydana gelecek ihtilaf ve belâlara muttali kılmış, O da bunları hatırladığı zaman kalbinde ince bir hü-zün tabakası hissederek ümmeti için istiğfar etmiştir.¹⁴¹

3. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), daima bir hâl-den daha üstün olan başka bir hâle geçtiği için, her yeni hâlde bir evvelki hâlimden ötürü istiğfar etmiştir.

Bunlar tasavvuf ehlinin konuya getirdikleri güzel izah-lardır. Zahir âlimleri ise konuya şöyle bir izah getirmişler-dir: Kalb, düşünceye ve akla gelen vesveselerden, shevi arzulardan, çeşitli temayüllerden ve isteklerden uzak ola-maz. Bundan dolayı, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kalbine gelen bu şeyleri savuşturmak için, Rabbinden yar-dım isteyip istiğfar etmiştir.¹⁴²

Efendimiz'in (s.a.s.) Dualarından Örnekler

f. Ve işte Ufuk Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) tevbe ve istiğfar ihtiva eden dua ikliminden birkaç örnek:

1) “Allah’ım! Sen benim Rabbimsin; Sen’den başka İlah yoktur. Beni Sen yarattın; ben Sen’in kulunum ve gücüm yettiğince Sana verdiğim ahd ve vaad üzerinde sabitim, işlediklerimin şerrinden Sana sığınırım. Üzerimdeki nimet-

¹⁴¹ Nitekim şu hadis bu hükmü destekler mahiyettedir: Hz. Âişe (r. anhâ) anlatıyor:

“Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ölümünden önce şu duaları çok tekrar ederdi: “Sübhânallâhi ve bihamdihi, estağfirullâhe ve etübu ileyh. (Allah’ım seni hamdinle tes-bih ederim, mağfiretini diler, günahlarıma tevbe ederim.)” Ben kendisinden bunun se-bebini sordum. Şu açıklamayı yaptı: “Rabbim bana bildirdi ki, ben ümmetim hakkında bir alamet göreceğim. Ben onu görünce Sübhânallâhi ve bihamdihi, estağfirullâhe ve etübu ileyh zikrini artırdım. Bu gördüğüm, İzâ câe nasrullahi ve'l-fethu.. suresidir.” Bu-hârî, Tefsir, *Nasr, Ezân* 123,139; *Megâzi* 50; Müslim, *Salât* 220.

¹⁴² er-Râzî, *Tefsir*, 2/429-430..

lerini itiraf eder, günahlarımı da ikrar ederim. Beni bağışla. Zira, günahları bağışlayan ancak Sen'sin.”¹⁴³

2) Ebû Hureyre¹⁴⁴ (radiyallahu anh) (ö. 58/678), Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) secdelerinde şöyle dua ettiğini nakletmiştir: “Allahümmağfirî zebî küllehû, dikkahû ve cüllehû, evvelehû ve âhirehû, sırrahû ve alâniyyetehû. (Allah'ım! Büyük-küçük, birinci-sonuncu, gizli-açık, bütün günahlarımı mağfiret buyur.”¹⁴⁵

3) Bir gün Hz. Ebû Bekir¹⁴⁶ (radiyallahu anh) (ö. 13/634), Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek kendisine namazda okuyacağı bir dua öğretmesini istediğinde Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem) ona şu duayı okumasını söylemiştir: “Allahümme innî zalemte nefsi zulmen kesîran ve lâ yağfiru'z-zünûbe illâ ente fâ'ğfir lî mağfireten min indike v'erhamnî inneke ente'l-ğafûru'r-rahîm. (Allah'ım ben nefsimi çok zulmettim. Günahları ancak Sen affedersin. Öyle ise beni, şanına lâıyık bir mağfiretle bağışla, bana merhamet et. Sen affedici ve merhamet edicisin.”¹⁴⁷

4). Hz. Aîşe (r. anhâ) (58/678) validemizin bildirdiğine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) geceleyin uyandıklarında şu duayı okurlardı: “Allah'ım! Seni hamdinle tenzih ederim, Senden başka ilah yoktur. Günahım için affını dilerim, rahmetini talep ederim. Allah'ım ilmimi artır, bana hidayet verdikten sonra kalbimi saptırma. Katından bana rahmet

¹⁴³ Buhârî, *Daavât* 15; Tirmizî, *Daavât* 15; Ebû Dâvud, *Âdâb* 101; İbn Mâce, *Dua* 14.

¹⁴⁴ Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî.

¹⁴⁵ Müslim, *Salât* 216; Ebû Dâvud, *Salât* 152.

¹⁴⁶ Abdullah b. Ebî Kuhafe.

¹⁴⁷ Buhârî, *Sifâtü's-Salât* 149, *Daavât* 18, *Tevhid* 9; Müslim, *Zikr* 48; Tirmizî, *Daavât* 98; Nesâî, *Sehiv* 58.

lutfet. Sen lutfedenlerin en cömerdisin.”¹⁴⁸

5) Yine Hz. Âişe (r. anhâ) validemizin anlattığına göre Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), ölümünden önceki günlerde şu duaları çok tekrar ederdi: “Sübhânallâhi ve bihamdihî, estağfirullâhe ve etübü ileyh. (Allah’ım seni hamdinle tesbih ederim, mağfiretini diler, günahlarıma tevbe ederim...)”¹⁴⁹

6) “Allah’ım! Sen’den işimde sebatı diliyorum, doğru yolda azim istiyorum. Sen’den nimetine şükretmeyi ve Sana güzelce ibadet etmeyi istiyorum. Bildiğin şeylerin hayrını Sen’den istiyor ve bildiğin şeylerden Sana istiğfar ediyorum. Şüphesiz Sen, Allâmu’l-Guyûb’sun.”¹⁵⁰

7) “Allah’ım! Benimle hatalarımın arasını, doğu ile batının arasını ayırdığın gibi ayır. Allah’ım! Beni hatalardan, beyaz elbisenin kirden temizlendiği gibi temizle.”¹⁵¹

Tevbenin Önemi

g. Tevbenin önemi bakımından şu hadis-i şerifler oldukça dikkat çekicidir:

1) Mihcen İbni Edra’nın (radiyallahu anh) anlattığına göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bir adamın, “Ey Allah’ım, bir ve Samed olan, doğurmayan ve doğurulmayan, eşi ve benzeri de olmayan Allah adıyla Senden istiyorum. Günahlarımı mağfiret et, sen Gafûr’sun, Râhim’sin!” dediğini işitince hemen “O mağfiret edildi. O mağfiret edildi. O mağfiret edildi.” buyurmuştur.¹⁵²

¹⁴⁸ Ebû Dâvud, *Edeb* 108.

¹⁴⁹ Buhârî, *Tefsir, Nasr, Ezân* 123,139; Megâzi 50; Müslim, *Salât* 220.

¹⁵⁰ Tirmizi, *Daavât* 23; Neseî, *Sehv* 61.

¹⁵¹ Buhârî, *Ezân* 89; Müslim, *Mesâcid* 148.

¹⁵² Ebû Dâvud, *Salât* 184; Neseî, *Sehv* 58.

Tevbe ve Rahmet Peygamberi

2) “Ben Muhammed’im, ben Ahmed’im, ben Mukafî’yim (son peygamberim), ben Hâşir’im (Benden sonra haşır gelecek, araya başka bir peygamber girmeyecektir. Allah insanları benim önümde haşredecektir.) **Ben tevbe ve rahmet peygamberiyim.**”¹⁵³

İkinci hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), kendisini “**tevbe ve rahmet peygamberi**” olarak tarif etmektedir. O, son peygamberdir ve kıyamete kadar başka bir peygamber gelmeyecektir. O’nun getirdiği din olan İslâm ve mukaddes Kur’ân, kıyamete kadar hükümrانlığını devam ettirecektir. Dolayısıyla tevbe kapısı kıyamete kadar açıktır.

h. Şu hadis-i şerif, tevbenin vaktini ve son nefesi verinceye kadar tevbe edilebileceğini bildirmektedir: “Son nefesini vermedikçe Allah, kulun tevbesini kabul eder.”¹⁵⁴

i. Hadis-i şeriflerde, topluma kötü örnek olarak sosyal bünyeyi sarsacak amellerin önü tıkanmaya çalışılmış, bunun için bir hadis-i şerifte, iyilik veya kötülüğe önderlik yapanların, onlar gibi amel eden herkesin sevap veya günahlarının bir mislini yükleneceği;¹⁵⁵ bir başka hadis-i

¹⁵³ Müslim, *Fezâil*, 126; *Müsned*, 4/395.

¹⁵⁴ Tirmizî, *Daavât* 103; İbnu Mâce, *Zühd* 30.

¹⁵⁵ Hadisin tam metni şöyledir: “Bir adam, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına gelmişti. Resûllah, Ashabı ona yardım etmeye teşvik etti. Ashabtan biri: “Benim yanımda şu kadar mal var!” dedi. Cemaatte bulunup da adama yardım etmeyen kalmadı, herkes az veya çok bir yardımda bulundu. Bunun üzerine Resûllah (sallallahu aleyhi ve sellem) şu hitabede bulundu: “Kim bir hayrı başlatır ve başkaları da onu devam ettirirse, o kimse yaptığı hayrın sevabını eksiksiz alır ve o hayrı takip edenlerin hayrının bir mislini –onların hayırlarından hiçbir eksilme olmaksızın– aynen alır. Kim de kötü bir çığır açar ve bu çığırdan başkaları da giderse, bu adama, o kötü işin günahı eksiksiz gelir; ayrıca o kötü yoldan gidenlerin günahının bir misli de –onların günahından hiçbir şey eksiltmeden– ona gelir.” Müslim, *İlim* 15-16, *Zekât* 69; *Müsned*, 4/358, 359-361.

şerifte ise, ümmet-i Muhammed'in hepsinin affa mazhar olduğu halde günahları alenî işleyenlerin ve günahlarını başkalarına anlatıp kötü örnek olanların affedilmeyeceği bildirilmiştir.¹⁵⁶

İmam-ı Gazâlî, kişinin gizli işlediği günahı, toplum arasında anlatarak açığa çıkarmasını, işlenen günah küçük bile olsa onu büyük hale getiren sebepler arasında saymış ve bunu "Allah'ın onu gizlemesine karşı bir cinayet ve dinleyenleri kötülüğe teşvik" olarak değerlendirmiştir. Ona göre bu kötü fiiller, bunu yapan kişinin kendi cinayetine eklenen ayrı iki cinayettir. Bu sebeple o kişinin cinayeti üç katlı olur. Şayet böyle bir kişi, başkalarını da teşvik eder ve bu isyanın sebeplerini onlara da hazırlarsa, dört katlı cinayet olur. Cenab-ı Hak'ın sıfat ve nimetlerinden birisi de iyilikleri açıklamak ve kötülükleri örtmektir. Bu kötülükleri gizli iken açığa çıkarmak ise, en hafif ifadeyle nimete karşı açık bir nankörlüktür.¹⁵⁷

Günahların Affına Vesile Olacak Ameller

k. Değişik hadis-i şeriflerde, şu amellerin günahların affına vesile olacağı bildirilmiştir: Abdest almak¹⁵⁸, işlenilen gūnahtan hemen sonra iki rekât namaz

¹⁵⁶ Hadisin tam metni şöyledir: "Ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır, günahı alenî işleyenler hariç. Kişinin geceleyin işlediği kötü bir ameli Allah örtmüştür. Ama, sabah olunca o: "Ey falan, bu gece ben şu şu işleri yaptım!" der. Böylece o, geceleyin Allah kendini örtmüş olduğu halde, sabahleyin, üzerindeki Allah'ın örtüsünü açar. İşte bu, günahı alenî işlemenin bir çeşididir." Buhârî, *Edeb* 60; Müslim, *Zühd* 52.

¹⁵⁷ Bk. el-Gazâlî, *İhya*, 4/61.

¹⁵⁸ Hadisin tam metni şöyledir: "Mümin –veya Müslüman– bir kul abdest aldı mı yüzünü yıkayınca, gözleriyle bakarak işlediği bütün günahlar su ile –veya suyun son damlasıyla– yüzünden dökülür iner; ellerini yıkayınca elleriyle işlediği hatalar su ile birlikte –veya suyun son damlasıyla– ellerinden dökülür iner. Ayaklarını yıkayınca da ayaklarıyla gi-

kılarak ardından Cenab-ı Hakk'a tevbe etmek,¹⁵⁹ Muharrem ayında oruç tutmak,¹⁶⁰ aşure orucu tutmak,¹⁶¹ bir yiyecek yediğinde “Bana bu yiyeceği yediren ve tarafımdan hiçbir güç ve kuvvet olmadan bunu bana rızık kılan Allah'a hamdolsun”, bir elbise giydiğinde “Bunu bana giydiren, tarafımdan bir güç ve kuvvet olmaksızın beni bununla rızıklandıran Allah'a hamdolsun” demek...¹⁶² Bu misalleri çoğaltmak mümkündür.

1. Kulun yaptığı tevbe, Cenab-ı Hakk'ı, memnun eder. Bu hakikat, bir hadis-i şerifte şöyle tablolştırılmıştır:

“Allah, mümin kulunun tevbesinden, tıpkı şu kimse gibi sevinir: ‘Bir adam hiç bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, beraberinde yiyeceğini ve içeceğini üzerine yüklemiş olduğu bineği ile birlikte seyahat etmektedir. Bir ara (yorgunluktan) başını yere koyup uyur. Uyandığı zaman görür ki, hayvanı başını alıp gitmiştir. Her tarafta arar ve fakat bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bitap düşüp:

- Hayvanımın kaybolduğu yere dönüp orada ölünceye kadar uyuyayım, der. Gelip ölüm uykusuna yatmak üzere, kolunun üzerine başını koyup uzanır. Derken bir ara uyanır. Bir de ne görsün! Baş ucunda hayvanı durmaktadır, üzerinde de yiyecek ve içecekleri.’

derek işlediği bütün günahları su ile –veya suyun son damlasıyla– dökülür iner. (Öyle ki abdest tamamlanınca) günahlarından arınmış olarak tertemiz çıkar.” Müslim, *Tahâret* 32; Muvatta, *Tahâret* 31; Tirmizî, *Tahâret* 2.

¹⁵⁹ Bk. Tirmizî, *Tefsîr, Âl-i İmran* 3009; Ebû Davud, *Salât* 361; İbnu Mâce, *İkâmetu's-Salât* 193.

¹⁶⁰ Tirmizî, *Savm* 40.

¹⁶¹ Tirmizî, *Savm* 48.

¹⁶² Ebû Davud, *Libas* 1; Tirmizî, *Daavât* 85; İbnu Mâce, *Et'ime* 16.

İşte Allah'ın, mümin kulunun tevbesinden duyduğu sevinç, kaybolan bineğine azığıyla birlikte kavuşan bu adamın sevincinden fazladır. Müslim'in bir rivayetinde şu ziyâde vardır: “(Sonra adam sevincinin şiddetinden şaşırarak şöyle dedi: ‘Ey Allah’ım, sen benim kulumsun, ben de senin Rabbinim!’”¹⁶³

m. Şu hadis-i şerif ise, hiç kimsenin, bir başkasının günahlarının bağışlanmayacağını söyleyemeyeceğini ve Allah'ın işine karışılmayacağını ne güzel anlatmaktadır:

“İsrailoğullarında birbirine zıt maksat güden iki kişi vardı: Biri günahkârdı, diğeri de ibadette gayret gösteriyordu. Âbid olan diğerine günah işlerken rastlardı da: ‘Vazgeç!’ derdi. Bir gün, yine onu günah üzerinde yakaladı. Yine, ‘Vazgeç!’ dedi. Öbürü: ‘Beni Allah’la baş başa bırak. Sen benim başıma müfettiş misin?’ dedi. Öbürü: ‘Vallahi Allah seni mağfiret etmez. Veya: ‘Allah seni cennetine koymaz!’ dedi. Bunun üzerine Allah ikisinin de ruhlarını kabzetti. Bunlar Rabbülâlemîn’in huzurunda bir araya geldiler. Allah Teâlâ ibadette gayret edene: ‘Sen benim elimdekine kadir misin?’ dedi. Günahkâra da dönerek: ‘Git, rahmetimle cennete gir!’ buyurdu. Diğeri için de: ‘Bunu ateşe götürün!’ emretti.” Ebû Hureyre (radıyallahu anh) der ki: “(Adamcağız Allah'ın gadabına dokunan münasebetsiz) bir kelime konuştu, bu kelime dünyasını da, ahiretini de heba etti.”¹⁶⁴

Bu hadis-i şeriften günah işleyen kişilere karışılmaması, onlara hiçbir uyarıda bulunulmaması veya nasihat edilmemesi gerektiği anlaşılmalıdır.

¹⁶³ Buhârî, *Daavât* 4; Müslim 3; Tirmizî, *Kıyâmet* 50.

¹⁶⁴ Ebû Davud, *Edeb* 51.

Buradan anladığımız kadarıyla, yanlış bir davranışta bulunan veya günah işleyen kişileri uyarırken bazı esaslara dikkat etmek gerekmektedir:

1. *Üslubun çok iyi ayarlanması:* Evet, Allah rızası için nasihatte bulunurken kullanılan üsluba dikkat edilmelidir. Rahatsız edici ifadelerden kaçınılmalı, tatlı dilli ve güler yüzlü olunmalıdır.

2. *Zaman tanımak:* Bir kere ikazda bulunup nasihat edilen kişiye, yanlış davranışını düzeltmesi için zaman tanınmalıdır. İkaz etmek onu rahatsız edebilir ve söylenen sözler ona fayda yerine zarar verebilir.

3. *Allah adına hüküm vermemek:* Hiçbir zaman Allah adına hüküm verilmemelidir. Bu kâinatı ve bütün varlıkları yaratan O'dur. Cenab-ı Hak, Mâlikü'l-mülk'tür ve mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunabilir. O mutlak adalet sahibi ve hâkimler hâkimidir. Fakat aynı zamanda O, engin bir rahmet ve merhamet sahibidir. Adaletiyle davrandığında, cehenneme gitmesi gereken günahkâr birisine rahmet ve merhametiyle muamele edip onun günahlarını bağışlayabilir ve o kişiyi cennete gönderebilir. Dolayısıyla "Allah seni mağfiret etmez, Allah seni cennetine koymaz, cehennemlik insan" vb. gibi sözlerle Allah adına hükümler vermek tamamen yanlıştır.

Toptan Tevbe-İstiğfar Etmek

Hz. Musa, bir kuraklık zamanında kavmiyle üç gün yağmur duasına çıkar. Fakat yağmur gelmez. Yağmur gelmeyince, "Yâ Rabbi! Duaya çıkmamızı buyurdunuz, çıktık, yağmur gelmedi." diye Cenab-ı Hakk'a sebebini sorar. Ce-

nab-ı Allah, “İçinizde mücrim (günahkâr) var.” der. Hz. Musa (aleyhisselâm) “Yâ Rabbi! Onu bana bildirsen de, içimizden atsak...” diyerek, münâcatında onun kim olduğunu sorunca da, “Ben Settâr’ım. Kullarımın günahlarını örterim, açığa vurmam, fâş etmem. Hepiniz tevbe ve istiğfar edin, böylece o zat da tevbe ve istiğfar etmiş olur.” buyurur.

Umumî gelen musibetler, umumun günahı ve ihmali üzerine gelir. Bu ihmal ve günah, dinde olabileceği gibi, şeriat-ı tekviniye dediğimiz, hayat kanunlarında da olur. Hakikat bu iken, günahkârı biliyormuşçasına, günahı bazılarına yüklemek ve nefsimizi temize çıkarmak, günahı ikiyeleştirmek demektir. Felakete uğramış bir insana, o anda, “Bu, günahlarından dolayı oldu.” demek, çok defa onu tamamen küfre itmekle aynı manâya gelebilir. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), birinde bir hata gördüğünde, onu, onun yüzüne söylemek yerine, umuma konuşurlardı. Kaldı ki, arz edildiği üzere, umumî felâketler, umumun günahları üzerine geldiğinden, herkes, bilhassa müminler, Hz. Ömer tavrıyla, “Bu, benim hatalarımdan dolayı oldu.” demeli ve kimseyi suçlama cihetine gitmeden, tevbeye yönelmeli ve davranışlarımız bir ıslah gayesi taşımalıdır. Hem dinî sahada, hem de şeriat-ı tekviniye sahasında ıslah hareketine girişmek, fert fert muhasebede bulunarak, hatalarımızı tamer etmek, bu türden musibetlerin önünü alabileceği gibi, onları istismar etmek isteyenlere de fırsat vermeyecek ve toplumumuzda daha başka yaralar ve ayrılıklar açmak yerine, açılmış bulunan yaraların ve ayrılıkların kapanmasına hizmet edecektir.¹⁶⁵ Bediüzzaman Hazretleri de kuraklık

¹⁶⁵ Ünal, İsmail, *Fethullah Gülen’le Amerika’da Bir Ay*, s. 108.

vb. umumî musibetlerde aynı şeyleri tavsiye etmektedir: “Yağmursuzluk bir musibettir ve ceza-yı amel bir azaptır. Buna karşı, ağlamakla ve hüzün ve kederle, niyaz ve hazinâne yalvarmakla ve pek ciddî nedâmet ve tevbe ve istiğfar ile karşılamak ve sünnet-i seniye dairesinde, bid’alar karışmadan, şeriatin tayin ettiği tarzda dergâh-ı İlâhiyeye ilticâ etmek ve dua ve o hale mahsus ubudiyetle mukâbele etmektir. Hem böyle umumî musibetler, ekser nâsın hatâsından geldiği cihetle, o insanların ekseri (kısm-ı âzamı) tevbe ve nedâmet ve istiğfar etmekle def olur.”¹⁶⁶

Söz buraya gelmişken bu mevzuyu M. Fethullah Gülen’den bir alıntıyla noktalayalım: “Bir gün, ziyaretine gelenlerden birisi zât-ı âlilerinin huzurunda konuşuyor, bir şeyler anlatıyor, Şefkat Âbidesi Hocaefendi de onu dinliyordu. Bir şeyler anlatan zat, sözlerinin arasında bir ara şunları sıkıştırmıştı ki: “*Hocam! Hani mahşer günü insanlar şöyle olacak, böyle olacak... Bir kısım inançsızlar cehenneme gidecek ya...!*” der demez Müşfik Adam, âni bir tavırla konuşmayı kesti ve: “*Sus.. sus.. insanları sözlerinizle bari olsun cehenneme sokmayın. Biz onların hidâyeti için uğraşılıyor, cennete girmelerine vesile olmaya çalışıyoruz. Sözün gelişi bile olsa, böyle söylemeyin...*” mâhiyetinde anlamlı sözler söyledi. ‘Sözün gelişi’ bile olsa başkalarının cehenneme gitmesine üzülen Hüzün İnsanı...”¹⁶⁷

¹⁶⁶ Bediüzzaman, *Emirdağ Lâhikası* (1) - Mektup No: 15, s.1689.

¹⁶⁷ http://www.herkul.org/yazarlar/index.php?view=author&author_id=10&herkultool-s=88ee6688189699ac8a1a3ac446c688fd

İKİNCİ BÖLÜM
GÜNAH VE TEVBE

*“Bir günah etse kişi, bin gün âh etmek gerek;
Bin günah ettim, ama bir gün âhım yok benim!..”*

GÜNAH VE TEVBE

1. Günahın Tarifi

Günah; kelime olarak cezayı gerektiren amel, Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen iş ve dinî suç mânâlarına gelir. Terim olarak ise; insanın, beşerî arzusunun İlâhî arzuya uymayı reddetmesi, meşruiyetini Allah'ın varlığından alan şeylere saldırması ve gayr-i meşrû olma keyfiyetini yine Allah'tan alan şeyleri işleme¹⁶⁸ demektir. Dolayısıyla, hem Cenab-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirmemek, hem de O'nun yapılmasını yasakladığı şeyleri yapmak günah kategorisine girmektedir.

Sûfiler nazarında ise, sadece dinin yasakladığı hareket ve davranışlar değil, yasak olmasa bile kulun gönlünü kendisine çekerek Allah'ı unutturduğu ve isyana sürüklediği için, kalbin meyledip ilgi duyduğu şeyler de günah sayılmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Bu mânâlar için bk. er-Râzî, *Tefsîr*, 4/292; Sâmî, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Günah md. s. 1185; Devellioğlu, a.g.e., Günah md., s. 358; Gölcük, *İslâm Akâidi*, s. 55-56; Kılıç, a.g.e., s. 28, 32-38.

¹⁶⁹ Bk. Kotku, a.g.e., s. 8.

Günah kelimesinin Arapçada pek çok karşılığı vardır. Bunların başlıcalarını şu şekilde sıralayabiliriz: Zeb (rezil ve alçak olan), **ism** (helal ve mübah olmayan, kalbi inciten, başkalarının bilmesinden hoşlanılmayan), **masiyet** (itaatsiz ve âsi olmak), **hata** (kasten veya kasıtsız günahlar), **seyyie** (ayıp, kusur), **fâhişe** (gayet çirkin günah, yüz kızartıcı iş ve söz), **kabîha** (çirkin, kötü şey), **zelle** (ayak sürçmesi, söz ve fiilde hata), **fısk** (dinin sınırlarını çiğnemek), **fucûr** (başkalarının bilmesi istenmeyen), **cürm** (en ağır günah), **sağîre** (küçük günah), **kebîre** (büyük günah) vb...¹⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde de günah kavramını ifade eden pek çok kelime vardır.¹⁷¹ “Bunlar arasında genel anlamıyla günah yerine kullanılanlar ism, zeb, vizr, cünâh ve hûb kelimeleridir.”¹⁷²

“Günahla ilgili olarak âyet ve hadislerde yer alan diğer kavramlar da şöyle gruplandırılabilir:

1. Hukukî suçu veya yanlış ve çirkin fiili anlatan terimler: Cürm, sût' (seyyie), bazı mânâlarıyla hata (hatie), fuşş, hubs... vb.

2. Haksızlık ve haddi aşma anlamında kullanılan terimler: Zulüm, israf, tuğyân, şatat... vb.

3. Sonuç itibariyle günah olup sapma ve bozulmayı ifade eden terimler: Dalâlet, fesâd, fısk, fucûr, gayy, cenef, nekb... vb. Günahın kalpteki teşekkülü ve olumsuz tesirini ise Kur'ân-ı Kerîm zeyğ,¹⁷³ reyn¹⁷⁴ ve kasve¹⁷⁵ kelimeleriyle açıklar.”¹⁷⁶

¹⁷⁰ Gölçük, Şerafeddin; Toprak, Süleyman, *Kelâm*, s. 108-108; Ayrıca bk. Gölçük, *İslâm Akaidi*, s. 55.

¹⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm'de günahı ifade eden kelimeler hakkında geniş bilgi için bk. Kılıç, *a.g.e.*, s. 122-169; Bebek, “Günah”, *DİA.*, 14/282-283.

¹⁷² Bebek, “Günah”, *DİA.*, 14/282.

¹⁷³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/8-8.

¹⁷⁴ Bkz. Mutaffifin, 83/14.

¹⁷⁵ Bkz. Bakara, 2/84.

¹⁷⁶ Bebek, “Günah”, *DİA.*, 14/283.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ise günahı, **“İçini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından hoşlanmadığın şey.”**¹⁷⁷ şeklinde tarif etmiştir. Şu hadis-i şerif de bu mânâyı te’kid etmektedir: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bir gün Hz. Vâbise’ye “İyilik ve gûnahtan sormaya gelmiştin değil mi?” der. Hz. Vâbise’nin “Evet” cevabı üzerine Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem) hemen parmaklarını bir araya toplar ve onlarla onun göğsüne vurduktan sonra üç defa şöyle der: “Nefsine danış, kalbine danış ey Vâbise! İyilik, nefsinin kendisine ısındığı ve kalbinin itminan duyduğu şeydir. Günah ise, nefsinin tırmalayan ve göğsünde tereddüte yol açandır.”¹⁷⁸ Zaten günah, kişinin iç âleminde bir burkuntu yapıyorsa, bu bir müminlik alâmetidir.¹⁷⁹ “Ama, rahatsız etmiyorsa o da nifak alâmetidir. Zira, nifak ve günah aynı cinstendir. Günah, ancak münafığı rahatsız etmez.”¹⁸⁰

Burada bir hususu daha ifade etmek istiyoruz:

Günaha karşı yapacağımız tevbelerde, en önemli unsurlardan biri de günahı kerih görmektir. Kerih görülemeyen bir gûnahtan, yılandan-çiyandan kaçır gibi kaçırma azmi görülemez. Kaçıramayınca da bir daha o günahı işleme azmi ve cehdi ile tevbe etmek mümkün olmaz. Mesela, nasıl ki, elinizde çok nadide bir kristal vazo bulunsa ve siz onu düşürüp kırsanız, ellerinizi dizlerinize vurur, ah u vah eder ve teessür duyarsınız. Aynen öyle de; işlediğiniz her

¹⁷⁷ Bk. Sahih-i Müslim, *Birr* 5; Sünen-i Tirmizî, *Zühd* 52; Müsned-i Ahmed b. Hanbel, 4/251, 252, 256.

¹⁷⁸ Sünen-i Darimi, *Büyu’* 2.

¹⁷⁹ Bk. Müsned-i Ahmed b. Hanbel, 4/12.

¹⁸⁰ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla*, 1/94.

günahla, elinizdeki hayat fanusunuz kirleniyor, kırılıyor demektir. O halde en az maddî bir kristalin kırılması karşısında duyduğunuz teessür kadar, işlediğiniz günah karşısında da teessür duymanız iktiza eder. Aksi halde günahı hafife alıyor ve önemsemiyorsunuz demektir.

Günah, her gün en az kırk kez (İhdina's-Sırâta'l-Müstakîm) **“Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet.”** (Fatiha, 1/6) diyerek Rabbine dua eden insanın, kendi iradesiyle duasının hilâfına davranıp istikametten ayrılarak ya gidilmesi emredilen yola gitmemesi ya da gidilmesi yasaklanan yola sülûk eylemesidir.

Günah, insan için, “bir iç çöküntü, bir terslik ve fıtratla zıtlaşmadır.”¹⁸¹ Onun içindir ki, günaha giren kimse, “bütün rûhî meleke ve kabiliyetlerini şeytana teslim etmiş bir zavallı ve talihsizdir. Bir de o günahı işlemeye devam ederse, bütün bütün ipi elden geçirir ve artık, ne bir irade, ne bir direnme, ne de kendini yenilemeye mecâli kalmaz.” “Günah, iradenin yüzüne atılmış bir tükrük ve rûha içirilmiş bir zakkumdur. Günahdan zevk alan insan, ne sefil; günahla ruhunu dinamitleyen insan ne hoyrattır..!”¹⁸² “Günah fıtratta bir deformasyon ise, tevbe ve nedâmet, yeneden fıtrata dönüştür.”¹⁸³

2. İnsanı Günaha Sevk eden Sebepler

İnsanı günaha sevk eden hem dahilî hem de haricî se-

¹⁸¹ Gülen, M. Fethullah, *Çağ ve Nesil*, s. 125

¹⁸² Gülen, a.g.e., s. 125.

¹⁸³ Gülen, M. Fethullah, *Ölçü ve Yoldaki Işıklar*, s. 109.

bepler vardır.¹⁸⁴ Bunları, maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁸⁵

a) *Dahili Sebepler*

1) **İnsanın Yaratılıştan Gelen Zayıflığı**

İnsanı günaha sevk eden sebeplerin en başında, onun yaratılış itibarıyla zayıf bir varlık olması gelmektedir. Kur’ân’da bildirildiğine göre insan, topraktan¹⁸⁶, işlenebilen balçıktan¹⁸⁷, kara topraktan, süzme çamurdan¹⁸⁸ zayıf bir keyfiyette yaratılmış¹⁸⁹ ve ona İlâhî ruhtan üflenmiştir.¹⁹⁰ İşte bu zayıf yaratılışlı varlık, inanıp inanmama yönünden hür ve serbest bırakılmıştır: **“De ki: “İşte Rabbiniz tarafından gerçek geldi. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...”** (Kehf, 18/29) O, doğru yolu bulabilmesi için peygamberler vasıtasıyla desteklenmiştir, fakat yine de iradesini kullanarak hidayet veya dalâlet yollarından birisini kendisi seçmektedir: **“Kim doğru yolu seçerse, kendisi için seçmiş olur; kim de doğru yoldan saparsa, kendi aleyhinde sapsın olur. Hiçbir kimse başkasının günah yükünü taşımaz. Biz peygamber göndermediğimiz hiçbir halkı cezalandırmayız.”** (İsrâ, 18/15)

Aynı zamanda, **“Gerçekten insan cimri olarak yaratılmıştır. Başı derde düştü mü sızlanır durur. Ama servet sahibi olunca da tamamen pinti kesi-**

¹⁸⁴ Köse, Ali, “Günah”, DİA., 14/285.

¹⁸⁵ Bk. Kılıç, a.g.e., s. 251-286.

¹⁸⁶ Bkz. Mü’min, 40/68.

¹⁸⁷ Bkz. Hicr, 15/26.

¹⁸⁸ Bkz. Mü’minûn, 23/12.

¹⁸⁹ Bkz. Nisâ, 4/28.

¹⁹⁰ Bkz. Sâd, 38/82.

lir.” (Meâric, 80/19-21) âyetinden de anlaşıldığı gibi, “insanın temel yapısında iyiliğe ve fenalığa süratli bir biçimde eğilim gösterebilecek yeteneğin varlığı söz konusudur.”¹⁹¹ İşte insandaki bu yetenekler, onun hem iyi ameller (sâlihât) işleyip cennete hem de kötü ameller (günah) işleyip cehenneme ehil hale gelmesi için birer sermaye hükmündedir. İki yol ayrımındaki tercihi yapmak, yine insana düşmektedir.

2) Nefis

İslâm’a göre, insanın fitratında bulunan kötülüklerin kaynağı nefistir. Zira nefis, Kur’ân-ı Kerîm’in ifadesiyle “alabildiğine kötülüğü emreden” (Yusuf, 12/53) ve kişiyi günaha sevk etmek için fısıltılar halinde sürekli telkinlerde bulunan¹⁹² bir güçtür.

Arapça n-f-s kökünden türeyen nefis, kelime itibariyle ruh, can, hayat, asıl, cevher, bir şeyin ta kendisi gibi mâ-nâlara gelmektedir.¹⁹³ Cürçânî’nin (ö. 816 h.) ifadesine göre nefis, “hayat gücünü, hissî ve iradeli hareket kuvvetini üzerinde taşıyan latif, buhara benzer, uçucu bir cevherdir.”¹⁹⁴

Diğer bir tabirle nefis, “ruh ve bedenden oluşmuş ve benlik şuuruna sahip, bütün halindeki somut insan, beşerî kişilik, kişinin zâtı, kendisi veya ‘insan şahsiyetinin temayülleri’ olarak anlaşılabilir.”¹⁹⁵ Nitekim Fahrüddin er-Râzî’nin, (ö.

¹⁹¹ Gölçük, *Allah-Kur’ân-İnsan*, s. 18.

¹⁹² Bkz. Kâf, 50/16; Necm, 53/23.

¹⁹³ Bu mânâlar için bk. İbn. Manzur, *a.g.e.*, “n-f-s” md., 3/688; Devellioğlu, *a.g.e.*, “Nefs” md., s. 989.

¹⁹⁴ el-Cürçânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Nefs md., s. 312, Nefs kelimesinin kelime ve terim mânâlarına dair daha geniş bilgi için bk. Ögke, Ahmet, *Kur’ân’da Nefs Kavramı*, s. 13-18

¹⁹⁵ Hökekleli, *a.g.e.*, s. 23.

606/1209) “**el-Erbain**” adlı eserinde¹⁹⁶ nefsin hakikatini izah ederken nefis lafzıyla her insanın “**Ben yaptım**”, “**Ben anladım**” derken “**Ben**” sözüyle işaret ettiği şeyi kastettiğini bildirmesi de nefsin bu tarifini destekler mahiyettedir.¹⁹⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de değişik varyantlarıyla birlikte, 300’e yakın yerde zikredilen¹⁹⁸ **nefsin başlıca dört mertebesi vardır:**

• Nefs-i Emmâre

Nefsin ilk mertebesi olan nefs-i emmâre, kötülüğü emredip¹⁹⁹ kalbi süflî yöne çeken, yerilen ahlâkın kaynağı ve her türlü kötülüğün alternatifsiz barınağıdır.²⁰⁰ İnsandaki şehvet ve gadapla alakalı içgüdüler insana hâkim olduklarında, artık nefis daima kötülükle meşgul olmaya başlar. İnsanı bu feci durumdan kurtaracak olan ise, Rabbin merhameti ve insanın ondan kurtulmak için sarf edeceği gayretidir.²⁰¹ “En büyük günahlar, şehvet meşcereliğinde boyatar gelişir... Şehvete hakimiyet, en büyük hakimiyettir.”²⁰² Efendimiz’in (sallallahu aleyhi ve sellem) “Senin en azgın düşmanın iki kaşının arasındaki nefisindir.”²⁰³ hadis-i şerifinde “en

¹⁹⁶ Bk. er-Râzi, *el-Erbain*, s. 18.

¹⁹⁷ Farabi’ye göre insan nefsi, düşünme (el-kuvvetü’l-nâtika), arzu etme (el-kuvvetü’l-nüzûiyye), hayal (el-kuvvetü’l-mütehayyile) ve duyum (el-kuvvetü’l-hassâse) güçlerinden oluşur. Bk. Hökelekli, *a.g.e.*, s. 31. Ayrıca nefsin hakikatine dair geniş malûmat için; er-Râzi, *el-Erbain*, s. 18-31; ve Fethullah Gülen’in *Kalbin Zümrüt Tepeleri* adlı eserlerine bakılabilir.

¹⁹⁸ Bk. Abdulbâki, Muhammed Fuad, *el-Mu’cemu’l-Müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 881-885.

¹⁹⁹ Bkz. Yusuf, 12/53.

²⁰⁰ el-Cürcânî, *a.g.e.*, Nefs md. s. 312.

²⁰¹ Bk. Yusuf, 12/53.

²⁰² Gülen, M. Fethullah, *Ölçü ve Yoldaki Işıklar*, s. 110.

²⁰³ el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, “*Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs Amme İştêhere mine’l-Ehâdis Alâ Elsineti’n-Nâs*”, 1/143.

azgın düşman”dan kastettiği ve kendisine karşı yapılacak cihadın “cihadların en büyüğü” olduğunu²⁰⁴ haber verdiği de nefsin işte bu mertebesidir.

Tasavvuf erbabı da, nefis kelimesiyle insanda kötü vasıfları toplayan bir cevheri kastetmekte ve nefis ile savaşarak onun terbiye edilmesi gerektiğini söylemektedirler.²⁰⁵

Bu mertebedeki nefsin başlıca özelliği, her türlü şehvî isteğe boyun eğerek ona tâbi olmaktır. “İman nuru bu nefsi bürüyünceye kadar, bu böyle devam eder.”²⁰⁶ Zira “nefsin gelişip olgunlaşmasında en büyük engel, yine kendisidir; kendi subjektif eğilimlerine (=heva) saplanıp kalmasıdır. İnsanın Allah’la olan ilişkisini tehlikeye sokan ve dinin ölçüleri dışında bir hayat yaşamaya yönelten temel faktör de budur.”²⁰⁷ Dolayısıyla, kulun daima kendisini Hak ve hakikate götürecektir vesilelere sarılması, nefsin isteklerine karşı sabretmesi ve böylece onu terbiye edip mertebesini yükseltmeye çalışması gerekmektedir. Nitekim Cenab-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de, nefsinin kötülüklerden arındırmanın kurtuluşa erdiğini, onu kötülüklerle gömenin de ziyana uğradığını bildirmektedir.²⁰⁸

• Nefs-i Levvâme

Nefs-i levvâme, nefsin ikinci mertebesidir. Bu mertebe, nefis için muhasebe neticesinde yaptığı kötülük ve günahlardan, imkânı varken kaçırdığı hayır ve iyiliklerden dolayı

²⁰⁴ Bk. el-Aclûnî, a.g.e., 1/424.

²⁰⁵ Bk. el-Gazâlî, *İhya*, 1/10.

²⁰⁶ Kılıç, a.g.e., s. 252.

²⁰⁷ Hökelekli, a.g.e., s. 24.

²⁰⁸ Bkz. Şems, 91/9-10.

pişmanlık duyup kendini kınama mertebesidir. **“Kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin ederim (diriltilip hesaba çekileceksiniz).”** (Kıyâme, 85/2) âyet-i kerimesinde işaret buyrulan ve **“kendini kınayan (pişmanlık duyan)”** vasfıyla tavsif edilen, nefsin işte bu ikinci mertebesidir. Bu mertebeye erişmiş bir nefis, Hak ve hakikatleri, dini öğrenip Allah’ın boyasıyla boyanmaya çalışır, sürekli bir muhasebe ve murakabe içinde bulunur, hayra yönelerek kendisini Yüce Mevlâ’sına karşı âsi duruma düşürecek hâl ve fiillerden kaçır, tam bir nedamet ve pişmanlık içinde Rabbine teveccüh eder ve O’na kavuşmak için değişik vesileler arar. “Nefsi imanı seven, kalbi onu güzel bulan, küfürden, gûnahtan, isyandan kaçır kişi levvâme halindedir ve onun nefsi artık daha yüksek makamlara yükselir, daha üstün sıfatlar kazanır.”²⁰⁹

Bu nefis sahipleri hakkında, Kur’ân-ı Kerîm’de “O müttakiler ki çirkin bir iş yaptıklarında veya kendi nefislerine zulmettiklerinde, peşinden hemen Allah’ı anır, günahlarının affedilmesini dilerler....” (Âl-i İmran, 3/135) buyrulmuştur. Burada Cenab-ı Hak, değişik hata ve günahlarla kirlendikten sonra yaptıklarına pişman olup kendilerini kınayarak tevbe ve istiğfarla temizlendikleri için bu nefis sahiplerini övmüştür.²¹⁰

• Nefs-i Mülhime

Nefsin mertebelerinden üçüncüsü olan nefis-i mülhime, kendisini kınadıktan sonra Cenab-ı Hakk’ın kendisine iyi ve kötü olan hâl ve fiilleri ilham ettiği nefistir. Nitekim “Her bir nefse ve onu düzenleyene, ona hem kötülüğü hem de

²⁰⁹ Gölçük, *İslâm Akâidi*, s. 188.

²¹⁰ Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/80.

ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki,” (Şems, 91/8-8) âyet-i kerimesinde buna işaret edilmektedir.

• **Nefs-i Mutmainne**

Kur’ân’da zikredilen nefsin dördüncü mertebesi ise “nefs-i mutmainne”dir. Bu, “yerilen sıfatlardan sıyrılmış ve övülen ahlâk ile ahlâklanmış nefistir.”²¹¹ Nefsini bu mertebeye yüceltebilen mümin, ancak iyiliklerle doyuma erer ve mutluluğa kavuşur. Artık o Rabbinden, Rabbi de ondan razıdır. Ve o kişinin ebedî kalmak üzere gireceği yer ise, içinde gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hayallere bile gelemeyecek derecede güzel ve çeşitli nimetler bulunan cennettir. Kur’ân-ı Kerîm’de böyle bir nefse sahip olanlara şöyle hitap edilmektedir: “Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir cennetime!” (Fecr, 89/28-30) Âyetteki “nefs-i mutmainne” tabiri, Allah’ı tek İlâh kabul edip O’nun peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği bütün buyruklara bütün gönlü ile inanan, tam bir teslimiyetle imanının gereğini yapan mümindir. Bu söz, ona, ruhunu teslim edeceği sırada söylenecektir.²¹²

b) Haricî Sebepler

1) Dünya Hayatı

Kur’ân-ı Kerîm’in bir imtihan vesilesi olarak nazarlarımıza sunduğu unsurlardan birisi de, dünya hayatıdır.

Allah (celle celâluh), ölümü ve hayatı kimin daha güzel dav-

²¹¹ el-Cürcânî, a.g.e., Nefs md. s. 312.

²¹² Yıldırım, a.g.e., s. 593.

ranacağını görmek ve insanı denemek için yaratmış²¹³ ve insanı bir imtihan meydanı olan bu dünyaya göndermiştir. İnsanlar, ya dünya ya da ahiret hayatını tercih edip ona göre yaşama durumundadırlar ve onlardan çocukları, dünya hayatını tercih etmektedir. Oysa, ahiret hayatı daha hayırlı ve daha devamlıdır.²¹⁴

Her insan, bu dünyada belli bir süreye kadar yaşayacaktır. Herkesin ölümü, Allah'ın iznine bağlıdır. Her kim, yalnız dünya nimetlerini isterse, Cenab-ı Hakk'ın dilediklerine işlerinin karşılığı tam olarak verilecek ve hiçbir haksızlık edilmeyecek, kim de ahiret sevabını isterse, ona da ondan verilecektir.²¹⁵ Fakat her şeyi dünyada isteyenlerin ahiretten hiçbir nasipleri olmayacak,²¹⁶ sonra da onlar, kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme sokulacaklardır.²¹⁷

Her kim de ahiret kazancını isterse onun kazancı Cenab-ı Hak tarafından kat kat arttırılacaktır.²¹⁸ “İnsanlardan bir kısmı da: ‘Ey bizim (Yüce) Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver, ahirette de iyilik ve güzellik ver. Ve bizi cehennem ateşinden koru!’ derler. İşte bunlar, kazandıkları şeylerin hayır ve bereketlerini fazlasıyla görürler.” (Bakara, 2/201-202)

“Kadınlar, çocuklar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, güzel cins atlar, davarlar ve ekinler gibi şeyler insanlara cazip gelmektedir. Bunlar, dünya hayatının geçici bir metanıdır. Asıl varılacak güzel yer ise Allah'ın ka-

²¹³ Bkz. Mülk, 68/2.

²¹⁴ Bkz. A'lâ, 88/16-18.

²¹⁵ Bkz. Âl-i İmran, 3/145; Hüd, 11/15; İsrâ, 18/18.

²¹⁶ Bkz. Bakara, 2/200; Şûrâ, 42/20.

²¹⁷ Bkz. İsrâ, 18/18.

²¹⁸ Bkz. Şûrâ, 42/20.

tındadır.” (Âl-i İmran, 3/14) “Bâki kalacak yararlı işler ise, O’nun katında hem mükâfat yönünden hem de ümit bağlamak bakımından daha hayırlıdır.” (Kehf, 18/46) Zira herkesin kendi nefsini düşüneceği kıyamet gününde kişiye her yönden selâmete erişmiş kalbinden başka ne malı ne anne-babası ne de çocuklarının bir faydası dokunacaktır.²¹⁹

Kur’ân-ı Kerîm, sonsuz bir dünya hayatı isteğini ve ahireti düşünmeme tavrını günaha sevk eden bir unsur olarak değerlendirmektedir.²²⁰ Zira “kendini bu psikolojiye kaptıran insan, hayat sadece bu dünyadan ibaretmiş gibi pervasızca hareket etme arzusuna kapılır ve hayvanî istekleri tatmin etme duygusunun baskısıyla günaha kolayca kayabilir.”²²¹

Kur’ân-ı Kerîm, müminlere dünya ve ahiret dengesi adına nasıl davranmaları gerektiğini ise şu âyetleriyle öğretmektedir: “Onlardan bazı zümrelere, sırf kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süslerine gözünü dikme. Rabbinin sana verdiği nimet, hem daha hayırlı ve değerli hem de daha devamlıdır.” (Tâhâ, 20/131)

“Allah’ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî ahiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma (ihtiyacına yetecek kadarını sakla). Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”

(Kasas, 28/88)

Esasen “Ahiret de dünya da Allah’ındır.” (Necm, 53/25) Fakat “...ahiret dünyadan daha hayırlıdır.” (Duha, 93/4) Bazıları, ha-

²¹⁹ Bkz. Şuarâ, 26/88-89.

²²⁰ Bkz. Bakara, 2/95-96.

²²¹ Bebek, “Günah”, DİA., 14/283.

yatın sadece bu dünya hayatından ibaret olup, bir daha diriltilmeyeceklerini iddia etmişlerdir.²²² Nitekim, bu iddia sahipleri Rabblerinin huzuruna getirildikleri zaman Allah (celle celâluh) onlara “Bu yeniden dirilme olayı hak değil miymiş?” diyecek; onlar da “Rabbimize andolsun ki evet!” diyeceklerdir. Bunun üzerine Cenab-ı Hak da, “Öyle ise inkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın!” diyerek, apaçık deliller ortada iken inkâra düşenleri cehennemle cezalandıracaktır.²²³

Kur’ân-ı Kerîm’de dünya hayatının, gelip geçici değerler üzerine kurulu olduğu, asıl hayatın ise ahirette olduğu bildirilerek şöyle buyrulmuştur: “İyi bilin ki (ahirete yer vermeyen) dünya hayatı, bir oyundur, bir oyalanmadır, bir süstür. Kendi aranızda karşılıklı övünme, mal ve nesli çoğaltma yarışdır..” (Hadid, 58/20)²²⁴, “Ebedî ahiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir. Keşke bunu bir bilselerdi!” (Ankebût, 29/64)

Şu âyet-i kerimeler ise, dünya hayatının dayanıksızlığını ne güzel ifade etmektedir: “...Tıpkı o yağmura benzer ki bitirdiği ürün, çiftçilerin hoşuna gider. Ama sonra kurur, sen onu sapsarı kurumuş görürsün. Sonra da çer çöp haline gelir.” (Hadid, 58/20) “Bu fâni dünya hayatı bilir misiniz neye benzer? Tıpkı şuna benzer: Gökten yağmur indiririz, derken o yağmur sebebiyle, insanların ve hayvanların yiyerek beslendikleri bitkiler bol bol yetişir, ağ gibi etrafı sarar. Yeryüzü renk renk, çeşit çeşit meyve ve mahsullerle süslenir, bahçe sahipleri de tam, bütün o ürünleri devşirmeye giriştikleri sırada, geceleyin veya gündüzün birden emir çıkarı-

²²² Bkz. En’am, 6/29.

²²³ Bkz. En’am, 6/30.

²²⁴ Ayrıca bkz. En’am, 6/32, 80; A’râf, 8/51; el-Ankebût, 29/64; Muhammed, 48/36.

rız, bir afet gelir, söküp biçer. Sanki daha dün, o şen manzara, orada hiç olmamış gibi olur... İşte Biz düşünüp ibret alacak kimseler için âyetleri, delilleri böyle ayrıntılı olarak açıklarız.” (Yûnus, 10/24)

Peygamber Efendimiz de (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinin dünya hayatıyla ilgisini ve dünya hayatının değerini şu hadis-i şerifleriyle ifade buyurmuşlardır:

“Ben kim, dünya kim. Dünya ile benim misalim, bir ağacın altında gölgelenip sonra terk edip giden yolcunun misali gibidir.”²²⁵

“Dünya, mümine (ahirete nispeten) hapishane, kâfire cennettir.”²²⁶

“Eğer dünya Allah nazarında sivrisineğin kanadı kadar bir değer taşıyorsa tek bir kâfire ondan bir yudum su içirmezdi.”²²⁷

Dünya bu kadar değersiz olduğu ve eceli geldiğinde her canlı ölümü tadacağı²²⁸ halde, pek çok kimse hiç ölmeyecekmiş gibi bir “aldatma metaından başka bir şey olmayan.” (Âl-i İmran, 3/185) şu dünya hayatı için doyumsuzca çalışmakta ve kendisine lutfedilen dünya malı karşısında Karun gibi şımarmaktadır. Oysa, bu dünya Karun’a da kalmamıştır. Kur’ân-ı Kerîm, onu ve acıklı sonunu şöyle anlatır:

“Yoldan sapanlardan biri olan Karun da, Musa’nın ümmetinden olup onlara karşı böbürlenerek zulmetmişti. Ona hazineler dolusu öyle bir servet vermiştik ki, o hazinelerin

²²⁵ Tirmizî, *Zühd* 44.

²²⁶ Müslim, *Zühd* 1; Tirmizî, *Zühd* 16.

²²⁷ Tirmizî, *Zühd* 13; İbnu Mâce, *Zühd* 11.

²²⁸ Bkz. Âl-i İmran, 3/185.

anahtarlarını bile güçlü kuvvetli bir bölük zor taşırdı. Halkı ona: ‘Servetine güvenip şımarma, böbürlenme. Zira Allah böbürleneni sevmez.’ demişti. ‘Allah’ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma (ihtiyacına yetecek kadarını sakla). Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.’ Karun ‘Ben bu servete ilmim ve becerim sayesinde kavuştum.’ dedi. Peki şunu da bilmiyor muydu ki Allah, daha önce kendisinden daha güçlü ve serveti daha fazla olan kimseleri helak etmişti? Ama suç işlemeyi meslek edinen sicillilere artık suçları hakkında soru sorulmaz. Karun bir gün, yine bütün ihtişam ve şatafatıyla halkının karşısına çıktı. Dünya hayatına çok düşkün olanlar: ‘Keşke bizim de Karun’unki gibi servetimiz olsaydı. Adamın amma da şansı varmış, keyfine diyecek yok!’ dediler. Ahirete dair ilimden nasibi olanlar ise: ‘Yazıklar olsun size! Bu dünyalıkların böylesine peşine düşmeye değer mi? Oysa iman edip güzel ve makbul işler yapanlara Allah’ın cennette hazırladığı mükâfat elbette daha hayırlıdır. Buna da ancak sabredenler nail olur.’ Derken Biz onu da, sarayını da yerin dibine geçiriverdik. Ne yardımcıları Allah’a karşı kendisine yardım edip, onu kurtarabilirdi, ne de kendi kendisini savunabilirdi. Daha dün onun yerinde olmaya can atanlar bu sabah şöyle dediler: ‘Vah bize! Meğer Allah dilediği kimsenin rızkını bol bol verir, dilediğinin rızkını kırsarmış! Şayet Allah bize lutfedip korumasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vah vah! Demek ki, gerçekten kâfirler iflah olmazmış!’ (Kasas, 28/86-82)

Zikredilen âyet ve hadislerde, dünya hayatının mahiyetinin bu şekilde arz edilmesi, bizi Allah'tan ayıracak dünyanın geçici haz ve lezzetlerine karşı uyarmak gayesini taşımakta ve kısaca bir “gölge” olan şu dünya hayatına güvenilmemesi, asıl yaşanılacak yer olan ahiret hayatı için yatırım yapılması gerektiği mesajını vermektedir.²²⁹ Yoksa bu âyet ve hadislerden, müminin dünya için çalışmaması ve zengin olmaması gerektiği gibi yanlış bir mânâ çıkarılmamalıdır. Zira mümin, bir imtihan meydanı olduğu şuuruyla “dünyayı kesben değil kalben terk ederek” çalışacak, zengin olacak ve dünya muvazenesinde sahip olması gereken mevkiini elde edip ona sahip çıkacaktır.

2) Şeytan

Cin taifesinden olan şeytan,²³⁰ ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'den kıyamete kadar gelecek bütün insanlığın en büyük ezeli rakibi ve düşmanı olup,²³¹ her türlü şerrin, fesadın, dalâletin ve kötülüğün temsilcisidir.²³² Şeytan sülalesinin insan sülalesiyle rekabet ve düşmanlığı, Cenab-ı Hakk'ın şeytanların ilk ataları olan İblis'e, Hz. Âdem'e secde etmesini emretmesiyle başlamıştır. Allah (celle celâluh), Hz. Âdem'i yarattığı zaman meleklerle cinlere ona secde etmelerini emretmiş, bütün melek ve cinler bu emri yerine getirdikleri halde İblis büyüklük taslayıp secde etmemiş ve böylece kâfirlerden olmuştur.²³³

Potansiyel olarak var olmasına rağmen Hz. Âdem ya-

²²⁹ Kılıç, a.g.e., s. 286.

²³⁰ Bkz. Kehf, 18/50.

²³¹ Bkz. Kehf, 18/50; Fâtır, 35/6.

²³² Gölcük, *İslâm Akaidi*, s. 103.

²³³ Bkz. Bakara, 2/34.

ratılacağı ana kadar, şeytanın içindeki küfür açığa çıkmamıştır. Onun içindeki nifakın, bütün çirkinliği ile dışarıya aksetmesi için bir sebep lâzımdır. İşte; Cenab-ı Hakk'ın Hz. Âdem'e secde emri söz konusu olduğunda şeytanın şeytanlığı su yüzüne çıkmış ve şeytan âsi olarak Rabbinin huzurundan kovulmuştur.

Hz. Âdem, daha iskelet halinde iken, şeytan, belli bir insiyakla onun kendisine rakip olacağını sezmiş ve ondaki boşlukları müşahede ettikten sonra da onu rahatlıkla mağlup edebileceği hükmüne varmıştır. İşte; onun ilk aktif rekabet ve düşmanlığı bu noktadan başlamış ve gün geçtikçe de artmıştır.

Şeytanın Cenab-ı Hakk'ın emrine karşı gelmesinin ve insana düşman olmasının sebebi, kendisini insandan üstün görüp büyüklük taslamasıdır. Kur'ân-ı Kerîm, bu hakikati şu âyetleriyle haber vermektedir:

“Bir vakit Rabbin meleklerle: “Ben,” dedi, “çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu iyice biçimlendirip, ona Rûhumdan üfleyince hep birden, hürmet göstermek için ona secde ediniz.” Meleklerin hepsi secde ettiler. Lâkin İblis secde etmedi. O kibirlendi ve kâfirlerden oldu. Allah buyurdu: “İblis! Benim ellerimle yarattığım mahlukuma neden secde etmedin? Gururlandın mı, yoksa kendini çok yükseklerde mi görüyorsun?” İblis: “Ben ondan üstünüm, çünkü beni ateşten, onu ise topraktan yarattın.” dedi.” (Sâd, 38/81-86)

İsra Sûre-i celilesindeki şu âyetler, İblis'in Rabbi karşısında ne kadar serkeş ve nankör olduğunu daha açık olarak gözler önüne sermektedir:

“Bir zaman meleklerle: “Âdeme secde edin!” dedik, onlar da hemen secdeye kapandılar, yalnız İblis secde etmeyip: “Çamurdan yarattığın kimseye secde mi ederim! Benden üstün kıldığın adam bu mu? Eğer kıyamet gününe kadar bana bir mühlet versen, gör bak nasıl da onun soyunu pek azı dışında kumandam altına alacağım!” dedi.”

(İsrâ, 18/61-62)²³⁴

İblis’in bu edepsiz ve isyankâr tavrı sonrasında Allah (celle celâluh), “Defol oradan! Sen artık kovulmuş birisin. Lânetim de, hesap gününe kadar senin üstündedir.” (Sâd, 38/88-88)²³⁵ buyurarak onu lânetlemiştir.

O da, “Bana, onların diriltilecekleri kıyamet gününe kadar mühlet verir misin? Eğer kıyamet gününe kadar bana bir mühlet versen, gör bak nasıl da onun soyunu pek azı dışında kumandam altına alacağım!” (A’raf, 8/14)²³⁶ diyerek Cenab-ı Hak’tan mühlet istemiştir.

Cenab-ı Hak da, “Haydi, sen mühlet verilenlerdensin! Onlardan kim sana tâbi olursa, iyi bilin ki cehennem de sizin cezanızdır. Ceza ki ne ceza! Onlardan gücünün yettiğini sesinle aldatıp kötülöklere kaydır. Süvari veya piyade olarak bütün kuvvetlerini toplayarak onların üzerine yürü, mallarına ve evlatlarına ortak ol, bol bol vaadlerde bulun onlara! Benim gerçek kullanıma senin asla bir hâkimiyetin olamayacaktır. Rabbinin onları koruyucu olması yeter de artar!” (A’raf, 8/15)²³⁷ buyurarak İblis’e mühlet vermiştir.

²³⁴ Ayrıca bk. Tâhâ, 20/116.

²³⁵ Ayrıca bk. A’raf, 8/13.

²³⁶ Ayrıca bk. Sâd, 38/89; İsrâ, 18/62.

²³⁷ Ayrıca bk. Sâd, 38/80; İsrâ, 18/63-65.

Bunun üzerine İblis, isteğinin kabul edildiğini gördükten sonra, o uzun ömrünü tevbe ve şükür ile kurtuluşu için kullanacak yerde²³⁸ Rabbine karşı azgınlığını daha da artırarak, “Yâ Rabbî, Senin kullarından mutlaka bir pay edineceğim. Mutlaka onları saptıracağım, onları birtakım temennilerle oyalayacağım. Onlara davalarının kulaklarını yarmalarını emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler. Sen beni azgınlığa mahkûm ettiğin için, ben de onları gözetlemek üzere Sen’in doğru yolunun üzerinde pusu kurup oturacağım.”

“Sonra onların gâh önlerinden gâh arkalarından gâh sağlarından gâh sollarından sokulacağım, vesvese verip pusu kuracağım, Sen de onların çoğunu şükreder bir halde bulmayacaksın. Sen’in izzetine yemin ederim ki, ben de onların hepsini şaşırtacağım. Ancak Sen’in ihlase erdirdiğin kullar bundan müstesnadır.” (Nisâ, 4/118-119)²³⁹ demiştir.

Cenab-ı Hak da, “İşte bu doğru! Ben de şu hakikati söyleyeyim ki cehennem, sen ve sana uyanlarla dolduracağım!” (Sâd, 38/84-85) buyurarak hem şeytanın ihlaslı kullara bir tesirinin olamayacağını, hem de şeytanın ve onun yolundan gidenlerin âkıbetini haber vermiştir.

Hız. Âdem’e secde emri, İblis’in gerçek yüzünü ortaya koyan ve onu meleklerden ayırt eden bir imtihan olduğu gibi, İblis’e kıyamete kadar zaman tanınması da Hız. Âdem ve nesli hakkında bir imtihan olacaktır.²⁴⁰

²³⁸ Yazır, *Hak Dini*, 4/21.

²³⁹ Ayrıca bk. A’raf, 8/16-18; Sâd, 38/82-83.

²⁴⁰ Yazır, *Hak Dini*, 4/21.

Her insanın bir şeytanı vardır ve bu şeytanın görevleri maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir:

1. Küfür ve şirke sokarak, Allah ve Resûlü'ne isyan ettirmek.
2. Bid'ata (sonradan çıkarılıp din adına dine yamanmaya çalışılan şeyler) sevk etmek.
3. Büyük günah işletmek.
4. Küçük günahlarla meşgul etmek.
5. Mübahlarla uğraştırmak.
6. Fazileti az amellerle oyalamak.²⁴¹

Yüce Allah, “Ey iman edenler! Sakın şeytanın izinden gitmeyin. Her kim şeytanın peşinden giderse bilsin ki, o kendisinden hep fena, çirkin ve meşru olmayan şeyleri yapmasını ister.” (Nûr, 24/21) ve “...Şeytan sizin düşmanınızdır, öyleyse siz de onu düşman kabul edin. O kendi taraftarlarını, cehennemlik olmaya davet eder.” (Fâtır, 35/6) vb. gibi pek çok âyet-i kerimede müminleri şeytana karşı uyarmış, onun apaçık bir düşman olduğunu bildirmiş ve ona tâbi olmamayı emretmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi şeytanın düşmanlığı, ilk insan olan Hz. Âdem’le birlikte başlamıştır. O’nun, eşi Havva ile birlikte cennetten çıkmalarına sebep olan da şeytandır. Zikredilen âyet-i kerimelerden de anlaşılacağı üzere, şeytanın insan soyuna düşmanlığı ve onları doğru yoldan saptırmak için oyunları kıyamete kadar devam edecektir. Dolayısıyla onun tuzaklarına karşı dikkatli olmak şarttır. Bunun için Kur’ân’da şöyle buyurulmaktadır: “Ey Âdem’in evlatları! Şeytan, edep yer-

²⁴¹ Gölçük, *İslâm Akaidi*, s. 104.

lerini açığa çıkarmak için, annenizle babanızı -üzerlerindeki takvâ elbiselerini çıkarttırmak suretiyle- cennetten uzaklaştırdığı gibi, sakın sizi de belaya uğratmasın. Çünkü o da, askerleri de sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden sizi görürler. Doğrusu Biz, şeytanları iman etmeyenlerin dostları yapmışızdır..” (A'raf, 8/28)

Evet, âyette de ifade buyrulduğu üzere şeytan, insan neslinin düşmanıdır. Görünmeyen varlıklardan olduğu için, insanlar onu göremedikleri halde o insanları görür ve “tıpkı kan gibi insanların damarlarında dolaşır.”²⁴² O, inanmayanların dostudur ve hâkimiyeti de ancak onu dost edinip Allah’a ortak koşanlardır. Yoksa şeytanın, iman edip Rabblerine tevekkül edenler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur.²⁴³

Şeytan, kendisini dost edinerek kendisine tâbi olanların hesapları görülüp işleri bitirilince onlara şöyle diyecektir: “Allah size doğru vaadde bulundu. Ben de size bir şeyler vadettim, ama sözümünden caydım. Doğrusu, benim size istediğimi yaptıracak bir gücüm yoktu. Sadece ben sizi davet ettim, siz de çağırımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben, sizin daha önce beni Allah’a şerik yapmanızı da reddetmiştim.” (İbrâhim, 14/22) Neticede şeytan ve ona tâbi olarak nefislerine zulmeden zalimler acı ve ızdırıp verici cehenneme,²⁴⁴ “iman edip makbul ve güzel işler yapanlar, içlerinden ırmaklar akan cennetlere

²⁴² Buhârî, Ahkâm 21, *Bed'ü'l-Halk* 2, *İtikaf* 11, 12; Ebû Davud, *Savm* 88, *Sünnet* 18, *Edeb* 81; İbni Mace, *Sıyam* 65; Dârimî, *Rikak* 66; *Müsned*, 3/156, 285, 309, 6/338.

²⁴³ Bkz. Nahl, 16/99-100.

²⁴⁴ Bkz. İbrâhim, 14/22.

yerleştirilecekler, Rablerinin izniyle orada devamlı kalacaklardır.” (İbrâhim, 14/23)

İnsanın kalbi, şeytan ile melek arasında çekiştirilir. Esasen kalb, yaratılış itibariyle eşit bir şekilde meleğin ilhamı ile şeytanın vesvesesini kabule müsaittir. İnsan; şehvet, gazap, hırs ve arzularına (heva) uyarsa bu takdirde kalbi şeytanın tesirine girer. Bu arzu ve heveslerle mücadele ettiğinde onlara karşı korunur. Meleklerin ahlâkıyla ahlâklanırsa, o zaman da meleklerin tesirine girip onların bir uğrak yeri haline gelir.²⁴⁵

İnsanın kalbinin melek ile şeytan arasında bulunması, şu hadis-i şerif ile daha da açıklık kazanmaktadır:

“Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırarak, sonu fena ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır. Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırarak ve kötülükten uzaklaştırmaktır. *Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa, bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allah Teâlâ'ya hamdetsin. Kim de içinde şer ve inkâra çağıran bir fısıltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a sığınsın. (...)*”²⁴⁶

Şeytanın kalbe atacağı vesvese oklarından korunmak için Allah'tan gafil olunmamalı ve her an Allah hatırdan çıkarılmamalıdır. Aksi takdirde, böyle bir kişiyi şeytan etkisi altına alır, ona Allah'ı anmayı unutturarak onu doğru yoldan saptırır ve azgınlığa sürükler. Artık o, şeytanın dostlarından olmuştur... Şeytan da onun yakasını ölünceye ka-

²⁴⁵ el-Gazâlî, *İhyâ*, 3/61.

²⁴⁶ Tirmizî, *Tefsir*, 2991.

dar bırakmaz. O kişi, en sonunda Rabbine kavuştuğunda ise şeytana, “Keşke seninle aramız doğu ile batı arası kadar uzak olsaydı! Meğer sen ne kötü arkadaşmışsın!” der.²⁴⁷ Onun için Kur’ân-ı Kerîm, müminlere şu ikazı yapmaktadır: “Her ne zaman şeytandan sana bir vesvese gelecek olursa, hemen Allah’a sığın. Çünkü o duaları işitip icabet eder ve her şeyi bilir. Allah’a karşı gelmekten sakınanlara şeytandan bir hayal ilişince, hemen düşünüp kendilerini toparlar, basiretlerine tam sahip olurlar.” (A’râf, 8/200-201)

Burada yeri gelmişken tarihte yaşanmış çarpıcı bir hadiseyi de eklemek istiyorum: “Hz. Ömer devrinde bir genç vardı. Bu genç mescitten hiç ayrılmazdı. Sanki o bir mescit kuşuydu. İbadetine dikkatli, nafileleriyle de Allah’a (celle celâluh) yaklaşanlardan olduğu her halinden belliydi. Bir ara, Hz. Ömer (radiyallahu anh) bu genci mescitte göremez olur. Ömer, cemaât ne kadar kalabalık olursa olsun cemaatini çok iyi tanır ve âdeta her gün onları kontrol ederdi. İşte bu genci görmeyince de böyle sormuştu: “Acaba falan gence ne oldu, bir-iki gündür mescitte göremiyorum.” Cemaat önce cevap vermek istememiş ve herkes gözlerini yere çevirmişti, Ömer’le göz göze gelmemek için. Hz. Ömer (radiyallahu anh), cemaatteki bu garipliği görünce sorusunu tekrar eder ve içlerinden biri cevap verir: “Ey Müminlerin Emîri! Onu, uygunsuz bir yere giden yolda ölü olarak bulduk. Seni üzmemek için hemen namazını kılıp gömdük.” Hz. Ömer, işi anlar. Sanki Ömer’in gözünden perde kalkmış ve genci asıl mâhiyetiyle görmüş gibidir. Hadisenin aslı şudur: Bu genç mescide gelip giderken, evi o yolun üzerinde olan bir kadın, gence musal-

²⁴⁷ Bkz. A’râf, 8/202; Zuhruf, 43/36-38; Mücadele, 58/19.

lat olmuştur. Genç bekârdır ve kadın, onu yoldan çıkarabil-
mek için şeytanın bütün oyunlarını kullanmaktadır. Ancak
her defasında genç, ondan gelen tekliflere karşı mukavemet
eder, dayanır ve günaha girmekten kurtulur. Ne var ki, her
insanın bir de zayıf ânı olur. İşte o gün de o gencin zayıf ânı-
dır. Kadın bütün âşüfteliğiyle ona işaret edince genç dayana-
maz ve o eve doğru bir-iki adım atar. Birden dudaklarında,
gayr-i ihtiyârî bir âyetin temessülünü hisseder. Yani genç,
gayr-i ihtiyârî olarak bu âyeti devamlı ve ısrarla okumaya
başlar. Önce farkına varmadan diline dolanan bu âyet, farkı-
na vardığında onun işini bitirmeye yetmiştir. O semâvî sâika
gibi gelen âyet şudur: *“Onlar ki takva dâiresi içinde yaşarlar,
kendilerine şeytandan bir tayf, vesvese geldiği zaman hemen
Allah’ı hatırlar ve gözlerini hakka açarlar!”* (Âraf, 7/201). Genç,
sanki gökten kendisine bu âyetler yeniden nâzil oluyor gibi
bir ruh haleti içine girer: Niyet ettiği işten dolayı Rabbinden
çok utanır, haya eder.. Rabbinin ona olan bunca ihsanını
unutup, bir an dahi olsa günaha meybinden dolayı ürperir..
ve hele sürçme ânında bile Rabbinin onu nefsiyle baş başa
bırakmayıp diline saldığı âyetle onu kendisine çevirmesi bu
ışık insanı öylesine heyecanlandırır ki, kalb balansı bu lâhû-
tî heyecana dayanamaz; O’nu anar ve ötelere yürür. Hz.
Ömer (radiyallahu anh), gencin serancâmesini öğrenince hemen
onun kabrine koşar. Kabre doğru eğilir ve sesi çıktığına ba-
ğırır: *“Ey genç! (Rabbinden korkanlar için iki cennet vardır.)”*
der. Tam bu esnada Ömer’in (radiyallahu anh) sesine denk gür
bir ses daha duyulur ve âdeta makber lerzeye gelir. Bu ses,
o gence aittir ve, şöyle demektedir: *“Ey Müminlerin Emîri!
Allah bana senin dediğinin iki katını lutfetti.”* Bu ses, ister bu

gence ait olsun isterse onun yerine bir melek konuşmuş bulunsun veya bunların hiçbiri olmasın da, semâ lerceye gelip bu sözleri söylesin, fark etmez. Genç, Allah'tan (celle celâluh) korkmasının mükâfatını iki kat olarak görmüştür.”²⁴⁸

Şeytanın bütün işi, insanı cennetten ve cennete giden yoldan uzaklaştırmaktır. İnsan, ilâhî ilhamların uğrak yeri olan gönlüyle Allah'a yöneldiği anda, şeytan da bütün gücünü kullanarak onu o halden uzaklaştırmak ister. Mesela şeytan, namazda esneterek insanı gaflete sokmaya çalışır. Onun içindir ki, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), esnemeyi şeytandan sayıp şöyle buyurmuştur: **“Es-nemek şeytandandır. Sizden herhangi biriniz esnemeye maruz kaldığında, gücü yettiğinde onu önlemeye çalışsın!”**²⁴⁹

Cenab-ı Hak, Hz. Âdem'e hitaben “Biz de dedik ki: “Âdem! İyi bil ki bu, sana da eşine de tam bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra perişan olur, helaka sürüklenirsin. Sen cennette asla açlık çekmeyecek, asla çıplak kalmayacaksın. Orada asla susuzluk çekmeyecek ve güneşin kavurucu sıcığına maruz kalmayacaksın.” (Tâhâ, 20/118-119) “Sana gelince Âdem, seninle eşin cennete yerleşiniz, istediğiniz her tarafından yeyip içip yararlanınız. Yalnız sakın şu ağaca yaklaşmayın. Böyle yaparsanız zalimlerden olursunuz.” (A'raf, 8/19) buyurmuştu.

Oysa o ağaca dokunmak, Hz. Âdem'in tabiatının buudlarından biriydi ve onun soy ağacı, ancak böylece inkişaf edip geliştirecekti. Fakat yine de bu bir imtihandı ve

²⁴⁸ Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 2/383.

²⁴⁹ Buhârî, *Bed'ü'l-Halk* 11, *Edeb* 125, 128; Müslim, *Zühd* 56; Tirmizî, *Edeb* 8, *Salât* 156.

Hız. Âdem, Rabbinin emrettiğini yapmak zorundaydı. Hız. Âdem ve eşi, cennette, Cenab-ı Hakk'ın cemâlinin cilvelerini müşahede içinde, hep mest ve sermest dolaşıyorlardı. Ama onların, Allah'a teslimiyet gösterip kullukta bulunması şeytanı şirazedenden çıkarıyor ve âdetâ deli ediyordu. Şeytan, Âdem yüzünden huzurdan kovulduğu için rekabet duygusuyla hareket ederek O'nun da mutlaka aynı cezaya çarptırılıp cennetten kovulmasını istiyordu. Bunun için de, sürekli Hız. Âdem'in en zayıf tarafını aradı ve buldu:

“Fakat şeytan onlara, gözlerinden gizlenmiş olan edep yerlerini açığa çıkarmak için vesvese verdi. Onlara şöyle telkinde bulundu: “Rabbinizin size bu ağacın meyvesini yasaklamasının tek sebebi, sizin meleklerden veya ölümsüz hayata kavuşanlardan olmanızı önlemektir.” diyerek, kendisinin onların iyiliğini istediğine dair yemin üstüne yemin etti. Böylece onları aldatarak mevkilerinden düşürdü. Şöyle ki: O ağacın meyvesini tadar tatmaz, edep yerlerinin açık olduğunu farkettiler. Derhâl, buldukları cennet yapılarıyla edep yerlerini örtmeye başladılar.” (A'raf, 8/20-22)²⁵⁰

Burada dikkat çekmek istediğimiz bir husus var ki, o da, şeytanın Hız. Âdem ve eşini “Rabbinizin size bu ağacın meyvesini yasaklamasının tek sebebi, sizin meleklerden veya ölümsüz hayata kavuşanlardan olmanızı önlemektir.” diyerek ve onlara: “Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim.” şeklinde yemin ederek “hile ile” aldatmasıdır. Bu sözleriyle şeytan, Hız. Âdem ve eşine bir yalan söylemiştir. Fakat o zamana kadar yalan söz duymayan ve “yalan”ın ne olduğunu bilmeyen Hız. Âdem, onun bu sözlerine inan-

²⁵⁰ Ayrıca bk. Tâhâ, 20/120-121.

miş ve ona uyararak memnû (yasak) meyveye el uzatmıştır.

Ancak, onun bu zelle süresi uzun sürmemiştir. Onlar, Rabblerinin “Ben sizi o ağaçtan menetmedim mi? Ben şeytanın sizin besbelli düşmanınız olduğunu söylemedim mi? Niçin Beni dinlemediniz de bu perişan duruma düştünüz?” (A’raf, 8/22) nidası üzerine, şeytanın sözlerinin bir yalan ve yaptıklarının Rabblerine karşı bir hata (zelle) olduğunu anlayıp, Rabblerinden birtakım kelimeler alarak,²⁵¹ “Ey bizim Rabbiz, kendimize yazık ettik. Şayet Sen kusurumuza örtüp, bize merhamet buyurmazsan, en büyük kayba uğrayanlardan oluruz.” (A’raf, 8/23) sözleriyle hemen O’ndan bağışlanma dilemişlerdir.

Hz. Âdem ve eşinin bu içten teveccüh/yöneliş ve tevbesi, rahmet-i İlahiyeyi gayrete getirmiş ve Cenab-ı Hak, tevbelerini kabul ederek onları doğru yola yöneltmiştir.²⁵² Hadisin ifadesiyle **“Tevbe eden, sanki o günahı hiç işlememiş gibidir.”**²⁵³ Öyleyse Hz. Âdem’e, bundan böyle zelle isnat etmek de doğru değildir. Zira O, hatasının ardından şeytan gibi temerrüd etmemiş, tevbe ile yeniden yükselişini tamamlayarak Rabbine sığınmıştır.

Hz. Âdem (aleyhisselâm) ile eşinin cennetten çıkarılmalarına sebep olduktan sonra²⁵⁴ yeryüzüne yönelen İblis, artık Rabbine karşı savaş açmış bir baş âsidir. O, içki, kumar vb. yollarla insanların arasına kin, nefret ve düşmanlık sokmak ve onları Allah’ı anmaktan alıkoymak için uğraşır;²⁵⁵ onları

²⁵¹ Bkz. Bakara, 2/38.

²⁵² Bkz. Bakara, 2/38; Tâhâ, 20/122.

²⁵³ Aclûnî, a.g.e., 1/296.

²⁵⁴ Bkz. A’raf, 8/20-22; Tâhâ, 20/120-121.

²⁵⁵ Bkz. Mâide, 5/91.

kötülüğe, cimriliğe, Allah hakkında bilmedikleri şeyleri söylemeye kışkırtır.²⁵⁶ Hatta şeytan, Allah'ın rahmetinin genişliğine güvendirip, müminleri günaha sürükler.²⁵⁷

“Allah'ın şeytana karşı bunca uyarılarına rağmen²⁵⁸, o yine de nesilleri azdırıp, kötülüğe sevk etmektedir.²⁵⁹ Çoğunlukla bu işi bâtilı, yanlış, çirkin, haramı vb. insanlara hoş göstermek, süslemek²⁶⁰ ve bazen de açıkça kışkırtmak ve tahrik etmek suretiyle gerçekleştirmektedir.” (Meryem, 19/83)²⁶¹

3. Günahı İtiraf ve Tevbe

İslâm'ın bir fitrat dini olduğunu, dolayısıyla insanı hata ve günahlarıyla birlikte kabul edip ona tevbe kapılarını sonuna kadar açtığını yukarıda zikretmiştik.

Lügatte, insanın gerek düşünce de gerekse pratikte yaptığı yanlış hareket, kabahat, kusur, dikkatsizlik nedeniyle yapılan yanılma gibi mânâlara gelen hata; terim olarak, içinde insanın kasdı bulunmayan fiil demektir. Daha açık bir tarifile hata, dine muhalif fakat içinde kasıt olmayan bir fiil şeklinde tanımlanabilir.²⁶²

“Hata, cezada bir şüphe olup, hata eden günahkâr sayılmaz ve ona had veya kısas tatbik edilmez.”²⁶³ Zira İslâm,

²⁵⁶ Bkz. Bakara, 2/169, 268.

²⁵⁷ Bkz. Fâtır, 35/5.

²⁵⁸ Bkz. Nisâ, 4/60; A'râf, 8/28.

²⁵⁹ Bkz. Yâsîn, 36/62.

²⁶⁰ Bkz. En'am, 6/43; Hicr, 15/39; Neml, 28/24; Ankebût, 29/38.

²⁶¹ Kılıç, a.g.e., s. 282-283.

²⁶² el-Cürçânî, a.g.e., Hata md. s. 134; Schacht, J., “Hata”, *İslâm Ansiklopedisi*, 5/1, 358,

Ayrıca bk. Nisâ, 4/92.

²⁶³ el-Cürçânî, a.g.e., Hata md. s. 134.

yanılarak ya da unutkanlık nedeniyle yapılan hataları cezadan muaf tutmuştur. “Ümmetimden yanlışlık ve unutkanlık mesuliyetleri kaldırılmıştır.”²⁶⁴ hadis-i şerifi de bu hakikate işaret etmektedir.

Mu'tezile mezhebi, hata nedeniyle hiçbir kimsenin Cenab-ı Hak tarafından cezalandırılmayacağını, çünkü cezanın ancak kasıtlı olarak işlenen fiiller için söz konusu olabileceğini iddia etmiştir. Buna mukabil Ehl-i Sünnet ise, esasen hatanın bir günah olmadığını, fakat ihmalciliğin bir nevi kasıt olması sebebiyle neticesinde meydana gelen hatanın cezaya müstahak olabileceğini söylemişlerdir. Ancak, yine onlara göre Cenab-ı Hak, lütuf ve keremiyle ahirette bu cezayı affedebilir. Böylece hata, bu dünyada ceza tayini esnasında, hafifletici ve genellikle cezayı kaldırıcı bir hâl ve keyfiyet sayılır. Bu hata, had ile cezalandırılmasa da Allah'ın bütün haklarının da düşmeyeceği²⁶⁵ için yine de kişinin bu hatasından dolayı Rabbine tevbe edip O'ndan af ve mağfiret dilemesi gerekir.

Günaha gelince, İslâm, kişinin günah işlemesini bir realite olarak kabul etmiş ve ona günahından temizlenme yollarını göstermiştir. İslâm'a göre fert, günah işlediği zaman lanetlenmiş ve nurdan uzaklaşıp zulmet içinde kalmaya mahkûm edilmiş bir varlık değildir. Tevbe kapısı, yaptığı günahlara pişman olan herkes için ve her zaman açıktır. Dileyen dilediği zaman bu kapıdan girebilir. Hiç kimse, kişiyi tevbe kapısından geriye çeviremez. Tevbe konusunda kul ile Rabbi arasında bir engel bulunmadığı gibi, bir aracı da

²⁶⁴ İbn Mâce, 1/659.

²⁶⁵ Schacht, "Hata", İA., 5/1, 358.

yoktur.²⁶⁶ Af için günahların ikrar ve itirafı çok önemlidir. Onun için “Günahlarını ikrar ve itiraf etmeyen şeytandır.”²⁶⁷ denilmiştir. Fakat İslâm’da kişinin günahını affettirebilmesi için suçunu bir din adamına itiraf etmesi gerekmez. Kul, işlemiş olduğu günahını, ancak Rabbine itiraf eder. Allah’la kul arasına -kiliselerdeki papazlar gibi- herhangi bir vasıtanın girmesi söz konusu değildir. Çünkü:

1. Günahların papazlara itiraf edilip, onlar tarafından bağışlanması inancı, hakiki kulluk ve ulûhiyet anlayışını unutturur.

2. Hakiki kullukta tevbe ve istiğfarın büyük bir önemi vardır. Kulluğun hakikati, Allah’a teveccüh ve tevbeyi gerektirir; ulûhiyet ve rububiyetin hakikati ise, yapılan teveccüh ve tevbeye icâbeti tazammun eder. Halbuki günahın papazlara itiraf edilip, onlar tarafından bağışlanacağı inancı, hem kulluğun gereklerinin sergilenmesine hem de ulûhiyetin bütün ihtişamıyla tecelli etmesine set çekip engel olur.²⁶⁸

3. Mümin bilir ki, günahları kendisi gibi bir kul değil, ancak Cenab-ı Hak affedebilir. Nitekim “Günahları Allah’tan başka kim affeder ki?..” (Âl-i İmran, 3/135) ve “Allah tevvâbdır, rahîmdir (tevbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur)...” (Hucurât, 49/12) gibi âyetler bu hakikate işaret etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de, hata ve günahlarını Cenab-ı Hak’a itiraf edenlerin haber verildiği değişik âyet-i kerimeler mevcuttur. Mesela; şeytanın oyununa gelerek yasak meyveden yedikten sonra cennetten dünyaya indirilen Hz. Âdem ile

²⁶⁶ Karaçam, a.g.e., s. 23;

²⁶⁷ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Makaleler*, 1/213, Kitabevi Yayınları, İst.-1998.

²⁶⁸ Kılıç, a.g.e., s. 110-111.

eşi Hz. Havva, yaptıkları hatayı direkt olarak Cenab-ı Hak-
k'a itiraf etmişler ve O'ndan şu ifadelerle af dilemişlerdir:
“... Ey bizim Rabbimiz, kendimize yazık ettik. Şayet Sen
kusurumuzu örtüp, bize merhamet buyurmazsan, en bü-
yük kayba uğrayanlardan oluruz.” (A'râf, 8/23)

Kur'ân-ı Kerîm, şu âyet-i kerimelerde ise, Hz. Yunus'un
(aleyhisselâm) itirafından bahsetmektedir:

“Zünnûn'u da an. Hani o halkına kızmış, onlardan ay-
rılmış, Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonra
karanlıklar içinde şöyle yakarmıştı: “Yâ Rabbî! Sensin ilâh,
Senden başka yoktur ilâh. Sübhansın, bütün noksanlardan
münezzehsin, Yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık
ettim. Affını bekliyorum Rabbim! Onun da duasını kabul
buyurduk ve o sıkıntıdan kurtardık. İşte Biz müminleri böy-
le kurtarırız.” (Enbiya, 21/88-88)

Şu anki tahrif olmuş Hristiyanlık'taki “Günah çıkarma,
günahkâr insanın iç huzuru arayışına bir cevap olması ya-
nında, kiliseye parasal kaynak bulma gibi bir anlam da ta-
şımaktadır.”²⁶⁹ Dolayısıyla Hristiyan dindarların da, “Allah
adına din adamlarının günahları bağışlayabileceğine sami-
miyetle inanmaktan çok, kendisini rahatsız eden suçluluk
duygusundan kurtulmak üzere bir çıkış yolu olarak inan-
mak istedikleri için günah çıkartma yoluna gittikleri”²⁷⁰ söy-
lenebilir.

İslâm'da ise, günah da tevbe de ferdîdir. “Hiç kimse bir
başkasının günahını yüklenmez. Eğer çok ağır bir yük altın-
da ezilen biri, taşıma işinde başkasını yardıma çağırırsa, o

²⁶⁹ Certel, a.g.m., a.g.d., s. 24.

²⁷⁰ Certel, a.g.m., a.g.d., s. 24.

akrabası da olsa yükünden az bir kısmını bile taşımayı kabul etmez.” (Fâtır, 35/18),²⁷¹ “Zerre ağırlığına hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığına şer yapan da onu bulur.” (Zilzâl, 99/8-8) İslâm’a göre; Hristiyan kilise düşüncelerinde iddia edildiği gibi ne insanın alnına doğumundan önce yazılmış, atalarından kalmış bir “miras günah”, ne de “İlâhî bir kefare” (bu günahlardan arındırma) söz konusudur. Malum olduğu üzere, Hristiyan kilisesinin görüşüne göre Hz. İsa -onların bazılarının inancında -hâşâ- Allah’ın oğlu- insanlığı, ataları Hz. Âdem’in cennette işlemiş olduğu günahın lekesinden arındırmak için kendini çarmıha gererek feda etmiştir.²⁷² Hiç şüphesiz bu, yanlış bir görüştür. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın günahı ferdî bir hata olduğu gibi ondan temizlenip kurtuluşu da ferdî ve direkt olarak Allah’a yapılan bir tevbe neticesinde gerçekleşmiştir.²⁷³

Mümin, her günahta küfre giden bir yol olduğunu²⁷⁴ bilir, işleyeceği her bir günahın kalb ve ruhunda yaralar açacağı²⁷⁵ mülâhazasıyla günah işlemekten daima korkar ve günah işlememeye çalışır. Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) ifadeleriyle “Mümin günahını şöyle görür: “O, sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturmaktadır. Dağ düşer mi diye korkar durur. Fâcir ise, günahı burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür.”²⁷⁶ Ama mümin; yanılarak, unutarak ya da nefis ve şeytanına

²⁷¹ Ayrıca bk. Zümer, 39/8; Necm, 53/38.

²⁷² Bk. *Kitâb-ı Mukaddes*, Yeni Ahid, Pavlus’un Titus’a mektubu, 2, 14; I. Korintoslulara 6, 20.

²⁷³ Bkz. A’râf, 8/19-23. Kutub, *Fî Zilâl*, 1/88-88.

²⁷⁴ Nursî, Bediüzzaman, Said, *Lem’alar*, s. 9

²⁷⁵ Nursî, a.e., s. 8.

²⁷⁶ Buhârî, *Daâvât* 4; Müslim 3; Tirmizî, *Kıyâmet* 50.

yenilip sürçerek günaha düştüğünde ise ümitsizliğe düşmeden bir an önce kendisini toparlayıp Allah'a teveccüh eder ve O'ndan af ve mağfiret diler. Zira İslâm'a göre emniyet (Allah'ın azabından emin olmak) küfür olduğu gibi, yeis (Allah'ın rahmetinden ümidini kesmek) de küfürdür. Ye'sin nedeni, kişinin, yapmış olduğu günahlar neticesinde Rabbinin huzuruna varmaya yüz bulamaması ve Allah'ın rahmetini kendi kıstaslarıyla ölçmesi neticesinde Allah'ın kendisini bağışlamayacağı şeklindeki batıl inaçlarıdır.²⁷⁷ Hâlbuki Cenab-ı Hak, "De ki: "Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder. Çünkü O, gafûr ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır)." (Zümer, 39/53) buyurarak kullarına daima ümit ufkunu göstermiş ve onları kurtuluşa davet etmiştir.

Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem), bir hadis-i şeriflerinde "**hakiki muhâcir**"i tarif ederken "**Hakiki muhâcir hata ve günahlardan hicret (terk) eden kimsedir.**"²⁷⁸ buyurmuşlardır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), başka bir hadislerinde ise, "Allah kıskançtır, mümin de (gayûrdur) kıskançtır. Allah'ın (gayreti) kıskanması, müminin Allah'ın haram ettiği şeyi yapmasıdır."²⁷⁹ Bir başka rivayette ise, "Allah'tan daha kıskanç kimse yoktur. Bu sebeptendir ki, günahın açığının da kapalıasını da haram kıldı..."²⁸⁰ buyurarak mümini günahlara karşı sakındırmış; "Ey insanlar, Allah'a tevbe edi-

²⁷⁷ Karaçam, a.g.e., s. 86.

²⁷⁸ Buhârî, *İman* 4, 5; *Rikak* 36; Müslim, *İman* 64, 65; Ebû Davud, *Cihad* 3, *Kiyame* 53, *İman* 12; Neseî, *İman* 8, 9, 11; Dârimî, *Rikak* 4, 8.

²⁷⁹ Buhârî, *Nikâh* 108, Müslim, *Tevbe* 36; Tirmizî, *Rada'* 14.

²⁸⁰ Buhârî, *Nikâh* 108, Tefsir, *En'am* 8, Tefsir, *A'raf* 1, *Tevhid* 15; Müslim, *Tevbe* 33; Tirmizî, *Daavat* 98.

niz.”²⁸¹, “... Allah tevbe edenlerin tevbesini kabul eder.” (Nisâ, 4/18) buyurarak da tevbeye teşvik etmiştir.

Zira “Günah, muvazenesizce bir çukura yuvarlanıp gitmekse; tevbe, usulüne göre bir hamlede zıplayıp oradan dışarıya çıkmak; günah; vicdanın muvakkat bir murakabe-sizliğinden ruhun aldığı yara ise; tevbe, kalbin, sürekli bir ızdıraba düşmesi, ve çok ciddi olarak kendi kendini kontrole koyulması ve böylece insanî duyguların yeniden fer ve kuvvet kazanmasıdır.”²⁸² “Allah Teâlâ’nın rahmet ve mağfiret kapısı her zaman açıktır. Zira bu dergâh –Mevlânâ’nın da (ö. 1273 m.) belirttiği gibi– ümitsizlik dergâhı değildir. Geçmiş günahlarından pişmanlık duyup, Allah’a sığınmak isteyen bir kimse, mutlaka huzura kavuşur.”²⁸³

Hâsılı haram bir fiil işleyen kişi, Rabbine karşı suç işlemiş, ya O’nun emirlerine riayet etmemiş, ya da yasaklarını çiğnemiştir. Bunun telâfi yolu ise, samimi bir pişmanlık ve tevbe içinde Tevvâb, Rahmân, Rahîm, Ğafûr, Ğaffâr, Set-târ.. olan Allah’a cân-ı gönülden yalvarmak ve O’nun huzurunda boyun eğip başışlanmayı dilemektir.²⁸⁴ “İhmalden dolayı içine düştüğümüz çukurlardan, ancak ihmallerimizi telâfi etmekle çıkabiliriz.”²⁸⁵

Her Günah Kendi Cinsinden Tevbe İster

Mümin yeniden bir toparlanma için ihmal ettiklerini gidermeye çalışmalıdır. Tevbeler de içten olmalıdır. Ancak

²⁸¹ Buhârî, *Daavât* 3; Müslim, *Zikr* 42.

²⁸² Gülen, *Çağ ve Nesil*, s. 129.

²⁸³ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 84.

²⁸⁴ Karaman, Hayreddin, *Günlük Hayatımızda Helaller-Haramlar*, s. 185

²⁸⁵ Gülen, M. Fethullah, *Ölçü ve Yoldaki Işıklar*, s. 109.

böylelikle tevbe tamam olur. “Günah hangi türden işlenmişse, tevbe de o türden bir sevapla olabilir. Evet, telâfi edilmesi gereken neyse, onu telâfi etmekle tevbe etmiş oluruz.” “Müslüman ne kalbî ve rûhî hayatı, ne de umumî davranışları itibariyle kat’iyen muhasebeden müstağnî kalamaz. O, bir yandan dün ihmal ettiği, hatta yıkılmasına göz yumduğu geçmişini, öteleden gelip vicdanının derinliklerinde yankılanan: “-Tevbe edip Allah’a dönün!..” (Nûr, 24/31) ve “-Rabbimize inâbede bulunun!..” (Zümer, 39/54) ümit edalı, rahmet şîveli ilâhî nefahâtla onarıp ihyâ etmeye çalışırken; diğer yandan da: “- Ey iman edenler, Allah’tan korkun, O’na karşı saygılı olun! Ve herkes yarın için ne hazırlamış ona bir baksın!..” (Haşr, 59/18) Yıldırımlar gibi ürpertici, rahmet gibi inşirah verici uyarılarla teyakkuza geçer; kendine çekidüzen verir, elinden geldiğince bütün fenalıklara karşı kapanır.. içinde bulunduğu ânı tıpkı bir döllenme mevsimi, bir bahar mevsimi gibi değerlendirir ve imanın verdiği şuurla, basîretle o ânın her lâhzasına ayrı bir derinlik kazandırır.. zaman zaman cismâniyete toslayıp sarsılsa da: “- Sinenleri her zaman Allah’a karşı saygıyla çarpan müttakiler, şeytandan bir tayf, bir vesvese dokunduğu zaman hemen Allah’ı anarlar ve derken gözleri açılır.” (A’râf, 7/201) ilâhî beyânına göre her zaman tetiktir.”

4. Küçük ve Büyük Günahlar

“Gerçek mümin, her an Allah (celle celâluh) ile merbûtiyeti olandır. Günahlar, bu irtibatı kesen zararlı şerarelerdir.”²⁸⁶ Küçük ve büyük günahları tarif ve izah etmeye geçmeden

²⁸⁶ Gülen, M. Fethullah, *Ölçü ve Yoldaki Işıklar*, s. 110.

önce bir hususun altını çizelim ki, günahları büyük ve küçük günahlar şeklinde ikiye ayırmak²⁸⁷ Kur'ân'ın bir tasnifidir. “Eğer size yasaklanan günahların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin öbür küçük günahlarınızı örtüp affederiz ve sizi değerli bir mevkiye yerleştiririz.” (Nisâ, 4/31) ve “O iyiler, ufak kusur ve günahlardan olmasa da, büyük günahlardan, âşikâr hayasızlıklardan kaçınırlar. Senin Rabbinin mağfireti boldur...” (Necm, 53/32) âyet-i kerimelerinde geçen “(kebâir, kebâire'l-ism, fevâhiş) kelimeleri büyük günahları gösterirken, (seyyie ve lemem) kelimeleri de küçük günahları gösterir.”²⁸⁸

a) Küçük Günah (Sağîre)

Bunlar, bir defa işleyene dünyada ve ahirette herhangi bir ceza gerektirmeyen çok basit suçlardır. Bir başka ifadeyle küçük günah, “işleyeni lânetlenmeyen ve cehennem azabıyla tehdit edilmeyen”²⁸⁹ günahdır. Fakat küçük günahlarda ısrar edilecek veya bu günahlar hafife alınacak olursa, bu takdirde küçük günahlar da büyük günah olur. Mesela “tembellik, gaflet ve ihmalden dolayı bir kere bile olsa özürsüz sünnetleri terk etmek veya mekruhu işlemek küçük günahdır.”²⁹⁰

b) Büyük Günah (Kebîre)

Bunlar da; kabirde ve ahirette azabı gerektiren, fitrata ters, haram olduğu dinî delillerle sabit, işleyene had cezası

²⁸⁷ Günahların taksimatı hakkında bk. Kılıç, a.g.e., s. 321-340, Gölcük, İslâm Akâidi, s. 58.

²⁸⁸ Kılıç, a.g.e., s. 321.

²⁸⁹ Gölcük, İslâm Akâidi, s. 58.

²⁹⁰ Gölcük, a.e., s. 58.

gerekli olan veya haram olduğunu bildiği halde helal sayarak işleyenin “kâfir” ismini aldığı günahlardır.²⁹¹

Bir mümin, ister küçük isterse büyük olsun bütün günahlardan yılandan çiyandan kaçır gibi kaçmalı ve onlara yaklaşmamalıdır. Bediüzzaman Hazretleri; “...ve günah ve emre muhalefet ettiği vakit, kalben tevbe ve nedamet etmek ileldir. Yoksa, büyük günahları serbest işleyip istiğfar etmemek ve aldırmmamak, o imandan hissesi olmadığına delildir.”²⁹² diyerek önemli bir noktaya parmak basmaktadır. Pek çok âyet-i kerime ve hadis-i şerifte de müminler, günahlardan sakındırılmakta ve müminlerin onlardan uzak durmaları emredilmektedir. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

“Onun için gücünüz yettiğince Allah’a karşı gelmekten, haramlara girmekten sakının, hakkı dinleyip, itaat edin ve kendi iyiliğimize olarak hayır yolunda mal harcayın...” (Teğâbün, 64/16)

“Siz iyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın, günah işlemek ve başkasına saldırmak hususunda birbirinizi desteklemeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir.” (Maide, 5/2)

“Günahın açığını da bırakın, gizlisini de: Çünkü günah işleyenler elbette yaptıklarının cezasını çekeceklerdir.” (En’am, 6/120)

“Sakın zinaya yaklaşmayın; çünkü o, çirkinliği meydana olan bir hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur.” (İsrâ, 18/32)

²⁹¹ Gölçük, *İslâm Akâidi*, s. 56.

²⁹² Bediüzzaman, *Emirdağ Lâhikası* (1) - Mektup No: 151 - s. 1865.

“Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felâh bulasınız.”

(Mâide, 5/90)

“De ki: “Rabbim o güzel şeyleri değil, açığı ile, gizlisi ile, bütün fuhşiyatı haram kılmıştır. Keza her türlü günahtı, haksız tecavüzü ve kendisine tapılması hakkında Allah’ın herhangi bir delil bildirmedığı bir nesneyi Allah’a şerik yapmanızı, bir de Allah’ın emretmediği birtakım şeyleri iftira ederek O’na mâl etmenizi haram kılmıştır.”

(A’râf, 8/33)

“Mümin erkeklere, bakışlarını kısımlarını ve edep yerlerini açmaktan ve zinadan korumalarını söyle. Bu, onlar için en uygun olan davranıştır. Allah yaptıkları her şeyden hakkıyla haberdardır. Mümin kadınlara da, bakışlarını kısımlarını ve edep yerlerini günahattan korumalarını söyle. Yine söyle ki, mecburen görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kapatacak şekilde örtünler. Zinet takılan yerlerini kocaları, babaları, kocalarının babaları, oğulları, üvey oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, mümin kadınlar, ellerinin altında bulunanlar (köleler), erkeklikten kesilip kadınlara ihtiyaç duymayan hizmetçileri veya henüz kadınların mahrem yerlerini anlamayan çocukları dışında kimseye göstermesinler. Saklı ziynetlerine dikkat çekmek için, ayaklarını da vursunlar. Ey müminler! Hepiniz toptan Allah’a tevbe ediniz ki felaha eresiniz.” (Nur, 24/30-31)

“Ey iman edenler! Kendilerinizi ve ailenizi, yakıtı in-

sanlarla taşlar olan o müthiş ateşten koruyun....” (Tahrim, 66/6)²⁹³

“Her nerede olursan ol Allah’tan kork ve kötülüğün akabinde hemen bir iyilik yap ki onu yok etsin. İnsanlara iyi ahlâkla muamele et.”²⁹⁴

İmam Gazâlî, İhya-i Ulûmiddîn adlı eserinde, küçük günahları büyük günahlar hâline getiren bir kısım sebepler zikretmektedir. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

1. Küçük günahlarda ısrar etmek.
2. Günahı küçümsemek ve hiçe saymak.
3. Yaptığı küçük günaha sevinerek bunu bir nimet saymak ve onun şekâvet sebebi olduğunu bilmemek.
4. Gizli işlediği günahı, toplum arasında anlatmak.
5. Küçük günahları işleyen kimsenin, örnek kabul edilen bir âlim olması.²⁹⁵

c) **Büyük Günahların Sayısı**

Büyük günahların sayısı konusunda, değişik rivayetler vardır. 3, 5, 7, 9 gibi değişik rivayetlerin yanında İmam Zehbî (ö. 748/1348), Kitâbu'l-Kebâir’inde 70 tane büyük günah zikretmektedir ki, başlıcaları şunlardır:

1. Allah’a şirk koşmak.
2. Haksız yere insan öldürmek.

²⁹³ Büyük müfessir Fahreddin er-Râzî, bu âyet-i kerimedeki “Kendinizi koruyun” hitabının, “Allah’ın sizi nehyettiği şeylerden vazgeçmek suretiyle kendinizi koruyun” mânâsına geldiğini bildirmiştir ki, mevzumuz açısından gayet manidardır. Bkz. er-Râzî, *Tefsîr*, 21/559.

²⁹⁴ Tirmizî, *Birr* 55.

²⁹⁵ Bk. el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/58-62.

3. Anne-babaya âsi olmak.
4. Namuslu bir kadına iftirada bulunmak.
5. Zina etmek.
6. Hırsızlık yapmak.
7. Sihir yapmak veya yaptırmak.
8. Yetim malı yemek.
9. Savaştan kaçmak.
10. Faiz yemek.
11. Yalan söylemek, yalan yere şahitlik etmek.
12. İçki içmek.
13. Koğuculukta bulunmak.²⁹⁶

İster küçük isterse büyük günah işleyen kişi, işlediği günahı helal saymadığı müddetçe kâfir olmaz. Zira selefe göre amel, mutlak imanın bir rüknü olmayıp imanın kemâлиндendir ve kemâlinin şartıdır. Dolayısıyla iman olduğu halde günah işleyen mümin, sadece bir günah-kârdır ve işlediği günahı helal saymadıkça onun imanı bâkidir.²⁹⁷ Ehl-i kible olan böyle bir fâsık kişi, imanıyla mümin, fısık ve kebîresiyle de fâsıktır.²⁹⁸ Nitekim iman kalbe ait bir fiil olarak kabul eden İmam-ı Mâtürîdî, onu amelden ayrı olarak mütalaâ eder ve ameli imanın bir

²⁹⁶ ez-Zehabî, Muhammed, Büyük günahlar için ayrıca bk. en-Neseî, İbnu Muhammed, Ebû Hafs, Necmüddîn Ömer, İslâm İnanıcının Temelleri Akaid, trc. M. Seyyid Ahsen, s. 88; Teftazânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*, (Şerhu'l-Akâid), haz. Süleyman Uludağ, s. 262; Şemsüddîn, *el-Kebâir*, s.6-190, Gölcük, *İslâm Akaidi*, s. 56.

²⁹⁷ Bk. et-Tahâvî, Ebû Ca'fer el-Verâk, *Metnu Akideti't-Tahâviyye*, s. 9-10, Gölcük, Şerafeddin; Toprak, Süleyman, *Kelâm*, s. 108; Öztürk, Y. Nuri, *İslâm'da Büyük Günahlar*, s. 81-384;

²⁹⁸ el-Eş'arî, *Kitâbu'l-Luma'*, s. 85.

parçası olarak gören Ahmed b. Hanbel'in²⁹⁹ (ö.241/855) görüşüne katılmaz. O, itikadî görüşlerini benimseyip kelâmî bir sistem haline getirdiği Ebû Hanife'ye³⁰⁰ (ö. 150/767) uyar. Bu nedenle, gerek küçük, gerekse büyük günah işlemenin, mümin olan bir kişiyi iman dairesinden çıkarmadığını savunur. Fakat İmam-ı Mâtürîdî'ye göre böyle bir fasık kişinin dinden çıkmaması için haramı helal telakki etmemesi ve dinî emir ve yasakları hafife almaması gerekir. Aksi takdirde, o kişi iman dairesinden çıkar ve mümin olma vasfını kaybeder. Onun bu mevzuda dayandığı deliller ise şunlardır:

1. Cenab-ı Hak, peygamberine kendisi ve bütün müminler hakkında tevbe etmesini emretmiş, fakat müşrik ve münafıklar için istiğfarda bulunmasını yasaklamıştır.³⁰¹ Bu husus, ehl-i kible olduğu halde günah işleyen kişilerin mümin olduğuna işaret eder.

2. Allah Teâlâ, günah işleyen müminleri samimi bir şekilde tevbe etmeye davet etmiş ve bu daveti yaparken onlara **“mümin”** sıfatıyla hitap etmiştir.³⁰² Bu da günah işleyen müminlerin imanlarının devam ettiğine ve günahın imanı ortadan kaldırmadığına dair ayrı bir delil teşkil etmektedir.

3. Hucurât Sûresi'nde, büyük günahlardan adam öldürme fiilini işleyenlere mümin vasfı verilmiş ve onlara kâfir denmemiştir. Eğer büyük günah işlemek, sahibini iman dairesinden çıkarsaydı onlara bu tarz bir hitapta bulunul-

²⁹⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî.

³⁰⁰ Ebû Hanife Nu'mân b. Sâbit.

³⁰¹ Bkz. Tevbe, 9/13; Münâfikûn, 63/6.

³⁰² Bkz. Nur, 64/21.

ması mânâsız olurdu. Cenab-ı Hak ise, abes iş yapmaktan münezzeh ve müberradır, çok çok uzaktır.

“Netice olarak Mâtürîdî’ye göre kebîre sahibi, günahından tevbe etmeden ölse bile mümindir ve cehennemde ebedî olarak kalmayacaktır. Çünkü Allah Teâlâ işlenen kötülöklere misli kadar ceza verileceğini açıklamaktadır.³⁰³ Şüphe yok ki, Allah’ı inkâr etmeyen ve ona şirk koşmayan kimsenin günahı, kâfir ve müşriklerin günahından daha azdır. Cehennemde ebedî olarak kalış cezası inkâr ve şirkin karşılığı olduğuna göre, Allah’a iman eden kebîre sahibine verilecek cezanın daha az olması gerekir. Aksi takdirde adaletsizlik olur. Binaenaleyh iman etmekle en büyük hayrı işleyen âsi mümin ile kâfir eşit cezaya çarptırılmayacaktır.”³⁰⁴

Cenab-ı Hak, büyük bile olsa kendisine şirk koşma dışındaki bütün günahları (tevbe ettikten sonra) affedeceğini bildirmekte ve şöyle buyurmaktadır: “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar...” (Nisâ, 4/116)

Efendimiz de (sallallahu aleyhi ve sellem), “**Şefaetim, ümmetinden büyük günah sahipleri içindir.**”³⁰⁵ buyurarak büyük günah sahiplerine bile şefaatte bulunacağını bildirmektedir.

Hâsılı; bir mümin için önemli olan, mümkün olduğu kadar hata ve günahlardan uzak bir hayat yaşamak, günahın helak edici atmosferine düştüğün-

³⁰³ Bkz. En’am, 6/160.

³⁰⁴ Yeprem, M. Sâim, *Matürîdî’nin Akide Risalesi ve Şerhi*, s. 34-36.

³⁰⁵ Tirmizî, *Kıyâmet* 12; Ebû Davud, *Sünnet* 23.

de ise tevbe ve istiğfar ile Erhamü'r-Râhimîn olan Rabbine yönelip O'ndan af ve mağfiret dilemektir.

“Kur’ân ve Sünnet’te Allah’ın affediciliğinden bahseden birçok ifade yer almıştır. Âyetlerde, küfür dışında kalan günahlara ait cezaların, Allah’ın dilemesine bağlı olarak tevbe,³⁰⁶ ibadet ve taatte bulunma,³⁰⁷ büyük günahlardan kaçınma,³⁰⁸ dünyada cezasını çekme,³⁰⁹ zaruret halinde ve cebir altında bulunma,³¹⁰ şehit olma,³¹¹ hastalık, musibet ve felaketlere maruz kalma³¹² gibi durumlarla, ayrıca şefaet veya İlâhî lütufla³¹³ affedileceği bildirilmektedir. Ancak burada affa konu teşkil eden uhrevî ceza olup beşerî hukukla ilgili sonuçlar, tevbe edilse bile zarara uğrayan kişi tarafından affedilmedikçe ortadan kalkmaz.

Bazı günahlardan arınmanın bir yolu olan kefarete; fakirleri doyurmak, giydirmek, kurban kesmek veya oruç tutmakla nefsi temizlemeyi amaçlar.³¹⁴ Günahlardan sonra yapılan iyi ameller de o günahın menfi etkisini ortadan kaldırmaya yardımcı olur.³¹⁵ Öte yandan günahın Allah’a karşı itaatsizlik anlamından doğan cezasının, O’ndan başka hiçbir kimse tarafından affedilemeyeceği aşikârdır.” (Âli-İmran, 3/129, 135)³¹⁶

³⁰⁶ Bkz. Maide, 5/39; Tâhâ, 20/82; Furkan, 25/80-81.

³⁰⁷ Bkz. Hûd, 11/114.

³⁰⁸ Bkz. Nisâ, 4/31.

³⁰⁹ Bkz. Nisâ, 4/92; Maide, 5/38, 89, 95.

³¹⁰ Bkz. Bakara, 2/183; Nahl, 16/106.

³¹¹ Wensinck, A. J., *Miftâhu Künûzi's-Sünne*, trc. M. Fuad, Abdülbaki, s. 259

³¹² Wensinck, a.g.e., s. 148-149, 463-465.

³¹³ Bkz. Nisâ, 4/48; Yusuf, 12/88; Zümer, 39/53.

³¹⁴ Bkz. Maide, 5/89, 95; Mücadele, 58/3-4.

³¹⁵ Bkz. Hûd, 11/114; Furkan, 25/80-81.

³¹⁶ Ayrıca bk. A'raf, 8/149; Bebek, “Günah” DİA., 14/284.

Burada M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin ifade ettiği şu hususu da kaydetmek istiyoruz:

“Biz, dilimiz gibi, ilimleri de ihmal ettik. Yeniden dirilişimiz, ihmallerimizi gidermede yatıyor. Bu günah için içten bir tevbe etmeliyiz. Günah hangi türden işlenmişse, tevbe de o türden bir sevapla olabilir. Evet, telâfi edilmesi gereken neyse, onu telâfi etmekle tevbe etmiş oluruz. Millet olarak, üç asırdır en önemli günahlarımız ilimde geri kalma, fakirlik, iftirak ve cehâlettir. Bu günahların tevbesi de, ancak millet olarak zenginleşme, bütünleşme ve ilimden geçer. Bunları gerçekleştireceğimiz âna kadar, tevbe-miz tamam değil demektir. Biz, çok günah işledik. Mesela; şahsî hayatımız adına hangi fedakârlıkta bulunduk? Sürekli sancı içinde keşiften keşfe koşan beyinler yetiştirdik mi? Büyük günahları biz 7 biliriz, halbuki niye yedi yüz değil ki?”³¹⁷

5. Tevbenin Şartları

Tevbenin Cenab-ı Hak tarafından kabul edilmesi için bazı şartlar vardır. Ehl-i Sünnet âlimlerinin belirttiklerine göre, tevbede mutlaka bulunması gereken bu şartlar dört tanedir:

a. İman.

Tevbe için ilk şart imandır. İmanı olmayan kişide tevbe aramak boş yere çabadır. Diğer bir durum da, önceden Müslüman iken İslâm dinini terk eden mürtedler hakkındadır. Eğer bunlar, dinden çıktıktan sonra tekrar iman etmez-

³¹⁷ Ünal, İsmail, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, s. 41.

lense, bunların kâfirlerden hiçbir farkları yoktur.³¹⁸ Konuya misal olarak “İman etmelerinden, Resûl’ün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hıdayet nasip eder? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.” (Âl-i İmran, 3/86) ve “İnandıktan sonra kâfirliğe sapıp sonra inkârcılıkta daha da ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. Ve işte onlar, sapıkların ta kendisidirler.” (Âl-i İmran, 3/90) âyet-i kerimelerini zikredebiliriz.

b. Geçmiş günahlardan dolayı pişmanlık ve ızdırap duymak.

c. Tevbe esnasında bütün günahları terk etmek.

d. Gelecekte bir daha aynı günahı işlememeye azimli ve kararlı olmak.

İmam Gazâlî’ye göre “Tevbe, sıra ile üç şeyin birleşmesinden meydana gelen bir mânâdan ibarettir. Bunlar da ilim, hâl ve fiildir. Birinci ikinciye, ikinci de üçüncüyü gerektirir ki bu, değişmeyen İlâhî bir sünnettir.

İlim, günahın büyük zararlarını ve onun kul ile sevgilileri arasında bir perde olduğunu bilmektir. Bunu böylece kalbinde kesin olarak bildiği vakit, sevgilisini kaybettiğinden dolayı içinde derin bir elem ve acı duyar. Sevgilisini kaybetmesine sebep olan bu işinden ötürü duyduğu acıya nedâmet (pişmanlık) denir. Hâl ile yani bu an ile ilgisi, yapmış olduğu kusuru hemen terk etmektir. İstikbal, yani gelecek ile ilgili olan işi, sevgilisinden kendisini ayıran bu kötülüğü ebediyyen yapmamaya azmetmektir. Mazi,

³¹⁸ Karaçam, a.g.e., s. 50.

yani geçmiş ile ilgili olan işi de, iyilik veya kaza etmekle yitirdiğini telâfiye çalışmaktır. Demek ki ilim, nedâmet ile hâl ve istikbalin terki, geçmişî telâfi ile ilgili maksadın meydana gelmesinde birbirini takip eden üç mefhumdur ki hepsine birden tevbe denir. Ekseriyetle yalnız geçmişe pişman olmaya tevbe denir de, ilim onun mukaddimesi, terk ise onun neticesi ve meyvesi olur. İşte bu mânâda Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem), **“Pişmanlık tevbedir”**³¹⁹ buyurmuştur.”³²⁰

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre “Nedâmet (pişmanlık) tevbedir.” hadis-i şerifi, “Tevbenin büyük bir kısmını nedâmet teşkil eder.” mânâsına gelir ve bu hususta kesinlik ifade eder. Nitekim Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), “Hac, Arafat (ta vakfeye durmak)tır.”³²¹ buyurmuşlardır. Allah Resûlü’nün bu sözü, “Hac ile ilgili rükünlerin çoğu Arafat’ta vakfeye durmaktır.”, “Haccın en büyük rüknü vakfedir.” mânâsına gelir. Yoksa haccın Arafat’ta durmaktan başka rüknü yoktur, demek değildir. Aynı şekilde “Nedâmet (pişmanlık) tevbedir.” hadis-i şerifi de, “Tevbenin en büyük rüknü, esasî, işlediği günahlardan dolayı pişmanlık duymaktır.” mânâsına gelir.³²²

Bazı âlimler, zikrettiğimiz bu şartlara şunları da ilave etmişlerdir:

e. İşlenmiş olan günah kul hakkıyla alakalı ise, her şeyden önce o hakkı sahibine vererek onunla helalleşmek.

³¹⁹ İbn Mâce, *Zühd* 30; İbn Hanbel, 1/386.

³²⁰ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/9.

³²¹ Tirmizî, *Hacc* 58; Ebû Dâvud, *Menâsik* 69; Nesâî, *Hacc* 211; İbn Mâce, *Menâsik* 38.

³²² el-Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 49.

f. Tevbe edilen günahla tevbe arasında ikinci bir günah işlemeye vakit bırakmadan hemen tevbe etmek.

g. Geçmiş farzları kaza etmek.

h. Nefisle mücadeleye devam ederek, haramlardan kaçınmak; yiyecek, giyecek vb. gibi ihtiyaçları helal yollardan temin etmek.

i. Kalbi tûl-i emel, haset ve hile gibi kötü duygulardan temizlemek.

k. Sünnete riayet etmek.

l. Azimeti (zoru, hassasiyeti) tercih edip, ruhsatı (izinleri) terk etmek.

m. Bid'atlardan kaçınmak.

n. Bâtıl inançlardan korunmak.

o. Tevbeyi sadece Allah'tan korkarak ve hayâ ederek yapmak.³²³

Yukarıda da ifade edildiği gibi, işlediği bir günahtan tevbe eden kimse, aynı günahı bir daha işlememe azmi ve kararlılığı içinde bulunmalıdır ve bu, tevbenin şartlarından birisidir. Fakat tevbe edilen günaha bir daha hiç dönmemenin tevbenin şartlarından olup olmadığı, konunun uzmanı âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Onlardan bazıları, tevbe edilen günaha tekrar dönülmemesini tevbe-

³²³ Tevbenin şartları için bk. el-Cürcânî, a.g.e., Tevbe md. s. 96; er-Râzî, *Tefsîr*, 19/453; İsfahânî, a.g.e., Tevbe md. s. 85; Kurtubî, *Tezkire*, s. 46; el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 49; Nevevî, a.g.e., 17/59; et-Tehânevî, a.g.e., Tevbe md. , 1/525; İmam Âzam, a.g.e., s. 305; Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddin, *Ehl-i Sünnet İ'tikadı (Câmiu'l-Mütûn fi Hakkı Envâi's-Sifâti'l-İlâhiyye ve'l-Akâidi'l-Mâtüridiyye ve Elfâzi'l-Küfri ve Tashihi'l-A'mâli'l-Acibiyye)* trc. Abdülkadir Kabakçı-Fuad Günel, s. 183; Kotku, a.g.e., s. 7-8, 30-32; Ka-
raçam a.g.e., s. 50; Eraydın, a.g.e., s. 85; Gülen, *Fasıldan Fasıla*, 2/338.

nin bir şartı olarak kabul etmişlerdir. Bu görüşü savunanlara göre, tevbe ettiği bir günahı tekrar işleyen bir insanın tevbesi geçersiz olmaktadır.

Âlimlerin pek çoğuna göre ise, tevbe edilen bir günahın bir daha işlenmemesi tevbenin bir şartı değildir. Fakat günahı işlememe kararı, tevbenin şartlarından değildir. Eğer bir şahıs, tevbe ettiği günaha tekrar dönmemeye azmetmiş, fakat değişik nedenlerle aynı günahı yeniden işlemişse, o günahı sanki ilk defa yapmış gibidir ve daha önce yapmış olduğu tevbesi geçersiz olmaz. Zira “İnsanın tevbesinde sebat göstermesi, tevbenin sıhhati ile değil, kemâli ve faydası ile ilgilidir.”³²⁴

Bütün bu şartlardan sonra diyebiliriz ki, İslâm, bir inanç ve aynı zamanda inancı tasdik eden bir aksiyon sistemidir. Dolayısıyla, tevbe eden bir kişinin tevbesinin doğruluk ölçüsü, Allah, Peygamber ve müminler tarafından görülecek şekilde ortaya koydukları davranışlardır. Ahirette ise, o, kendisine şah damarından daha yakın ve gizli-açık bütün yaptıklarından haberdar olan Rabbinin huzurunda toplanacak ve O’na hesap verecektir. Binaenaleyh “Son aşama, pişmanlık duymak ve tevbe etmek değildir. Pişmanlık ve tevbeden sonra sergilenen davranış biçimi de çok önemlidir. Bu psikolojik duyguları doğrulayan ya da yalanlayan, kökleştiren ya da bu duyguları uyandıktan sonra yok eden, bu davranışlardır.”³²⁵

“Tevbe eden şahıs, tevbeden sonra halini düzeltmeli, yaptığı kötülüklerin yerine iyilikler koymaya çalışmalıdır.

³²⁴ Dalgın, a.g.m., a.g.d., s. 49.

³²⁵ Kutub, a.g.e., 5/388.

Nitekim tevbe ile ilgili âyetlerde bu duruma dikkat çekilmiştir.³²⁶ Ancak tevbe sonrasında kişinin durumunu düzeltmesinin, tevbenin sıhhat şartlarından olup olmadığı tartışılmıştır. Tartışmaları şu üç madde ile özetleyebiliriz:

a. Tevbenin bölünme kabul edeceği görüşünde bulunan Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, tevbe sonrasında şahsın durumunu düzeltmesi (islah-ı hâl), tevbenin şartlarından değildir. Ancak, fert tevbe ettiği günahı tekrar işlememeye çalışmalıdır.

b. Tevbenin bölünme kabul etmeyeceğini benimseyen Mu'tezile'nin görüşüne göre, bazı günahları işlemeye devam edenin, diğer günahları adına yapacağı tevbe geçerli değildir. Yani onlara göre, şahsın tevbe sonrasında durumunu düzeltmesi, tüm günahlardan uzaklaşması (islah-ı hal), tevbenin sıhhatinin şartındandır.

c- Kâsımî (ö. 1332/1914) de tefsirinde³²⁷ “Kim tevbe edip, güzel ve makbul işler yaparsa, gereğince tevbe eden işte odur.”³²⁸ âyetini delil getirerek, sözlü ve fiilî olarak sâlih amel işlemenin, tevbenin sıhhati ve kabulü için şart olduğunu belirtmektedir.³²⁹

Cenab-ı Hak, şartları yerine getirilen tevbeyi kabul eder, ancak bu, Mu'tezile'nin inandığı ve iddia ettiği gibî³³⁰ O'nun üzerine terettüp eden bir zorunluluktan değil,

³²⁶ Bkz. Mâide, 5/39; En'âm, 6/54; Tâhâ, 20/22; Furkan, 25/80.

³²⁷ Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vil*, 12/4598.

³²⁸ Furkan, 25/81.

³²⁹ Dalgın, a.g.m., a.g.d., s. 48.

³³⁰ Abdulcebbar, el-Kâdî Ebu'l-Hasen, Ahmed el-Hemedânî, *el-Muğnî fî Ebvâbî't-Tevhîd ve'l-Adl*, 14/338.

O'nun ebedî iradesi ve engin lütfü gereğindedir.³³¹ Mu'tezile'ye göre tevbe kabul etmek, Cenab-ı Hak üzerine aklen vaciptir ve tevbeden sonra ceza zulümdür. Bu, onların **“Allah'ın adaleti”** ve **“el-Va'd ve'l-Va'id”** prensiplerinin bir neticesidir. Ehl-i Sünnet'e göre ise, Allah'ın (celle celâluh) mutlak meşietini hiçbir şekilde kayıt altına alınamaz. O, tevbenin kabulünde muhayyer olup dilediği tevbe kabul etme, dilediği tevbe kabul etmeme yetkisine sahiptir.³³² “Allah Teâlâ, susuzluğu gidermek için suyu yarattığı gibi; taati isyanın; sevdaları da günahların kefareti olarak yaratmıştır. Dilese, bunların aksini de yapardı. Allah üzerine hiçbir şey vacip değildir. Fakat ezeli iradesinde sebkati ettiğî (tercih bakımından önce geldiği) için böyle olması vaciptir, yani kendi icâbiyle vaciptir. Yoksa, bize vaciptir, dendiği gibi, Allah'a hiçbir şey vacip olamaz, çünkü onu mecbur edecek hiçbir kuvvet yoktur.”³³³ Dolayısıyla tevbe eden kişi, tevbesinin kabul olup olmadığından değil, yaptığı tevbenin sıhhati için aranan şartları taşıyıp taşımadığından şüphe etmemelidir.

Ehl-i Sünnet'e göre bir günahın tevbe edip başka bir günahı işlemeye devam eden kişinin tevbe ettiği günahın tevbesi geçerlidir. Çünkü Cenab-ı Hak, arada herhangi bir fasıl olmaksızın tevbenin kabulünü vadetmiştir.

Mu'tezile'ye göre ise, bütün günahlardan tevbe etmedikçe kişinin tevbesi geçerli değildir. Onlara göre büyük günah sahibi olan kişi, cehennemde ebedî olarak kalaca-

³³¹ İmam Âzam, a.g.e., s. 299. Ayrıca bkz. Nursî, Bediüzzaman, Said, *Mesnevî-i Nûriye*, s. 238

³³² Bk. el-İcî, a.g.e., 381 er-Râzî, *Tefsir*, 19/454; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 5/165-166.

³³³ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/31.

ğından, günahların bazısından tevbe etmenin ona bir yararı yoktur.³³⁴

6. Tevbe-i Nasûh

Gereği gibi yapılan tevbenin kabul olunacağını daha önce söylemiştik. Tevbenin gereği gibi yapılmış olması, o tevbenin, şartlarını taşımasını gerektirir. Şartlarını taşıyan ve bir daha tevbe ettiği günaha dönmeme azmiyle en hâlis, en sâfi ve en ciddi şekilde yapılan tevbeye **“tevbe-i nasûh”** denir.³³⁵

Tevbe-i nasûhu, Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem) **“Kulun işlediği günahdan pişmanlık duyması, Allah’a tam rücu edip, sütün memeye dönmediği gibi, kişinin tekrar günaha dönmemesidir.”**³³⁶ şeklinde, Abdullah İbn-i Abbas³³⁷ (ö. 68/687-88) ise, “kalb ile pişmanlık, dil ile istiğfar, bedenle vazgeçmek ve günaha bir daha dönmemeye azmetmektir.”³³⁸ ifadeleriyle tanımlamışlardır. Kur’ân-ı Kerîm de müminlere böyle bir tevbeyi emrederek şöyle buyurmaktadır: **“Ey iman edenler!** (tevbe-i nasûhla) **Samimî ve kesin bir dönüşle Allah’a tevbe ediniz. Böyle yaparsanız Rabbinizin sizin günahlarınızı affedeceğini, sizi içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğini umabilirsiniz. O gün Allah, Peygamber’ini ve onun beraberindeki müminleri**

³³⁴ el-Pezdevî, İmam Ebu'l-Yusr Muhammed, *Ehli Sünnet İtikadı (Usûlu'd-Din)*, trc. ve notlar, Şerafeddin Gölcük, s. 328-328.

³³⁵ Gülen, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, s. 18; Karaçam, a.g.e., s. 42.

³³⁶ Ahmed b. Hanbel, 1/446.

³³⁷ Ebu'l-Abbas Abdullah b. el-Abbas b. Abdilmuttalib el-Kureşî.

³³⁸ el-Cürcânî, a.g.e., Tevbe mad. s. 95; Ayrıca bk. Semerkandî, a.g.e., s. 113.

utandırmaz. Onların nûru, önlerinden ve sağ taraflarından süratle ilerler. Şöyle derler onlar: “Ey Kerîm Rabbimiz! Nûrumuzu daha da artır, tamamına erdir, kusurlarımızı affet, çünkü Sen her şeye kadirsin.” (Tahrim, 66/8)

Bu âyet-i kerimede geçen **“tevbeten nasûhâ”** ifadeyle alakalı olarak merhum Elmalılı Hamdi Yazır, şu açıklamaları yapmaktadır: “Burada tevbenin sıfatı olan **“nasûh”**, **“ğafûr”** vezninde mübalağa sîgası olup nush, nasihat ve nasihat maddesindedir. Bu madde, esasen iki anlama gelir. Birisi, hâlislik ve saflık mânâsındadır. Nitekim mumu alınmış hâlis bala **“aselün nâsîhun”** denir. Bu mânâda nasûh “çok hâlis ve temiz” demektir. Diğeri de söküğü dikmek, yırtığı yamamak suretiyle onarıp düzeltmek anlamındadır. Bu mânâyâ göre nasûh, “çok ıslah edici, hiçbir gedik bırakmayacak şekilde eksiklikleri düzeltip iyi onarıcı” demektir.

Her iki mânâ da dikkate alındığı zaman nush, iyi niyet ve temiz kalb ile herkesin iyiliğini isteyerek eksiklikleri düzeltip ıslah etmek, öğüt vermek, vaaz ve nasihat etmek mânâsına gelir ki nasihat, o verilen öğüdün ismidir. Bu anlamda nasûh, çok iyi nasihat edici demektir. Önceki iki mânâda nasûh, tevbenin doğrudan doğruya sıfatı olarak hâlis, ciddi, temiz bir tevbe veya insanın dinini, ahlâkını çok iyi ıslah edecek tesirli bir tevbe anlamındadır. Üçüncü mânâda ise nasûh, hakikatte tevbe eden kimsenin vasfı olup tevbeye aklî mecaz suretiyle isnad edilmiş olur. Yani bir tevbe ki, onunla tevbe eden kimse önce kendi nefsinde, sonra da diğerlerine çok iyi nasihat edip düzeltilmiş olacağından nefsin

hakıyla düzelmesine sebep olan o tevbesine, isim tamlaması olarak **“çok iyi nasihatçinin tevbesi”** anlamında **“nasûh tevbesi”** demek doğru olur.

Bununla beraber sıfat tamlaması olarak **“çok iyi nasihat edici tevbe”** mânâsına **“nasûh tevbe”** demek daha doğrudur.³³⁹ Nitekim Ferrâ da, **“nasûh”** kelimesinin tevbenin sıfatı olduğunu bildirmiş ve tevbe-i nasûhun “sahibine, kendisinden döndüğü o kötü işi yeniden yapmama-yı öğütleyen, nasihat eden bir tevbe” mânâsına geldiğini; çünkü böyle bir tevbenin, doğru-samimi ve insanların, sayesinde öğüt aldığı bir tevbe olduğunu söylemiştir. Râzî’ye göre ise “tevbe-i nasûh” tabiri, “alabildiğine nasihatkâr bir tevbe” demektir.³⁴⁰

Nasûh kelimesiyle ilgili olarak zikrettiğimiz mânâlara göre âyetin mânâsı şu şekilde olmaktadır:

1. “Çok hâlis ve temiz bir tevbe ile Allah’a dönünüz.”
2. “Hiçbir gedik bırakmayacak şekilde, eksiklikleri giderip tamir eden bir tevbe ile tevbe ediniz.”
3. “Çok iyi nasihat eden ve ettiği nasihatle tevbekârı düzeltip başkalarına örnek hale getiren bir tevbe ile tevbe ediniz.”

Tevbe-i nasûhu izah ederken, “Asrın Getirdiği Tereddütler” isimli eserden bu mevzuyla alakalı bir bölümü özetlemek yerinde olacaktır:

“Tevbe-i Nasûh ile alâkalı bir âyette inanan insanlar muhatap alınıyor ve şöyle deniyor: “Ey iman edenler!

³³⁹ Yazır, *Hak Dini*, 8/164.

³⁴⁰ Bk. er-Râzî, *Tefsir* 30/48.

Kendi nefsiniz hakkında hayırhahlık düşüncesiyle Allah’a tevbe edin” (Tahrim, 66/8).

Âyette üzerinde durulması gereken üç kelime var. Bunlar sırasıyla: İman, tevbe ve nasûh kelimeleridir. Birinci kelime imandır. İman, İslâm’ın bütünüdür dil ile ikrar; kalb ile tasdik etmek, demektir. İnanılması gereken meselelerin hepsine inanmadıkça insan iman etmiş sayılamaz. Bizim için mühim olan imanın şer’î mânâsıdır. Bununla beraber “İman” kelimesinin lügat mânâsı nazara alınacak olursa, her iman eden insan Allah’ın teminatı altına girmiş olur. Evet, dünyada, dağlar gibi hadiselerin altında kalıp ezilmekten; ahirette ise dünyanın en büyük musibet ve belâsına rahmet okutacak kadar dehşet verici azabın pençesine düşmekten, insan ancak imanı sayesinde kurtulur ve emniyete erer. İkinci kelime tevbedir. Tevbe kişinin kendini yenilemesi ve bir iç-onarımdır. Yani, sapdıracı düşünce ve davranışlarla bozulan kalbî muvânezeyi, yeniden düzene koyma uğrunda, ferdin, Hak’tan Hakk’a kaçması, daha doğrusu, O’nun gazabından lütfuna, hesabından rahmet ve inâyetine sığınmasıdır tevbe. Tevbeyi, günah duygusuyla, benliğin bir hesaplaşması şeklinde tarif etmek de mümkündür. Yani, nefsin, hayatı sorumsuzca sevk ve idaresine karşı, benlik ve iradenin, yüce dağlar gibi, günahların karşısına dikilip ona geçit vermemesidir tevbe. Günah, muvâzenesizce bir çukura yuvarlanıp gitmekse, tevbe, usûlüne göre bir hamlede hopyayı oradan dışarıya çıkarmaktır. Diğer bir ifade ile, günah; vicdanın muvakkat bir murakabe-sizliğinden, rûhun aldığı yara ise, tevbe; kalbin, sürekli bir ızdıraba düşmesi ve çok ciddî olarak kendi kendini kontro-

le koyulması ve böylece duyguların yeniden fer ve kuvvet kazanmasıdır. Günah, insanda şeytanın hâkimiyeti ve nefsin tesiriyle olduğuna göre, tevbe, şeytana karşı duyguların müdafaası ve ruhdaki âhenksizliği, dezarmoniyi düzenleme gayreti demektir. Günah, erozyonlarının; ruhu törpüleyip aşındırmasına karşılık tevbe, gönül zeminini, düşünce ve sözlerin en güzeli “kelime-i tayyibe” ile çimlendirmek ve o erozyonların tahribatını önlemektir. Gözlerin döneyazacağı, yüreklerin hoplayacağı gün gelmeden, yürekleri hoplatan tevbe gayreti ne mübecceldir! Keşke onu, her günahın açtığı gediği kapatacak seviyede, âh u enînlerle yapmaya muvaffak olabilseydik!

İnsanlar dünyaya günahsız ve mâsum olarak gelirler. Hiçbir eğrilikleri yoktur. Fıtratın bu temiz ve doğru yolundan ayrılan insanlar, kendilerini kuvve-i inbatiyesi olmayan bir toprağın bağına atar ve orada çürürler. Evet, günahlar insanları, yolun kenarına atıp çürüten faktörlerdir. Günahtan sonra insanın yeniden rücûu hakkında bir âyette “Ve enîbû ilâ rabbiküm ve eslimû.” (Zümer, 39/54) “Allah’a inâbe edin (döndüm-geldim deyin), Allah’a teslim olun” buyuruluyor. Öyleyse tevbe, insanın bazen günahlarla temizliğini yitirince, hemen temizlenip asliyetine dönmesidir. Nitekim bir hadis-i şerifte buyuruluyor ki: “İnsan günah işleyince, kalbinde bir siyah nokta belirir. Tevbe ile hemen onu silmezse, o nokta kalbinde öylece kalır. Sonra ikinci bir günah işlerse, kalbinde bir nokta daha belirir.” Yani günah işleme fikri, artık onun dimağında gelişmiş olur. Nasıl ki merdivenin ilk basamağına adım atan bir insan, ikinci basamağına adım atma fikrine de hazırlanır.

İkiye atan, üçe çok rahat adımını atar ve bir kere günah istikametinde perdeyi yırtınca -Allah korusun- artık sıkılmadan, hayâ etmeden, peşi peşine çok günahlar işleyebilir.. ve günah merdivenlerinden aşağıya, gayyaya doğru gitmeye başlar. Onun için yine büyük bir söz sultanı diyor ki: “Her bir günah içinden küfre giden bir yol vardır.” Tevbe, bu yolları tıkama, aşağıya doğru atılan adımı değiştirme, insanı Allah’a götüren helezona girdirme ve Allah’a yükseltme gayretidir.

Tevbe şaşmışlıktan, yoldan çıkmışlıktan sonra, tekrar dönüp-gelip sahibini bulmadır. Onun içindir ki; Efendimiz (aleyhisselâm) Buhârî ve Müslim’deki bir hadislerinde bu dönüşü şu şekilde anlatmaktadır: “Allah kulunun tevbesinden sonsuz derecede memnun ve mesrur olur. Şöyle ki, bir insan çölde yolculuk yapıyor. Bütün azığı, eşyası ve suyu üzerinde olan devesi onu bırakıp kaçıyor. Adam sağa-sola koşuşup devesini arıyor; fakat sonunda yorgun ve ümitsiz bir halde bir ağacın altında uyuyakalıyor. Gözlerini açtığında bir de ne görsün; devesi, üzerindeki eşyasıyla beraber başucunda durmaktadır. Adam sevincinden öyle hale geliyor ki, Cenab-ı Hakk’a şükrederken yanlışlıkla, “Ben Senin rabbin, Sen de benim kulumsun” diyor. İşte tevbe eden kulu karşısında Cenab-ı Hakk’ın ferahı bu adamınkinden daha fazladır.”

Elbetteki hadiste geçen “ferah” tabirini, bizim anladığımız mânâda ve bizim ölçülerimiz içinde Cenab-ı Hakk’a izafe ve isnad edemeyiz. O’nun ferahı istiğna-ı mutlakına uygun bir ferah-ı mukaddestir ki, biz onun keyfiyetini idrakten âciziz. Bununla beraber, kulun tevbesi, Cenab-ı

Hakk'ı işte bu şekilde memnun etmektedir. Ve bizim için mühim olan da bu mânâyı anlamaktır.

Tevbenin iki yönü vardır. Bunlardan birincisi bize, ikincisi ise Cenab-ı Hakk'a aittir. İşte bu mânâ içindir ki, Efendimiz: “Men tâbe tâbellah”, “Tevbe edene Allah da tevbe eder.” buyuruyor. Bizden tevbe Allah'a dönmektir. Allah'ın tevbesi ise rahmetiyle bize teveccüh buyurup, kapısını yeniden açmasıdır. Biz yoldan çıkmakla, Allah'ın bize bakan bütün pencereleri kapanmış, bütün menfezler de tıkanmış oluyor. Sonra da pişmanlık duyuyor ve: “Neden yaptık? Niçin fitratımıza zıt bir yola girdik?” diyoruz. Biz içimizden kendimizi düzeltmeye başlarken ve nedâmet hissiyle çırpırıp bir metafizik gerilime geçerken, birdenbire bakıyoruz ki, kapılar-menfezler bize yeniden açılmaya başlanmış. Birincisi bizim tevbemizdi. Yani o, bir niyet, bir düşünce ve bizi kıvrandıran bir nedâmetti. İkincisi de Allah'ın tevbesi. O da bize kapıyı ve menfezleri açtı ve “Kullarım Ben sizi unutmadım, terk etmedim, siz Beni hatırladığınız sürece; ahd-ü peymanınızı elli defa dahi bozsanız Beni burada bulacaksınız.” dedi... Evet, O Erhamürrâhimîn'dir. Ne yaparsak yapalım dilimizden: “Yâ Erhamerrâhîmin irhamna ya Gafûr ya Gaffâr ve'ğfirlenâ zünûbenâ ve tecâvez an seyyi-âtinâ” demeyi düşürmemeliyiz.

Üçüncü kelime “Nasûh”dur. Nasûh, “faûl” vezninde ism-i fâil bir kelimedir. Mübâlâğa ifade eder. Çok ciddi hayırhahlık, nefesine nasihat edicilik demektir. O, nasihat ile aynı kökten gelir. Nasihat, bir insanın iyi düşünmesi, iyi görmesi, başkalarının iyiliğini istemesidir. “ed-Dînü en-nasîha” “Din, nasihattir!” derken, başkaları hakkında hayır-

hah olarak hareket etmek kastedilmektedir. Yoldan sapmasınlar diye insanların ellerinden tutma, Allah'ı, Peygamberi anlatma, bunun icabıdır...

Bununla beraber insan yine sürçüp kayabilir. Böyle bir durum karşısında da o hemen akıl ve vicdanını harekete geçirerek, “Ben Allah’tan kopmakla bu hâle geldim. Öyle ise, ancak O’na yeniden bağlanmakla bu durumdan kurtulabilirim.” diyecek ve Cenab-ı Hak’la olan irtibatını kuvvetlendirmeye çalışacaktır. Onun bu cehdi, nasûh tevbenin bir yanını teşkil etmektedir.

Onun diğer yanı da şudur: İnsan bir daha eski günahlarına dönmeyerek, nefsi hakkında hep hayır düşünmüş olmalıdır. İnsan nasıl evlâtlarının istikbâlleri hakkında hep hayır düşünür, onların iyi olmasını ve yükselmelerini diler, öyle de kendi hakkında da hep iyi şeyler dilemelidir. Onun için de, daha işin başında günahlara girmemeye azimli olmalı ve günahları açısından nefsini ele alırken, kendisinin Allah’dan uzaklaşmasını affedilmez çok büyük bir cürüm ve kapatılmaz bir uçurum olarak kabul etmelidir ki, böylece nasûh tevbe yapmış sayılsın. Allah (celle celâluh) bu zâviyeden buyuruyor ki: “Tûbû ilallahi tevbeten nasûha” Yani siz, imanınız sayesinde, emniyet zemininde bulunuyorsunuz; evet, iman etmişsiniz, gözünüz açılmış, akı-karayı birbirinden tefrik eder duruma gelmişsiniz; sonra Allah’a güvenmiş ve dayanmışsınız. Bu bakımdan, şayet sürçseniz ya da bir an yoldan inhiraf etseniz, katiyyen ye’se (ümitsizlik) düşmemelisiniz; zira ye’se düşmeyi gerektiren hiçbir şey yok; çünkü Allah, şirkten başka her şeyi mağfiret edeceğine söz vermiştir (Nisâ, 4/84). Öyleyse düştüğünüz yerde kala-

kalmamalısınız; hemen harekete geçip, Allah'a yönelerek, eski günahlara da nedâmet edip; kendinizi yeniden bulmaya çalışmalısınız ki, zannediyorum "tevbe-i nasûh" denen müstesnâ yöneliş de bu olsa gerek. Ayrıca, bu tevbe için şu şartları öne sürmüşlerdir:

Birincisi: İşlenen günah kul hakkıyla alâkalı ise, evvelâ o hak sahibine verilmeli ve ondan helallik dilenilmelidir.

İkincisi: Bir daha aynı günaha dönmek üzere ciddi ve kesin bir kararlılık içinde olunmalıdır.

Üçüncüsü: O günahla tevbe arasında ikinci bir günah işlemeye vakit bırakmamalı, yani elden geldiğince günahlar beş dakika bile tevbesiz kalmamalıdır.

Tevbenin bir başka buudu da şudur: Günah, ruhta bir ızdırap şeklinde duyulmalı, vicdan da o günaha karşı bir nefret, bir tiksinti ve bir ürperti hissetmelidir. Bir insan, işlediği günahlar karşısında hasta olmuyor ve ızdırap çekmiyorsa, alışageldiği gibi ağızla tevbe etse dahi, onun yaptığı tevbe değil, sadece bir merasim ve yararsız birkaç söz söylemekten ibaret kalır. Tevbe, vicdanın duyduğu nedâmet ve bu nedametle insanın iki büklüm olmasıdır. Dil ile söylemek ise, sadece böyle iki büklüm oluşluğa kavlen iştirak ve bir tercümanlıktır. Evet, tevbe ancak ızdırabın terennümüdür. Ne var ki bu terennümü de, yine Sâhib-i Şeriat'tan öğreneceksin. Yani nedâmet ve ızdıraplarını Resûlullah'dan öğrendiğin şeylerle soluklayacaksın: "Estağfirullah'el-azîm el-kerîm ellezî lâ ilâhe illa hû, tevbete abdin zâlimin lâ-yemlikü li-nefsihi mevten velâ hayâten velâ nüşûrâ", "Tevbe ve istiğfar ediyorum. Öyle bir kul, bir bende, bir tasmalının

tevbesi gibi tevbe ediyorum ki, kendi kendine, ne dirilebilir, ne ölebilir, ne hareket edebilir, ne yatabilir, ne kalkabilir. İşte ben böyle âcizlerden âciz bir zavallı; Sana günah ve zulümlerimden dolayı tevbe ediyorum.” Allah Resûlü’nden mervî bir hadiste, tevbe ve istiğfardan önce iki rekat namaz kılmaktan, sonra da tevbe edenin başını yere koyarak tam konsantre olup, Rabbin rahmetiyle münasebete geçeceği ana kadar, secdede “Yâ Hayyu ya Kayyûm bi rahmetike esteğîsü aslih lî şe’ni küllhû velâ tekilnî ilâ nefsi’ tarfete ayn”, “Ey Hayy-u Kayyûm, benim her hâlîmi islah eyle, Sen beni göz açıp kapayıncaya kadar nefsimle baş başa bırakma” gibi dualardan da söz ediliyor. Yani içteki nedâmetin bu sözlerle soluklanması tavsiye ediliyor. Bu mevzuda yine Efendimiz’den (aleyhisselâm) şeref-südûr olmuş, sabah akşam okunan ve “seyyid’ül-istiğfar” diye bilinen bir dua daha mervidir ki oda: “Allahümme ente rabbî, lâ ilâhe illâ ente halaktenî ve ene abdûke ve ene alâ ahdike ve va’dike mesteta’t eüzü bike min şerri mâ sana’t, ebûu leke bi-nî’metike aleyye ve ebûu bi-zenbî fa’ğfirî fe-innehû lâ-yağfiru’z-zunûbe illâ ente” istiğfardır. Seleften bazıları, “ente” kelimesinin sonuna “Ya Gaffâr, Ya Gafûr” isimlerini de ilâve etmişler. Bunlar, Efendimiz’den mervî olanlar arasında olmasa da Rabbinizin iki mübarek ismini şefaathçi yaparak Allah’a teveccüh etme mânâsında çok güzeldir.

Evet tevbe, kalbin nedâmet ve ızdırıp duymasıdır. Biz böyle bir ızdırabı, tevbe ve istiğfarda kullanılan kelimelerle eda ettiğimiz sürece makbuldür. Ancak, içimizde günaha karşı hiçbir ızdırıp duymadan, dilimiz: “Estağfirullah estağfirullah el-azîm el-kerîm ellezî lâ ilâhe illâ hû el-hayy’el-

kayyûm ve etûbü ileyh.” veya “Elimle, dilimle, ağızımla, gözümle, kulağımla işlediğim her günahı tevbe ettim, pişman oldum.” diyor fakat duygu ve düşüncelerimiz bu kelimelere refakat etmiyorsa ve içteki dalgalanmalar soluklarımızı kesecek kadar ağırlıklarını hissettirmiyorsa, boşuna uğraşıyoruz demektir. İnsan hiç olmazsa Allah karşısında günahlarını ifadede, vicdanından gelen sesleri soluklamalıdır. Evet tevbe ve istiğfar ederken şaka ve merasim yapmıyor, herhangi bir folklörü icra etmiyoruz. Bilâkis, Allah karşısında gerçekten işlediğimiz bir günahı gerçek bir nedâmet duygusunu Allah’a takdim ediyoruz.”³⁴¹

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyet-i kerimedeki **“Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter.”** ifadesini, gereği gibi yapılan tevbenin kabul edileceğinin vadedilmiş olduğuna dair bir delil olarak zikrettikten sonra, Kur’ân’daki **“asê”** kelimesinin, **“tehdit ve tamaa düşürmek”** mânâsına geldiğini bildirerek burada dikkat edilmesi gereken şu üç noktaya parmak basmaktadır:

1. Yapılan tevbeleri kabul etmek, Allah Teâlâ üzerine aklen vacip olmayıp İlâhî bir vaadin gereğidir. “Tevbe-i nasûh” hakkında böyle olunca, onun dışında olan tevbeler hakkında da bundan daha ileri bir vaadin olmayacağı da âşikârdır.

2. Bağış ve sevap ile güzel bir şekilde kabul edilme ümidini besleyerek tevbe etmek, tevbenin hâlis ve nasûh olmasına mâni değildir, bilâkis şiddetli bir arzu ve istek verir. Kabahati ve kötülükleri kötü ve çirkin oldukları için pişmanlık duyup terk etmek, yalnız kendi nazarında değil,

³⁴¹ Gülen, M. Fethullah, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, 4/39.

esasen Hakk Teâlâ'nın katında çirkin olduğu için vazgeçmek, O'nun rızasına uygun hareketle, geçmişte olan kötülüklerin yapılmamış gibi örtülmelerini ve tam bir günahsız gibi rızaya ermesini istemekten başka bir şey değildir.

3. Az-çok ihtimal mânâsı ifade etmekten de uzak olmayan "asê" ayrıca burada şu anlama da gelmektedir. Tevbe ile günahın örtülmesi, hiç işlenmemiş gibi Allah'ın ilminden silinmesi demek değildir. Onun içindir ki tevbeden, her hususta tam bir masuma eşit olması gerekecek derecede örtülmesi mânâsına, genel bir tehdit ve taahhüd anlaşılmasın. Kabahat madem ki yapılmıştır, o halde yazılı kalmalıdır. Allah'ın ilminden silinmesine imkân ve ihtimal yoktur. Ancak nasûh tevbe, iyilikler ve kefaretle örtülür, bağışlanır ve cezası affolunur. Geçmiş hesap defterinden silinir, hatta ondan sonra hâle göre tam bir günahsız gibi muâmele edilir. Fakat esasen masum olmadığından o dereceye yükseltilmesi hususunda teminat verilmez. Bununla beraber ümit de kesilmez, çünkü Allah her şeye kadirdir."³⁴²

İbn Kayyım, nasûh tevbesinin şu şartları haiz olması gerektiğini bildirmiştir:

1. Fert, işlediği hiçbir günahı istisna etmeksizin günahlarının tamamı için tevbe etmelidir.

2. Yapılan tevbede en ufak bir tereddüt bulunmamalı ve kişi bütün iradesi, samimiyeti ve kararlılığı ile tevbe etmeye çalışmalıdır.

3. Tevbe, şahsın ihlâs ve samimiyetini zedeleyen bütün şaibe ve illetlerden korunmuş olmalıdır. Tevbe eden fert,

³⁴² Yazır, *Hak Dini*, 8/165-166.

malını, makamını korumak için değil, sadece Allah korkusu ve O'nun rızası için tevbe etmelidir.

İlk şık; tevbe eden kişinin tevbe ettiği günahla, ikinci şık kendisiyle, son şık ise tevbe ettiği zatla alâkalıdır. Şüphesiz nasûh tevbesi, suyun kirleri temizleyip yok ettiği gibi tevbe eden kişinin bütün günahlarını temizleyip yok eder.³⁴³ “Affedilmeyecek günah yoktur. Ve Allah (celle celâluh) tevbe eden herkesin günahını bağışlayacağını vadetmektedir. Bu hususta günahının azlığına çokluğuna bakılmadığı gibi, son dakikalara kadar ferdin günah içinde bulunmasına da bakılmayacaktır. Bütün hayatı isyanla geçmiş bir mücrim, bir tek saatlik nezih hayatıyla, Allah'ın rahmetine mazhar olabilir...”³⁴⁴ Böyle bir tevbe ise ancak “Günahlardan, sırf çirkinlikleri, yani Allah'ın rızasına ters düşen bir suç oldukları için vicdanında pişmanlık duyarak ve işlemekten dolayı şiddetli üzüntü hissederek ve bir daha yapmamaya azmedip vazgeçmekle, nefsini buna alıştıırıp hiçbir sebep ve engel karşısında dönmemeye karar vermekle olur.”³⁴⁵ Nitekim İbn Abbas (radıyallahu anhumâ), bu hakikati destekler mahiyetinde tevbe-i nasûhu şöyle tarif etmiştir: **“Tevbe-i nasûh; kalb ile pişmanlık, dil ile istiğfar, beden ile vazgeçmek ve günaha bir daha dönmemeye azmetmektir.”**³⁴⁶

Tevbe ederken vicdanın ızdırıp duyması, o günaha

³⁴³ İbn Kayyim, *Tehzibu Medârici's-Sâlikîn*, 188-189, Dâru Kuteybe, 2. Baskı, Kahire-1990.

³⁴⁴ Gülen, M. Fethullah, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, 1/88.

³⁴⁵ Yazır, *Hak Dini*, 8/165.

³⁴⁶ Bk. el-Cürcânî, a.g.e., *Tevbe* md. s. 95. Bk. Kurtubî, *Tezkire*, s. 46, 48; el-Gazâlî, *İhyâ*, 1/904; 4/86. Semerkandî, a.g.e., s. 113.

karşı bir nefret, bir tiksinti ve bir ürperti hissetmesi çok önemlidir. İşlediği günahlar karşısında nedâmet, ızdırap ve gözyaşıyla iki büklüm olup inlemeyen; diliyle Allah’a istiğfarda bulunduğu halde davranışlarıyla günahta ısrar eden bir kişinin istiğfarının ayrı bir istiğfara muhtaç olduğu bildirilmiş ve hatta böylesinin tevbesi, “yalancının tevbesi” olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Hz. Ali (radiyallahu anh), bir gün, namazını bitirdikten sonra acele acele Allah’a tevbe ve istiğfarda bulunan bir adam görmüş ve o adama seslenerek **“Ey filan! Yalnızca dil ile hızlı bir şekilde istiğfar etmek, yalancıların tevbesidir, senin tevben ayrı bir tevbeye muhtaçtır.”** demiştir. Bunun üzerine o adam “O halde tevbe nedir?” diye sorduğunda ise bir hâl insanı olan Hz. Ali, şu cevabı vermiştir: “Tevbe, şu altı şeyi kapsar:

1. Geçmişte yapmış olduğun günahlardan pişmanlık duyman;
2. (Vaktinde) eda etmediğin farz ibadetlerini kaza etmen;
3. Üzerinde hakkı bulunan hak sahiplerine haklarını geri vermen;
4. Nefsini, günah işlemek suretiyle isyana alıştırdığın gibi, ibadet etmek suretiyle de itaate alıştırmayı;
5. Nefse, günahın lezzetini tattırdığın gibi, taatin çilesini de tattırman;
6. Ve güldüğün her gülmeye karşılık ağlamandır.”³⁴⁷

Yine gönül dünyasının sultanlarından Râbiatü’l-Adeviye (ö. 135/752) de, “Bizim tevbelerimiz, yeni pek çok tevbele-

³⁴⁷ Bk. er-Râzî, *Tefsîr* 19/453. Ayrıca bk. Kurtubî, *Tezkire*, s. 48; Yazır, *Hak Dini*, 8/165.

re muhtaçtır.”³⁴⁸ sözüyle aynı hakikati dile getirmiştir. Zira İmam Gazâlî'nin ifadesiyle “Nedâmet, sevgilisini kaybettiğini anladığı anda içinde acı duymaktır. Bunun alameti, uzun hasret, hüznün, gözyaşı dökmek ve çok ağlayıp düşünmektir...”

Pişmanlık acısı ne kadar şiddetli olursa, günahların da o nisbette bağışlanması umulur. Pişmanlığın doğruluğuna delil, kalb yumuşaklığı ve gözyaşlarıdır. Diğer bir alameti, günahı işlerken aldığı zevkin yerine, kalbine onun acısını yerleştirmek, hevesle işlediği günahı nefret etmek ve onu kerih görmektir.”³⁴⁹, “Âdemoğlunu şerden ve kötülükten iki ateşin biri kurtarır. Bunların birisi nedâmet, diğeri de cehennem ateşidir.”³⁵⁰

Sufiler de, tevbenin gerçekleşmesi için nedâmetin yeterli olduğunu, diğer iki rüknün ise nedâmete tâbi olduğunu söylemişler ve “Şüphesiz ki, bir kimsenin ısrarla yapmakta olduğu veya ileride yapmaya azmettiği bir işin benzerinden nedâmet duymasını tasavvur etmek mümkün değildir.”³⁵¹ demişlerdir. Evet “Tevbe, vicdanın duyduğu nedâmet ve bu nedâmetle insanın iki büklüm olmasıdır. Dil ile söylemek ise, sadece böyle iki büklüm olmuşluğa bir iştirak ve bir tercümanlıktır.”³⁵² Nitekim Kur’ân-ı Kerîm, Ka’b b. Mâlik (ö. 50 h.) ve arkadaşlarının ruh hallerini ve nedâmetlerinin boyutunu şu ifadelerle anlatmaktadır: “Allah, savaştan geri kalan ve haklarındaki hüküm erte-

³⁴⁸ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/86.

³⁴⁹ el-Gazâlî, *a.e.*, 4/63.

³⁵⁰ el-Gazâlî, *a.e.*, 4/8.

³⁵¹ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 49.

³⁵² Gülen, *Fasıldan Fasıla*, 2/338.

lenen o üç kişinin de tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü onlar öylesine bunaldılar ki, dünya bütün genişliğine rağmen başlarına dar geldi. Vicdanları, da kendilerini sıklıkça sıktı. Nihayet, Allah'ın cezasından, yine Allah'ın kapısından başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anladılar da, bundan sonra, önceki iyi hallerine dönsünler diye, Allah onları tevbeye muvaffak kıldı. Çünkü Allah tevvâbdır, rahîmdir (tevbeleri çok kabul eder, tevbe edenleri sever ve pek merhametlidir).” (Tevbe, 9/118)

Âlimler, tevbe-i nasûhun Ka'b b. Mâlik ile arkadaşlarının tevbesi gibi olması gerektiğini bildirmişler ve “Ayette de açıklandığı üzere tevbe ederken, yaptığı günaha duyduğu vicdan azabından dolayı dünya başına dar gelmeli, iç dünyası kendisini sıklıkça sıkmalı ve her şeyden kesilip Allah'a sadakat ve samimiyetle yalvarıp, sığınmalıdır.”³⁵³, “Hz. Âdem'in alnında tevbe nûrunu parlatan sıdktır..”³⁵⁴, “Günahlar, küfrün meşcereliğidir. Bu sebeple günaha girmiş birinin, belli ölçüde küfürden nasibini alması da söz konusudur. İnsan her işlediği günah karşısında pişmanlık duymalı ve bir daha o günaha dönmek üzere Rabbisine tevbe etmeli, evbe ve inâbede bulunmalıdır. Hz. Âdem'i (aleyhisselâm) yükseltip safiyyullah yapan da işte bu mülâhazadır. Bir rivâyete göre o, bir hayat boyu, işlediği günahın ızdırabını hep kalbinde hissedip, hacâletinden bir türlü başını semaya kaldıramamıştır. Ama bu hal ona, saf, duru, berrak manasına “sâfi” sıfatını kazandırmıştır.”³⁵⁵

³⁵³ Yazır, *Hak Dini*, 4/425.

³⁵⁴ Gülen, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/125.

³⁵⁵ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla*, 4/103.

Said b. Cübeyr'e (radiyallahu anh) (ö. 713) göre tevbe-i nasûh, "(Allah katında) kabul olunan tevbedir." Hasan-ı Basrî'ye (ö. 110/728) göre, "severek işlenen günaha buğzetmek ve o günah hatırlanınca ondan istiğfar etmektir." Kelbî'ye (146/763) göre ise, "(günaha) kalb ile nedâmet etmek, dil ile istiğfar etmek, bedenle (onu) terk etmek ve (bir daha ona) dönmemeye kat'î olarak inanmaktır."³⁵⁶

Tevbenin bütün şartları bulunduğu zaman tevbe kabul olunur. Tevbenin kabul olmasının mânâsını ise, İmam-ı Gazâlî, "kalbde mârifet nurlarının tecelli etmesi için kalbde kabule istidad hasıl olması" şeklinde açıklamaktadır. İnsanın kalbi bir ayna gibidir. Şehvî arzulardan ve yapılan her günahattan dolayı, kalbde bir leke ve karanlık meydana gelir. Bunlar, kalbe nurun tecelli etmesini engeller. Her iyi amel neticesinde hâsıl olan sevaptan kalbe bir nur tecelli eder ve böylece kalb, günahların kirlerinden temizlenerek eski parlaklığına kavuşur. Bunun içindir ki, Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Her nerede olursan ol, Allah'tan kork ve kötülüğün akabinden hemen bir iyilik yap ki onu yok etsin. İnsanlara iyi ahlâkla muamele et."³⁵⁷, "Tevbenin kalbe olan nisbeti, sabunun elbiseye olana nisbeti gibidir. Sabun usulünce kullanıldığı zaman mutlaka elbisenin kirini giderdiği gibi şartlarına riayet edilerek yapılan tevbe de kalbdeki günah kirlerini giderir."³⁵⁸

"Tevbe'nin alâmeti; geçmiş günahlara ağlamak, olabilecek günah ihtimâller(in)den endişe edip korkmak, kötü

³⁵⁶ Karaçam, a.g.e., s. 45.

³⁵⁷ Tirmizî, *Birr*, 55.

³⁵⁸ el-Gazâlî, *Dinde Kırk Esas*, s. 281-282, trc. Hüseyin S. Erdoğan.

arkadaş ve dostlardan ayrılmak ve iyi insanlara yakınlaşıp, onlardan ayrılmamaktır.”, “Tevbe-i nasûhun alâmeti; killet, illet, zillet ve gurbettir.”, “**Tevbe-i nasûh**; kalpten pişmanlık, dil ile istiğfar, günahtan sıyrılmak, tekrar günaha dönmemeye de kesin kararlı olmak demektir.”, “**Makbûl tevbe**: Tevbem kabul buyurulmaz diye ödü kopmak, (tevbem) kabul olacak diye ümit beslemek, ibâdet ü tâat tiryâ-kîsi olmaktır.”³⁵⁹

Hiç şüphesiz şartlarına uygun olarak yapılan bir tevbe, aynı zamanda Allah için yapılmış bir ibadettir ve neticesinde sevap kazandırır.³⁶⁰ “Böyle olduğu için de kabule şayan olması gerekir. **Nasıl ki, şartlarına uygun olarak yapılan ibadetlerin kabulü hususunda tereddüde düşmüyorsak, şartlarına uygun bir tevbenin kabulü için de tereddüt gösterilmemesi gerekir.**”³⁶¹

7. Tevbe ve İstiğfar

Tevbe, yapılan günahtan pişmanlık duyarak, bir daha günah işlememek azmi ve kararlılığıyla Allah’a dönmek; istiğfar ise, “Yâ Rabbi, bana mağfiret et, bize mağfiret buyur, af ve mağfiretini niyaz ederim..” gibi dua ve niyazlarla Cenab-ı Hak’tan af ve mağfiret dilemektir. “Efendimiz (salallahu aleyhi ve sellem), sabah-akşam duaları arasında ve başını tevbe için secdeye koyduğu anlarda: “Yâ Hayyu yâ Kayyûm, bi-rahmetike esteğîs aslihî şe’nî kullehû ve lâ-tekilnî

³⁵⁹ (http://www.herkul.org/yazarlar/index.php?view=article&article_id=335)

³⁶⁰ el-İcî, a.g.e., s. 381.

³⁶¹ Tunç, a.g.m., a.g.d., s. 400; Tevbe-i Nasûh hakkında daha detaylı bilgi almak için bkz: Gülen, M. Fethullah, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, s. 39.

ilâ nefsi tarafete ayn”; yani, “Yâ Hayyu yâ Kayyûm, Senin rahmetini dilerim. Bütün ahvâlimi ıslah eyle ve göz açıp kapayıncaya kadar olsun, beni nefsimle baş başa bırakma.” der ve dua dua yalvarırdı. Biz de bu duayı çok tekrar etmeli ve bir an için olsun nefsimizin insafsızlığıyla baş başa kalmamalıyız.”³⁶²

Genellikle birlikte ve kimi zaman da birbirinin yerine kullanılsalar da, tevbe ile istiğfar arasında bir kısım farklar vardır.

İstiğfar, kelâm âlimlerine göre, günahın kötülüğünü gördükten sonra Allah’tan bağışlanma istemek ve günahlardan yüz çevirmek; tasavvuf erbabına göre ise, iyi işleri (sâlihât) az görüp onlara yönelmek, kötü işleri (fâsîdât ve fuşşiyât) büyük görüp onlardan yüz çevirmek ve uzak durmaktır.³⁶³

İslâm’da, kişinin geçmişteki günahlarından temizlenip iç huzuruna kavuşma vesilelerinden birisi, günah sayılan hususları tamamen terk edip tevbe ettikten sonra istiğfar ederek, Allah’tan günahlarının gizlenmesini ve bağışlanmasını dilemektir. Kişi, sadece günahları terk edip tevbe etmekle geçmişte işlemiş olduğu günahların sorumluluğundan kurtulamaz. Aynı zamanda, onun pişmanlık duygusuyla istiğfar etmesi de gerekir.³⁶⁴ Zira İslâm dininde istiğfara vadedilen ve terettüp eden hükümler, tevbe mânâsında olan istiğfardır ve mutlak olarak istiğfar denildiğinde de o kastedilir.

³⁶² Gülen, M. Fethullah, *Prizma*, s.

³⁶³ el-Cürcânî, a.g.e., *İstiğfar* md. s. 36.

³⁶⁴ Certel, a.g.m., a.g.d. s. 25.

Tevbe ve nedâmet mânâsı bulunmayan, işlediği günahlara pişman olmaksızın sadece Allah'ın af ve mağfiretini istemekten ibaret kalan istiğfarın -Allah'ın dilemesi hariç- şartları itibariyle kabul görmesi düşünülemez. Çünkü hem günah işleyip pişmanlık duymamak, hem de Cenab-ı Hak'tan günahlarının affını dilemek, en basit ifadesiyle O'na karşı bir edepsizliktir.³⁶⁵ Dolayısıyla bu izahattan hareketle istiğfarın, tevbe de içine aldığını söylemek mümkündür. Allah Resûlü'nün, (sallallahu aleyhi ve sellem) **“Nefsim kudret elinde olan Zât'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemesiniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi.”**³⁶⁶, **“İstiğfar eden kimse günde yetmiş kere de tevbesinden dönse günahta ısrar etmiş sayılmaz.”**³⁶⁷ hadis-i şeriflerinde ve **“İsrar ile küçük günah, istiğfar ile de büyük günah yoktur.”** gibi istiğfarla ilgili sözlerden maksat da günahta ısrarı meneden ve nedâmet ile tevbe de ihtiva eden istiğfardır.

Günahlar, tevbe ve istiğfarla temizlenmelidir. Her günahta küfre giden bir yol vardır. Her şeyden önce günah, kulun Cenab-ı Hakk'ın inayet atmosferinden dışarı çıkması ve İlâhî teminatı reddetmesi demektir. Ayrıca kul, günah işlemekle şeytana tam hedef olmuş sayılır; günahlar arttıkça da Allah'ın himaye ve koruması azalır.

Günah, bir pas, bir leke ve bir kirdir; öyle ki, hadisin

³⁶⁵ Karaçam, a.g.e., s. 55.

³⁶⁶ Müslim, *Tevbe* 9; Tirmizî, *Daavât* 105. Ayrıca bk. İbnu Mâce, *Sıyâm* 48.

³⁶⁷ Tirmizî, *Daavât* 119; Ebû Dâvud, *Salât* 361.

ifadesiyle, üst üste biriken lekeler, derhâl tevbe ve istiğfarla temizlenmezse, kalbî hayatımızla Rabbimizin bize bakışı arasına girip, O'ndan gelen tecellileri keser, rahmet esintilerini perdeler ve bizi inayetten mahrum bırakır. Himayesiz kalan bir kalb ise, neticede -Allah korusun- şeytanın küfürle vurabileceği bir vaziyet kesbetmiş sayılır.

İkinci olarak, kendini mahcub edecek bir günah işleyen insan, kimsenin bu günahı görmesini istemez. Ama, Allah'ın ve meleklerin onun yaptıklarını gördüklerinin de farkındadır. Onun hep bu zayıf anını kollayan şeytan, bu esnada ona, “Keşke şu günahımı gören olmasaydı; ya da keşke şu şey, günah olmasaydı!” dedirtir.

Günahta ısrar ve onu küçük görme de, insanı küfre itebilir. İnsan, günahlara alışmış ve onlardan kopamıyorsa, bazen böylelerini o levsiyattan kurtarayım derken daha kötü durumlara itmiş oluruz. Mesela, “İçki içme!” dediğimiz birisi, “Bir kadeh haram olmaz; hem, bu kadarını da katı buluyorum.” diyecek ve küfre ait benzeri sözlerle o günahın kurbanı olacaktır. Keza namaz kılmıyorsa, “Gel, kıl” ısrarları karşısında, gelmeme ısrarında bulunacak ve sonunda da “Gelmiyorum” deyiverecektir.

Esasen günah, ısrar edildiği, zararsız bilindiği, tevbe ve istiğfar ile de temizlenmediği zaman günah olur. Yoksa, kendisinde ısrar edilmediği, zararı bilinip korkulduğu, tevbe, istiğfar ve samimi bir nedâmet ile terk edildiği zaman ise, -Kur'an'ın ifadesiyle- inşaallah affa mazhar olacaktır. Dağlar cesametinde de olsa, -şirk hariç- Allah'ın affetmeyeceği günah yoktur. Elverir ki, O'nun af, merhamet ve ğufran kapısına varılsın.

Aslında bu birbirine zıt gibi görünen rivayetler, bizi ne bütün bütün bir laubaliliğe, emniyet ve güvene; ne de tamamen ümitsizliğe sevk etmek içindir. Bu tür farklı görünen beyanlar, bize denge yolunu göstermek içindir. Yoksa her söz doğrudur, her sözün bir maksadı vardır. Bu farklı açıklamalardan her kişinin konum ve duruşuna göre alacağı dersler mutlaka vardır.

İnsan, başkalarının günahları için de istiğfar edebilir, fakat hiçkimse bir başkası için tevbe edemez.³⁶⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de, başkalarının günahları için istiğfarda bulunulabileceğine dair pek çok âyet-i kerime vardır. Biz burada konuyu daha fazla uzatmamak için birkaç misal vermekle iktifa edeceğiz:

1. “... (Habîbim!) Sen hem kendi günahından, hem mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarından ötürü Allah’tan af dile. Allah, (dünyada) dönüp dolaştığınız yeri de, (ahirette) varıp duracağınız yeri de pek iyi bilir.” (Muhammed, 48/19)

2. Mûsâ: “Yâ Rabbî, beni ve kardeşimi affet. Rahmetine bizi de dahil et; çünkü merhamet edenlerin en merhametlisi Sensin Sen!” (A’râf, 8/151)

3. “Evlatları ise (Hz. Yakub’a) şöyle dediler: “Ey bizim şefkatli babamız! Bizim günahlarımız için Allah’tan mağfîret dile. Doğrusu biz günahkârız.” O şöyle cevap verdi: “Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Gerçekten O gafûrdur, rahîmdir.” (Yûsuf, 12/98-98)

4. “Ey Rabbimiz! Beni, annemi, babamı ve bütün müminleri kıyamet günü affeyle!” (İbrahim, 14/41)

³⁶⁸ Karaçam, a.g.e., s. 53.

5. "...Melekler Rablerini överek tenzih ve takdis eder ve yerde bulunanlar için mağfiret dilerler. İyi bilin ki, gafûr ve rahîm O'dur (affi, merhamet ve ihsanı pek boldur)." (Şûrâ, 42/5)

6. "...Ey Kerîm Rabbimiz, derler, bizi ve bizden önceki mümin kardeşlerimizi affeyle!..." (Haşr, 59/10)

7. "Yâ Rabbî! Beni, anamı, babamı ve evime mümin olarak girenleri, erkek ve kadın bütün müminleri affeyle..." (Nûh, 81/28)

Peygamber Efendimiz de (sallallahu aleyhi ve sellem), hem kendisi hem de başkaları için istiğfar etmiştir. Nitekim daha önce zikrettiğimiz hadis-i şeriflerde de görüldüğü gibi, kendisi her gün bir rivayette 70, bir rivayette de 100 defa istiğfarda bulunmuştur. "Allah O'ndaki günaha girme istidadını daha baştan yok etmişti ki, zaten kendisi de, miraçla ilgili bir hadiste manevî bir ameliyattan geçirildiğini haber veriyor. O sırada meleklerin, sinesinden kesip attıkları bir parçadan söz ediyor ki, nefsaniliğe ait bir şey olması kuvvetle muhtemeldir. Allah Resûlü'nden, katiyen günah sayılabilecek bir fiilin südüru görülmemiştir. Buna rağmen, günde yetmiş defadan fazla tevbe ve istiğfar ediyordu. Evvelâ O, mahviyet, murakabe ve muhasebe insanıydı. Her adımda Cenab-ı Hakk'a karşı, bir önceki adıma nisbetle daha fazla yaklaşmış olduğundan, kazandığı bu yeni durum zaviyesinden eski ve mercuh haline bakıp istiğfar ediyordu. Yani her yeni gününde O, bir evvelki günü istiğfarla anıyordu."³⁶⁹

(Ayrıca Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem), "Ey Allah'ın Resûlü! Anne ve babamın vefatlarından sonra da onlara iyilik yapma imkânı var mı, ne ile onlara iyilik yapabilirim?" diye

³⁶⁹ Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, s.

soran bir sahabeye verdiği cevap içerisinde saydığı ilk iki husus, “Onlara dua etmek ve onlar için Allah’tan istiğfar talep etmek...” olmuştur.³⁷⁰

Yine Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), “Ey Allah’ın Resûlü! Allah seni mağfiret buyursun!” diyen Abdullah İbn Sercis’e (radiyallahu anh) “Seni de” diyerek onun istiğfarına istiğfarla mukabelede bulunmuş,³⁷¹ Leyletu’l-Baîr’de (Hz. Cabi-r’in Efendimiz’e devesini sattığı gece) Hz. Câbir’e (radiyallahu anh) yirmi beş kere istiğfar edivermiş,³⁷² Evtas’ta yaralandıktan sonra Hz. Ebû Musa (radiyallahu anh) vasıtasıyla selam gönderip Allah’tan mağfiret dileyivermesini isteyen Ubeyd Ebû Amir (radiyallahu anh) için “Allah’ım, Ubeyd Ebû Amir’e mağfiret buyur. Allah’ım, kıyamet günü onu, onun derecesini kullanımının birçoğunun derecesinden üstün tut!” diyerek dua ve istiğfar etmiş, bunu duyan Ebû Musa, fırsatı kaçırmamış, “(Ey Allah’ın Resûlü!) Benim için de istiğfar ediver!” dileğinde bulunduğu kendisinden bir şey istenildiğinde hiç “Hayır” demeyen Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem), onun için de “Allah’ım, Abdullah İbn Kays’ın (Ebû Musa) günahını mağfiret et. Onu, kıyamet günü iyi bir yere koy!” şeklinde dua ve istiğfarda bulunmuştur.³⁷³

Mümin, diğer mümin kardeşleri için istiğfar edebilirse de müşrik ve kâfirler için istiğfar edemez. Nitekim âyet-i kerimede “Kâfir olarak ölüp cehennemlik oldukları kendilerine belli olduktan sonra, akraba bile olsalar, müşriklerin affedilmelerini istemek, ne Peygamber’in, ne de mümin-

³⁷⁰ Bk. Ebû Dâvud, *Edeb* 129; İbnu Mâce, *Edeb* 2.

³⁷¹ Bk. Müslim, *Fezâil* 112.

³⁷² Bk. Tirmizî, *Menâkıb* 3851.

³⁷³ Bk. Buhârî, *Megazi* 55, *Cihad* 69, *Daavât* 49; Müslim, *Fedâilü’s-Sahâbe* 165.

lerin yapacağı bir iştir.” (Tevbe, 9/113) buyrulmuştur ki, tefsir âlimlerinin büyük çoğunluğu bu âyetin Ebû Talip hakkında nazil olduğunu nakletmişlerdir. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), hayatının son günlerinde amcası Ebû Talib’in yanına giderek “Ey amcacağım ‘Lâ İlâhe illallah’ de ki, Allah’ın huzurunda bunu ben senin lehinde delil olarak kullanayım.” buyurmuştur.

O esnada orada bulunan Ebû Cehil ile Abdullah İbni Ebi Ümeyye ise “Ey Ebû Talip, Abdülmuttalib’in dininden vaz mı geçeceksin?” diyerek Ebû Talip üzerinde manevî bir baskı oluşturmuşlardır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Ebû Talib’e teklifini birkaç defa daha tekrar etmiş, Ebû Cehil ile Abdullah İbni Ebi Ümeyye de her seferinde aynı şekilde müdahale etmişlerdir. Neticede Ebû Talip, “Ben Abdülmuttalib’in dini üzereyim.”, deyince Peygamber Efendimiz de (sallallahu aleyhi ve sellem), “Yasaklanmadığım sürece ben de senin için istiğfar edeceğim.” buyurmuşlar ve bunun üzerine işte bu “Peygamber ve müminler için müşriklere istiğfar etmek diye bir şey yoktur.” âyeti ile “Sen dilediğin kimseyi doğru yola erdirmemezsin, lakin ancak Allah dilediğini doğruya hidayet eder.” (Kasas, 28/56) âyeti nazil olmuştur.³⁷⁴

Ayrıca “Rabbimden anneme istiğfar talep etmek için izin istedim, fakat bana izin vermedi. Kabrini ziyaret etmem için izin istedim, buna izin verdi.”³⁷⁵ ve Hz. Ali’nin (radiyallahu anh) rivayet ettiği “Ben, müşrik olan anne babası

³⁷⁴ Bk. Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 40, *Cenâiz* 81, *Tefsir Beraet* 16, *Kasas* 1, *Eyman* 19; Müslim, *İman* 39; Nesai, *Cenâiz* 102.

³⁷⁵ Müslim, *Cenâiz* 105; Ebû Dâvud, *Cenâiz* 81; Nesâi, *Cenâiz* 108.

için, Allah'tan af ve mağfiret dileyen birini gördüm. Kendisine: “Sen müşrik olan anne baban için istiğfarda mı bulunuyorsun (olur mu bu?)” dedim. Adam bana: “(Niye olmasın, Kur’ân-ı Kerîm’de) Hz. İbrahim (aleyhisselâm) müşrik olan babası için istiğfar etmektedir.” diye cevap verdi. Ben durumu Resûlullah’a anlattım. Bunun üzerine, şu meâldeki âyet indi: “Kâfir olarak ölüp cehennemlik oldukları kendilerine belli olduktan sonra, akraba bile olsalar, müşriklerin affedilmelerini istemek, ne Peygamber’in, ne de müminlerin yapacağı bir iştir. İbrahim’in, babası için af dilemesi ise, sırf ona yaptığı vaadi yerine getirmek için olmuştu. Fakat onun Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca, onunla ilgisini kesti...” (Tevbe, 9/113-114) hadis-i şerifleri³⁷⁶ de mümin olmayanlar için istiğfar edilemeyeceğini açıkça beyan etmektedir.

İstiğfarın önemiyle ilgili olarak “Tevbenin önemi” bölümünde yeterince durulduğu için, burada Abdullah İbn Mes’ud ve Bediüzzaman Hazretleri’nin, şu sözlerini zikretmekle iktifa edeceğiz:

“Allah’ın kitabında iki âyet var; bunları okuyup istiğfar eden her günahkârı, Allah mağfiret eder.” Bunların birisi, “Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler...” âyeti, diğeri de “Kim kötülük işler veya nefesine zulüm eder de sonra Allah’tan mağfiret dilerse, Allah’ın mağfiret ve merhamet sahibi olduğunu görür.” âyet-i kerimesidir.³⁷⁷

“Ey hasta kardeşler! Siz gayet nâfi ve her derde devâ

³⁷⁶ Tirmizî, *Tefsir, Berâe* 3100; Nesâî, *Cenâiz* 102.

³⁷⁷ el-Gazâlî, *İhyâ*, 1/896; Yazır, *Hak Dini*, 4/413-414.

ve hakikî lezzetli kudsî bir tiryak isterseniz, imanınızı inkişaf ettiriniz. Yani, tevbe ve istiğfar ile ve namaz ve ubudiyetle, o tiryak-ı kudsî olan imanı ve imandan gelen ilâcî istimal ediniz... Hakikî imanın kudsî ilâçlarından ve nurlarından, tevbe ve istiğfarla, dua ve niyazla istimal ediniz.”³⁷⁸

8. Günahlar Karşısında Nasıl Bir Tavrı Takınmalıyız?

İnsanın, gûnahtan bütün bütün hâlî kalması mümkün değildir. Zaten o, temelde melekler gibi gûnahtan masûn tutulmamıştır. Bu açıdan o her zaman hata işlemekle yüz yüzedir. İnsan için asıl önemli olan, sürçüp düştükten sonra tekrar ayağa kalkmak ve eskisinden daha bir temkinle yoluna devam edebilmektir. İşte, onu meleklerden daha yüksek seviyeye ulaştıracak şey de budur.

Evet, günümüz dünyası çarşısıyla, pazarıyla âdetâ bir gûnah deryası haline gelmiş ya da getirilmiştir. Bugün, şeytan ve onun âvânesi her yerde kol gezmekte, her köşe başında kendi ağına düşecek kurbanlarını beklemektedir. Her mümin, böyle bir toplum içinde “Her gûnah içinde küfre giden bir yol vardır.” anlayışıyla hareket etmek zorundadır. O, beyninin bütün fakülteleriyle Allah’a müteveccih olmalı, duygu ve düşüncelerinde gûnaha asla yol vermemelidir. Yanlışlıkla gözüne, kulağına bir şey iliştiği zaman, hemen tevbe ve istiğfarla Rabbine yönelmeli ve: “Allah’ım, bunu nasıl yaptım bilemiyorum! Böyle bir gûnah işlemekten dolayı Senden çok utanıyorum” deyip o gûnahtan duyduğu

³⁷⁸ Bediüzzaman, *Lem’lar, Yirmi Beşinci Lem’a*, s. 800.

üzüntüyü dile getirmelidir. Öyle ki bu pişmanlıktan kaynaklanan hüznün, onun bütün benliğini sarmalı ve kalbinin ritmini değiştirmelidir. Aksine böyle bir yakarış ve hüznüyle pişmanlığın dile getirilmemesi, o günaha giden yolların açık bırakılması demektir ki, şeytanın o kapıdan tekrar girmesi her zaman mümkündür.

Bu hususta yapılacak olan diğer bir şey de, işlenen günaha hiç mi hiç hayat hakkı tanınmamasıdır. Mümin, herhangi bir hata karşısında, ya bir iyilik yapmak suretiyle onu izale etmeli ya da hemen secdeye kapanıp gözyaşlarıyla o günahın kirlerinden arınmalıdır. Bunu yapma adına da hiç vakit fevt etmemelidir. Zira ecel gizlidir. Her an gelebilir.

Burada istidradî olarak bir hususa işaret etmek istiyorum; bütün gayretine rağmen kendi zaaflarına yenilip nefsin ve şeytanın etkisinde kalarak günah işlemeye devam eden bir mümin, bana göre her günah işlediğinde âdeta: “Allah’ım ben kendime bir kuyruk daha taktım. Sen bana ister hilebaz bir tilki, ister insanları sokmak için kuyruğunu dikip gezen bir akrep, isterse bir yılan nazarıyla bakabilirsin.” demeli ve mutlaka kendini sorgulamalıdır. O, bu şekildeki hareketiyle, Cenab-ı Hakk’ın kendisine bahsetmiş olduğu insanî değerleri tezyif ve tahkir edip bir kenara attığını; bunun aksine hayvanlığı benimsediğini itiraf etmiş olacaktır. Efendimiz de (sallallahu aleyhi ve sellem), namazda yapılan birtakım yanlış hâl ve hareketleri, bazı hayvanî hallerle özdeşleştirerek bazı müminlerin vasıfları itibarıyla deformasyona uğrayacaklarına işaret etmiştir. Mesela O, rükûdan tam doğrulmadan doğrudan secdeye gitmeyi de-

venin hareketine, iki secde arasında tam-tekmil oturmadan tekrar secdeye kapanmayı horozların yem gagalamasına ve yine secdede kolların yere yapıştırılmasını köpeğin oturuşuna benzetmektedir. Demek namazın içinde dahi olsa birtakım hareketler, insanı siret itibarıyla aşağılara çekebilmektedir. Nitekim modern çağ psikologları, insanları davranışlarıyla analiz ettiklerinde insanın hayvana benzer özelliklerini tespit edip ortaya koymuşlardır. Mesela Alexis Carrel, böyle bir araştırma sonucu kendi dönemi açısından bazı gençlerin tavırları itibarıyla, serseri köpek formülüyle aynı çıktığı tesbitini ortaya koymuştu...

Hâsılı; insanın, günahın nerede ve ne şekilde karşısına çıkacağını bilemediği için, Üstad'ın ifadeleri içinde öncelikle "günahlardan, yılandan çiyandan kaçır" gibi kaçması; ona maruz kaldığında da tevbe ve istiğfarda bulunup ondan arınmaya çalışması gerekir.

Soru: Günah ve bu günahlara karşı yaptığımız tevbelerde nelere dikkat etmeliyiz?

Cevap: Günahlar karşısında en büyük tahassüngâhımız (sığınma yeri) olan tevbe mevzuunda, şu hususlara dikkat etmek kalbî ve rûhî hayatımız için çok ehemmiyetlidir:

a) Günah Karşısındaki Tepki

Bu, insanın o andaki ruhî durumu ile yakından alakalıdır. Öyle an olur ki, işlediğiniz bir günah karşısında başınızı yere koyar, feryâd u figan eder, dua dua yalvarır, günahınızın affını dilersiniz. Öyle an da olur ki, ne ağlamalarınız ne de ah u vahlarınız sizi tatmin eder ve feryadlarınız içinizdeki yangını söndürür. Ama ümid edilir ki, içinizde sizi

sürekli rahatsız eden bu hüznün, tevbe adına, Allah katında daha makbul ve daha geçerli olur...

Çarşı-pazardan geçerken, istemeden gözünüz ağyara kaydığında, şayet sizde şöyle düşünceler hâsıl oluyorsa: “Âhh! Ben ne yaptım! Vücudumun bütün zerrelere adedince, her an Allah’a müteveccih olmam gerekirken, bakışlarım ağyara kaydı ve günah işledim. Hâlbuki gözlerimi kapayabilirdim. Yolumun uzaması pahasına daha selametli ve emin bir yolu tercih edebilirdim vs.” ve hemen oralar da bir namazgâh bulup başınızı secdeye koyarak ah u vah edip inleyebiliyorsanız, veyahut içinizi kaplayan hüznünle dünya size dar geliyorsa, hakiki tevbeyi yakalamışsınız demektir. Evet tevbe, aslında, bir nedamet, pişmanlık ve bir iç yangınıdır.

Bu itibarla da, önemli olan günahlarla beraber olmayı yılan ve çıyanlarla beraber olma kabul etmektir. Müminin günaha bakışı budur ve bu olmalıdır. Aksi takdirde günahın âkibetinden ve neticesinden şüphesi var demektir.

Her günahın, bir iç nedametle kalbin ritimlerinin ve damarlardaki kanın cereyan ve cevelanının değişmesi şeklinde bir mukabele görmesi çok önemlidir.

b) Günah ve Öze Dönüş

Günah dendiği vakit insanın aklını bir yığın is-pas istilâ ediyor. Kitapların nâhoş gördüğü şeylerden, örfte, âdette yadırganan şeylere kadar ve ondan toplulukların telâkilerine göre sevimsiz işlere, hatta yabancı âdetlerin işgaline uğramış, mânen esir halk yığınlarının çirkinlik anlayışlarına kadar, bir sürü günah sayılan şey vardır.

Mev'izeci, şirin cümlelerle çeşit çeşit günahı bahseder ve günaha karşı gönüllerde nefret hissi uyandırmaya çalışır. Bir kısım kötülüklerle, mücadele cemiyetleri, yıkılışımızı ve geri kalışımızı günahlara ve ahlâk sükutuna vererek günah tabirinin ruhlarda meydana getireceği ürpertiden istifade etmek isterler.

Muallim de ara sıra günahı bahseder, hem de henüz günahın mânâsını kavramamış masum çocuklara... Ve hem mahiyetine inanılıp inanılmamasını talî dereceye alarak! Mühim olan istifade ve gönle göre bir disiplin teminidir. Memur, esnaf, işçi icap ettikçe karşısındakine onu bir silâh gibi kullanılır. Hatta öyleleri vardır ki, ne günahla ne sevapla alakaları olduğu hâlde, nesebi gayr-i sahih bir sürü lâfına payanda olsun diye “günahı” veya “değildir” sözünü eklemeyi de ihmal etmezler. Nedir bu muamma ki, idrakinden herkes hayrette! Veyahut nedir bu hakikat ki, bir yığın renkte!.. Söylenenler doğru değil mi? Elbette bir kısmı doğrudur. Fakat hepsine hayat verecek en doğrusu hangisidir, onu araştırmak, Hakk'a hürmet ve hizmettir. Lâkayt kalışı ise himmetsizlik ve Allah'a karşı cehalettir.

Günaha günah, sevaba sevab demek o kadar mühim değildir. (Bu hükmü verirken ehemmiyet ve ehemmiyetsizliğin izafi olduğunu düşünmek icap eder. Yoksa günaha sevap, sevaba günah demek küfürdür.) Mühim olan gönüle tercüman olmak, iz'anı kelimelerle tablolandırmaktır. Ağızdan çıkan günah sözü üzerine bir inilti var mı, kendinden haberdarsın demektir ve Hak yolunda sürçmek demek olan günahı bîzar bulunuşuna, aka, karaya âşına oluşuna delildir. Nicelerin ağzından günde yüz defa “İnşallah, Maşaallah” dökülür. Allah meşietine işle-

rini havale ile bir alakası var mıdır çoğunun? Hâlbuki o şahısta ve o anda mânâsından koparılmış lâfızlar olarak bu ifadeler lâfız ve mânâ bütünlüğüne sahip söylenişinden farksız gibi görünmektedir.

Niceler vardır ki, Hakk'a dönüp tevbe ettikleri halde günahlarının ağırlığını gönüllerinde hissetmezler. Rahatları kaçmaz. Uyku ve gıdalarında normal olabilirler. Kalbe bir pas bulaşmış, bir kısım duyguları dumura uğramış, belki ölen lâtifeler olmuş. Bütün bunlara rağmen onların şevklerinde eksiklik müşahede edemezsin, en ufak umursama göremezsin. Öyle ise kalbin en gizli esrarına vakıf olan Hak huzurunda, gönül ifadesi olmaktan uzak "Tevbe ettim" sözü nasıl Hakk'a dönüş ve nasıl günahları itiraf sayılır? Bilâkis bu hem de O'na dönmüş görünerek içinde olandan başkasını ortaya dökmek suretiyle bir su-i edeptir. Tıpkı bunlar gibi günah da bilinmezle ve anlaşılmalara karışmış... Sanki bir heyûlâ o bugün! Bu vahim neticeye iten âmil hesapsızlık ve ölçsüzlüktür diyebiliriz. Ruh hangi disipline tâbidir? İç âlemlerle dış dünya arasındaki muvazene-i devam ettirecek ölçü nedir? Bunları düşünmemek ne büyük hüsrandır! Büyük bir günahtır, ölçsüzlük ve disiplinsizlik.

Günahtan ürkmeme, içine düşme endişesiyle titreme; gafletten doğma daha büyük bir günahtır. Âdem Aley-hisselâm'daki kulluk sırrını kavrayışla, şeytandaki müthiş idraksizlik, günah altındaki ezilmenin ızdırabını duyanla hiç umursamayanı ne güzel sembolize eder... Biri nâlân u efgan ile zellesini itiraf etme faziletini, "Nefsime zulmettim." diyerek ilân ederken; beriki, "Ben daha hayırlıyım."

gibi irfansızlık ifadesiyle büyük günahını görmüyordu. Mayası topraktan alınmış şanı yüce Nebî, yüzünü Hak kapısının eşiğine koyup, “Cürmüm ile geldim sana.” derken başı yıldızlar ötesi Me’va cennetlerine ulaşmasına mukabil, şeytan ise başında kubbe hâline geleceği çukurların en korkuncuna sükut ediyordu. Bugün dahi, bütün sokaklar, pazarlardaki hatalar, kanal kanal akan kirler ve kirliler hep o gafletten ve o irfansızlıktan değil mi? Bizlerin böylesine günahlarda inat ve ısrarı bir memleketi yaktı, topyekûn bir milleti ruhandan, benliğinden uzak bıraktı.

Günahı başkasında aramaya biraz daha devam edersek, dağdan inmedik yabanî arı ve yaban arılarının taarruzu ile kovanda kalıp petek örmeye devam eden bir bal arısı kalmayacaktır. Başkalarının kusurları ile meşgul olurken günahını görmemek ne büyük günah!..

Bugün bir mezar donukluğu ile karşımıza dikilen neslin durumu her türlü tavsifin üstünde, insan gönlüne acıma ile karışık bir ürperti vermektedir. Sokağa salınmıştır, merhametsiz ellere teslim edilmiştir. Terbiyecisi ve hâmîsi çok defa kasap kadar dahi şefkatli olmamıştır. Sebep ve neticeleri ile evlatlarının meselelerini düşünmemiş, bir ağacın tımarına gösterdiği ehemmiyeti onlara karşı göstermemiş bütün babalar ve anneler, günahın en büyüğünü işlemişlerdir. Öyle ise suçlu kimdir? Azap kime yapılıyor? Yetiştirdiği nesle evvelâ mesuliyet aşılammış, onun zihin fonksiyonlarının inkişaf ettirilmesini gönülden ve ruhtan ayrı yürütmüş, ne kendinin ve ne de yetiştirdiğinin hazmedebileceği bir yığın galeyan hâlindeki malûmatı ruh ve yapı düşünmeden vatan evladına vermiş eğitimci ve öğretmen-

ler ve daha büyükleri onlardan da büyükleri affedilmez bir günah işlemişlerdir ki, bütün bütün yıldızların enerjilerini dünyamıza getirip stok yapsalar, dağları ağaçlarla süsleseler, denizleri bulutlar halinde havada gezdireseler ve yer yer başlarına dökülen bütün yeryüzü suları ile yerle beraber yunsalar yıkansalar yine bu büyük günahın lekesi alınlarından silinmeyecektir.

Gelin Müslümanlar! Gelip hep beraber ağlaşalım. Dünkü ölenlere değil, beynine kurşun sıkılanlara değil... Payimâl olan ırza, namusa da şimdilik değil. İdama mahkûm olmuş oğlumıza, onlar içinde kadınlığını unutmuş çamura düşmüş kızımıza da değil, kendi cenazemize ağlıyalım... Ruh ve kalbimizin ölümüne, gınahtan ürkmeyişimize... Vaktinde diz dövmeyişimize, korkunç yangın karşısında merhametsizliğimize, hissizliğimize ve hareketsizliğimize... Öyle sızlayalım ki, ahımız Arş'a yükselsin, nedâmet duyan gönlümüz Arş kadar yücelsin... Tâ bu gönül berraklığı ile memleketin gelecek evlatlarını, şu anda kirlettiğimiz gibi cürmümüzle kirletmeyelim...³⁷⁹

³⁷⁹ Gülen, M. Fethullah, *Hitap Çiçekleri*, s. 58.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TASAVVUF EHLİNE GÖRE
TEVBE

*“Dağlar kadar isyânımla nihâyet kapına,
Döndüm tasmalı boynumla, bîçâre İlâhî!”*

TASAVVUF EHLİNE GÖRE TEVBE

1. Tasavvuf Ehline Göre Tevbe

İnsan hayatında tevbenin önemini ziyadesiyle benimseyen, İslâm'ın pratik hayata aktarılmasında kendilerine has metot ve hayat tarzlarıyla bir ekol oluşturan tasavvuf ehlinin tevbe konusundaki değerlendirmelerinin, çalışmamız açısından önemi büyüktür. Bunun için, biz burada tasavvuf ehline göre tevbenin tarif ve mahiyetiyle bazı mu-tasavvıfların konuyla ilgili değerlendirmelerine yer vermek istiyoruz.

Tasavvuf ehline göre tevbe, kişinin, kalbindeki kötülüklerde ısrar düğümünü çözüp Cenab-ı Hakk'a dönmesi, yüce Rabbinin hukukunu gözetmesi,³⁸⁰ İslâm'ın ruhuna zıt kötü huy ve alışkanlıkları terk edip samimiyetle güzel huy-lara rücû etmesi³⁸¹ ve böylelikle dünyevî ve uhrevî duygulara takılıp kalan, dolayısıyla kendisini yaratan Rabbinden

³⁸⁰ el-Cürcânî, a.g.e., Tevbe md. s. 95.

³⁸¹ Eraydın, a.g.e., s. 84.

gafil olan gönlünü bu bağlardan koparıp O'na bağlanması demektir. İnsanoğlunun, davranışlarını istek ve iradesi istikametinde yönlendirdiği bir gerçektir. İşte; bu gerçekten hareketle tevbe, kişinin kendi istek ve iradesini bir kenara iterek, Allah'ın iradesine teslim olması,³⁸² aklın zahirî nazarında güzel görünseler ve yararlı olsalar bile, Cenab-ı Hak'ın sevmediği, istemediği şeylerden uzaklaşıp O'na dönmektedir.”³⁸³

Sufilere göre tevbe, tarikate giren kimseler için zaruri bir hareket noktası olan ve İlâhî rahmetin muamelesi olarak tasavvur edilen manevî bir dönüşe işaret etmektedir.³⁸⁴ Dolayısıyla tasavvufî mânâda tevbe, imana dair makamların ilki, Hak yolculuğunun başlangıcı ve (sevgiliye) ulaşma kapısının ahahtarı³⁸⁵ olarak tarif edilmiştir.

“Küfürden imana dönmek kâfirlerin; kötü işlerden iyi işlere dönmek fâsıkların; kötü huylardan iyi ahlâka dönmek ebrârın; mâsivâdan (Allah'tan gayri her şey) Hakk'a dönmek nebî ve velilerin tevbesidir. Avam günahahtan, havas gafletten tevbe eder.”³⁸⁶ Nitekim Zünnûn-u Mısri'ye³⁸⁷ (ö. 245/859) tevbenin ne olduğu sorulduğunda, “Avamın tevbesi günahahtan, havassın tevbesi gaflettendir.” şeklinde cevap vermiştir.³⁸⁸

“Tevbe, tasavvufî vahdet hayatının kapısıdır. Ruhun se-

³⁸² Kotku, a.g.e., s. 8.

³⁸³ Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/18.

³⁸⁴ Nicholson, R.A., “Tevbe”, *İA.*, 12/1, 204, İstanbul, 1984.

³⁸⁵ Bk. el-Gazâlî, *Dinde Kırk Esas*, s. 286; el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 49; Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, s. 289 Yazır, *Hak Dini*, 3/164.

³⁸⁶ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, *Tevbe* md. s. 486

³⁸⁷ Sevbân b. İbrahim.

³⁸⁸ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 51.

lâmeti için günahın zararlı olduğunu idrakten doğmuştur. Zira günah mümini gayesinden, yani Allah'ından ayırır. Allah'la insan arasındaki hicapların kalkmasına vesile olan ilk makam tevbedir.

Tevbe, hakikat ehli katında, geçmiş günahlar üzerinde duyulan pişmanlık ve kalbin temizliğini temindir. Bu yolda dökülen gözyaşı, müminin gönlünü nurlandırır”³⁸⁹

İmam-ı Gazâlî'ye göre, “Kusurları alabildiğine gizleyen ve ayıpları en iyi şekilde bilen Allah Teâlâ'ya yönelmekle günahlardan tevbe etmek, salıkların yolunun ilk başlangıcı, kurtuluşa ermişlerin ana sermayesi, müridlerin ilk adımları, şüpheli şeylere meyledenlerin doğrularının anahtarı, Allah'a yaklaşmak isteyenler için tercih ve ihtiyar edilmelerinin kaynağı ve ilk babamız Âdem (aleyhisselâm) ve diğer peygamberlere uymanın esasıdır.”³⁹⁰

Bazı hâl ehline göre tevbe, geçmiş hata ve günahlardan kaynaklanan bir iç sancısı ve gönülde alevlenen yakıcı bir ateş; **Sehl b. Abdullah'a göre** ise, kötü huyları iyi huylarla değiştirmektir.³⁹¹ Zira tevbe, kulun Rabbi tarafından niçin yaratıldığının farkına varması ve bu yüce gaye ile yaşadıkları arasındaki tenakuzu kaldırmaya çalışmasıdır.³⁹²

Cüneyd Bağdâdî'ye³⁹³ (ö. 297/909) **göre tevbenin üç mânâsı vardır:**

1. Nedâmet (günahlardan dolayı pişmanlık duymak).

³⁸⁹ Eraydın, *a.g.e.*, s. 85.

³⁹⁰ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/8.

³⁹¹ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/10.

³⁹² Kotku, *a.g.e.*, s. 8.

³⁹³ Ebu'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Hazzâz el-Kavârîrî.

2. Allah'ın yasakladığı şeyleri tekrar işlememeye kesin kararlı olmak.

3. İşlenen haksızlıkları telafi etmek için çaba harcamak.³⁹⁴

İnsanda buldukları derecelere göre, tevbe üç kısma ayırmak mümkündür:

1. Hakikatlere kapalı avam halkın tevbesi; günahlardan dönüp dil ile istiğfar etmek, kalb ile yaptıklarından nedâmet duymaktır.

2. Perde arkası hakikatlere yeni yeni uyanmaya başlamış havassın tevbesi: Yaptıkları ibadetleri Rububiyet makamına lâıyk görmediklerinden dolayı, kendilerini günahkâr imiş gibi kusurlu kabul ederek, kusurlarından özür dilemek için ibadete dönmek ve gaflet içinde geçen zamanlarından pişmanlık duymaktır.

3. Hayatlarını “Benim gözlerim uyur, ama kalbim uymaz.”³⁹⁵ yüce ufkunda sürdüren has üstü hasların tevbesi: Bir an olsun hasenâtı terk etmekten dolayı tevbe etmek ve halktan Hakk'a yönelmektir.³⁹⁶

Sufilerce tevbe; tevbe, inâbe ve evbe olmak üzere üçe ayrılmıştır. Cehennem korkusuyla yapılan tevbeye “**tevbe**”, sevap arzusundan doğan ve cennete girme ümidiyle yapılan tevbeye “**inâbe**”, sırf Cenab-ı Hak emrettiği ve O'nun rızasını kazanmak için yapılan tevbe ise “**evbe**” denir.³⁹⁷ Dolayısıyla Hak yolunun yolcularının,

³⁹⁴ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 50-51.

³⁹⁵ Buhârî, *Teheccüd* 16; Müslim, *Müsâfirin* 125.

³⁹⁶ et-Tehânevî, a.g.e., *Tevbe* md. 1/525; Eraydın, a.g.e., s.86; Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri-1* s. 19-20.

³⁹⁷ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 50; Eraydın, a.g.e., s. 86; Kotku, a.g.e., s. 8-9; Yüce, Abdülhakim, *Râzî'nin Tefsirinde Tasavvuf*, s. 206.

vuslata ermek için uğradıkları ilk menzilleri ve o yolun taliplerinin ilk makamları “**tevbe**”, ikinci makamları “**inâbe**”, son makamları da “**evbe**”dir.

İbn Atâ’ya ³⁹⁸ (ö. 1309/709) göre iki türlü tevbe vardır:

1. İnâbe tevbesi.
2. İsticâbe tevbesi.

Kulun Allah’ın vereceği ceza korkusu ile yaptığı tevbe inâbe tevbesi, Allah’ın kereminden hayâ ederek yaptığı tevbe ise isticâbe tevbesi adını alır.³⁹⁹

Mehmed Zâhid Kotku ise, farklı bir taksimle tevbeyi üç kısma ayırmaktadır:

1. Hatadan sevaba, yanlıştan doğruya dönmek.
2. Doğrudan daha doğru olana dönmek.
3. Nefisten, his ve heveslerin esaretinden Hakk’a dönmek.⁴⁰⁰

M. Fethullah Gülen Hocaefendi’nin de bu konudaki yaklaşımı şöyledir:

Tevbe için şu şartları öne sürmüşlerdir:

Birincisi: İşlenen günah kul hakkıyla alakalı ise, evvelâ o hak, mutlaka sahibine verilmeli ve ondan helallik dilenmelidir.

İkincisi: Bir daha aynı günaha dönmek üzere ciddî ve kesin bir kararlılık içinde olunmalıdır.

Üçüncüsü: O günahla tevbe arasında ikinci bir günah

³⁹⁸ Ebu’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. Atâ Edmî.

³⁹⁹ el-Kuşeyrî, a.g.e., haz. Uludağ, Süleyman, s. 51. Tevbenin bu iki çeşidi için ayrıca bk. et-Tehânevî, a.g.e., Tevbe md., 1/525.

⁴⁰⁰ Kotku, a.g.e., s. 9.

işlemeye vakit bırakmamalı; yani elden geldiğince günahlar, hatta beş dakika bile tevbesiz kalmamalıdır.

Tevbenin bir başka buudu da şudur: Günah, rûhda bir ızdırıp şeklinde duyulmalı, vicdan da o günaha karşı bir nefret, bir tiksinti ve bir ürperti hissetmelidir. Bir insan, işlediği günahlar karşısında hasta olmuyor ve ızdırıp çekmiyorsa, o sık sık ağzıyla tevbe etse dahi, onun yaptığı tevbe değil, sadece bir merasim ve yararsız birkaç söz söylemekten ibaret sayılır. Tevbe, vicdanın duyduğu nedâmet ve bu nedâmetle insanın iki büklüm olmasıdır. Dil ile söylemek ise, sadece böyle iki büklüm olmuşluğa bir iştirak ve bir tercümanlıktır. Evet, tevbe ancak ızdırabın terennümüdür.⁴⁰¹

2. Tasavvuf Ehline Göre Tevbenin Şartları

Tasavvuf ehline göre tevbede bulunması gereken temel şartlar üçtür:

1. Yaptığı günahlardan dolayı pişmanlık duymak.
2. Günahları derhâl terketmek.
3. Bir daha günah işlememeye azimli ve kararlı olmak.⁴⁰²

Evet, kişinin tevbe ederken bir daha günahlara dönmemeye kesin kararlı olması ve gerçekten de tevbeden sonra günah işlememeye çalışması gerekir. Nitekim Yahya b. Muaz, (ö. 258/871) “Tevbeden sonra işlenen bir günah, tevbeden önce işlenen yetmiş günahdan daha çirkindir.”⁴⁰³ demiştir.

⁴⁰¹ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 105.

⁴⁰² Uludağ, Süleyman, *a.g.e.*, s. 486.

⁴⁰³ el-Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 52.

Aynı zamanda yapılan tevbenin, tevbe-i nasûh olması gerekir. O da tevbenin bütün şartlarını taşıması ve yeryüzünün tevbe eden kişiye bütün genişliğine rağmen Ka'b b. Malik ve arkadaşlarına (radiyallahu anhum) pişmanlıklarından dolayı dar geldiği gibi dar gelmesidir.⁴⁰⁴

Vâsıtî'ye⁴⁰⁵ (ö. 320/832) **göre**, “Nasûh tevbe ile tevbe eden bir kimsede ne açık, ne de gizli günahtan hiçbir iz kalmaz, böyle bir tevbede bulunan kimse (her an Hak ile meşgul olduğu için) nasıl akşamlayıp, nasıl sabahladığına aldırılmaz.”⁴⁰⁶

Zünnûn-u Mısıri'ye⁴⁰⁷ (ö. 245/859) tevbenin mânâsı sorulduğu zaman şöyle cevap vermiştir: “Tevbe altı şeyi ihtiva eder:

1. Geçmişte yaptığına pişmanlık duymak.
2. Gelecekte günah işlememeye kesinkes azmetmek.
3. Allah ile kendi arasında olan yapmadığı farzları eda etmek.
4. İnsanların malları ve ırzları ile ilgili olarak yaptığı haksızlıkları sahiplerine telâfi etmek.
5. Haram yiyerek elde ettiği her damla kanı ve eti eritmek.
6. Bedene, günahların tatlılığını tattığı gibi, itaatlerin acısını da tattırmak.”⁴⁰⁸

Kusurumuzu bilmek, noksanlarımızı görmek çok önemlidir ve bir nevi tevbe ve istiğfardır: “Mânevî bir nedâmet,

⁴⁰⁴ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 51; Kurtubî, *Tezkire*, s. 48.

⁴⁰⁵ Ebû Bekir b. Musa.

⁴⁰⁶ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 51.

⁴⁰⁷ Sevbân b. İbrahim.

⁴⁰⁸ er-Râzî, *Tefsir*, 2/435-436.

gizli bir tevbe ve zımnî bir istiğfar hükmünde olan kusurunu bilmen ve o haslette haksız olduğunu anlayan, onun şerrinden seni kurtarır.”⁴⁰⁹, “Müminin (beşeriyetinin muktezası olarak sürçüp hata ettikten sonra kusurunu anlayıp) tekrar Allah’ın rahmet, mağfiret ve bağışlanma kapısına dönmesi”⁴¹⁰ demek olan tevbe, hemen her mertebesiyle:

1. Gönülden nedâmet etmek,
2. Eski hataları ürperti ile hatırlamak,
3. Haksızlıkları gidermek, hakkı tutup kaldırmak,
4. Sorumlulukları yeniden gözden geçirip fevt edilen mükellefiyetleri yerine getirmek,
5. Hata ve inhiraflarla ruhta meydana gelen boşlukları ibadet ü taat ve gecelerdeki yakarışlarla doldurmak,
6. Ve haslar, haslar üstü haslar itibariyle, zikr u fikr u sükrün dışında geçen hayat için âh u enîn edip ağlamak.. duygu ve düşüncelere kastî olarak mâsivâ bulaşmış olabileceği endişesiyle sarsılıp inlemek.. gibi hususları ihtiva eder.”⁴¹¹

3. Tasavvuf Ehline Göre Tevbenin Rükünleri

Sufilere göre, tevbenin dört rüknü vardır:

1. Farzları îfa etmek.
2. Borçları eda etmek.
3. Yiyip içtiğinin helal olmasına dikkat etmek.

⁴⁰⁹ Bediüzzaman, *Yirmi İkinci Mektup*, s. 482.

⁴¹⁰ Gölçük, *İslâm Akaidi*, s. 58.

⁴¹¹ Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri-1*, s. 20.

4. Nefse devamlı muhalefet edip onun isteklerine karşı çıkmak.⁴¹²

Tevbe, her mümin için farz-ı ayndır. Tevbenin farziyeti Kitap (Kur'ân), Sünnet ve icmâ ile sabittir. Nitekim Cenab-ı Hak, “Ey müminler! Hepiniz toptan Allah’a tevbe ediniz ki felâha eresiniz.”⁴¹³ âyet-i kerimesinde hitabını bütün müminlere tamim etmiştir. “Zaten basiret nuru da bunu gösterir. Zira tevbenin mânâsı, insanı şeytana yaklaştırıp Allah’tan uzaklaştıran yoldan dönmek”; başka bir ifadeyle de “rehberi şehvet ve öncüsü şeytan olan yoldan ayrılıp Allah’a giden yola girmektir.”⁴¹⁴ Dolayısıyla bir an önce tevbe-i nasûh ile tevbe edip; âbid, zâhid, sâlih, Cenab-ı Hakk’ın sonsuz nimetlerine şükreden ve aynı zamanda daima O’nu zikredip aklından çıkarmayan kulların arasında yer almaya gayret göstermek lâzımdır. Çünkü tevbeden mahrum, isyan vadilerinde serâzât ve keyfe mâ yeşâ (dileğince) dolaşıp duranların âkıbetlerinin felaket ve hüsrân olacağında şüphe yoktur.⁴¹⁵

Aynı zamanda tevbe, ciddi bir muhasebe duygu ve düşüncesine sahip olmayı da gerektirir. Nitekim “Selef-i sâlihîn, her günkü iş ve davranışlarını ya kaydeder veya hafızalarına alır; sonra da bunlar arasında, kalbî endişe ve vicdanî ızdıraba sebebiyet verecek bir kısım nâhoş hususları, ileride ruhlarında meydana gelmesi muhtemel gurur fırtınalarına ve ucub girdaplarına karşı dikkatlice kullanır ve aynı zamanda günah saydıkları şeylerde istiğfara sığınır,

⁴¹² Uludağ, a.g.e., s. 486.

⁴¹³ en-Nur, 24/31.

⁴¹⁴ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/19.

⁴¹⁵ Kotku, a.g.e., s. 12.

hata ve inhiraf virüslerine karşı tevbe karantinasına dehâlet eder, nihayet temsil ettiği güzelliklerden dolayı da yüz yere kor ve şükranla iki büküm olurlardı.”⁴¹⁶

Tevbe bir iç temizliktir:

Tasavvuf ehline göre iki çeşit temizlik vardır: Birisi zahirdeki (bedeni) temizlik, diğeri ise batındaki (kalbi) temizliktir. Bedendeki temizlik olmadan namazın sahih olmadığı gibi, kalbtteki (masivaya ait pislikten) temizlik olmadan da marifet sahih olmaz.⁴¹⁷ Beden temizliği için kirli ve kullanılmış (müsta'mel) olmayan (mutlak) su, kalb temizliği için de işlenilen hata ve günahlardan pişmanlık duyup nasûh bir tevbe ile tevbe etmek gerekir. Nitekim Cenab-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de **“Allah tevbe ile kendisine dönenleri sever, temizlenenleri de sever.”** (Bakara, 2/222) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede ki “temizlenenler” ifadesini iki mânâda değerlendirebiliriz: Birincisi, bedenî yönden temizliklerine dikkat gösterenler; ikincisi, devamlı tevbe ve istiğfarda bulunup gaflet, hata ve günahlarından temizlenenler. Dolayısıyla, bu ifadeyi ister birinci isterse ikinci mânâda ele alalım, Allah (celle celâluh) hem beden bakımından temiz, hem de ruh ve gönül dünyası itibariyle temiz olan kullarını sevmektedir.

“Bir günah işleyeyim, tevbe edeyim ve daha büyük bir mükâfata nail olayım denmez ve denmemeli. Ancak, insanın kendisini günahsız, suçsuz görmesindense, bata çıka gidip, kendisini hiç görmesi, bir günahkâr bilmesi ve devamlı tevbe etmesi çok daha hayırlıdır.”⁴¹⁸

⁴¹⁶ Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/24.

⁴¹⁷ Hucvirî, a.g.e., s. 425.

⁴¹⁸ Ünal, İsmail, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, s. 158.

Tevbeyi sadece günah işleyenlerin yapacağını sanmak yanlış bir anlayıştır. Zira sufilere göre bazıları günahından, bazıları gafletinden, bazıları bütün bir masivadan, bazıları yaptığı ibadetlerine güvenmenin verdiği aldatici gururdan ve bazıları da bizzat tevbesinden tevbe etmektedir. Tevbe ile günahkâr, günahından temizlenirken günahsız da sahip olduğu mânevî dereceyi bir derece daha katederek yükselmektedir.⁴¹⁹

Tevbe eden kişinin büyük-küçük bütün günahları affolunur. Yeter ki kişi, günahında ısrar etmesin, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeden O'ndan af ve mağfiret dilesin. Nitekim Cenab-ı Hak, şu âyet-i kerime ile bize bu hakikati müjdelemektedir: “De ki: “Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder. Çünkü O, gafûr ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır).” (Zümer, 39/53)

Tasavvuf ehline göre tevbenin iki neticesi vardır:

1. Kişinin, geçmiş günahlarının bağışlanması, dolayısıyla sanki hiç günah işlememiş gibi tertemiz bir hale gelmesi.
2. Tevbe sayesinde yüksek mevkiler kazanıp, Cenab-ı Hak'ın sevdiği kullarının arasına girmesi.⁴²⁰

4. Namazın Tevbe Boyutu

“Tevbe ile namaz arasındaki irtibata gelince; tevbe, kişinin Allah'a yönelmesi ve kendi içini Allah'a (celle celâluh) açıp dökmesidir. Tevbe, Allah'ın, bizim mahiyetimize

⁴¹⁹ Kotku, a.g.e., s. 8.

⁴²⁰ el-Gazâlî, *İhyâ*, 4/88.

dercettiği günahlarla deformasyona uğrayan temiz ve la-tif duygularda, yeniden bir yapılanma meydana getirme ameliyesidir.

Her günah işleyen insan, sevaptan yüzünü çevirip küf-re doğru bir adım atmış sayılır. Evet Bediüzzaman Hazret-leri'nin de ifadeleriyle, "Her günah içinde küfre giden bir yol vardır." Öyleyse her günah işleyen, bir adım Allah'tan uzaklaşmış ve bir adım da şeytana yaklaşmış demektir. Tевbe ile insan, "Eyledim hadsiz günah, nihayet tasma-lı boynumla döndüm sana ilâhî" diyerek, tekrar Allah'a dönmüş olur ki, böyle bir insan aynı zamanda seyyiatını da hasenata çevirmiş sayılır. Üstad'ın yaklaşımı ile tevbe, insanın sürekli kötülöklere açık olan kabiliyetlerini, hay-ra tevcih etmektedir ki, bu da potansiyel olarak insanın hayır yapması demektir. İşte namazda da bu durum söz konusudur. Zira namaz, insanda gerçek mânâda bir tev-be şuuru meydana getirir. Her ne kadar insan, günde beş defa kavli olarak tevbe etmese bile, onun kılmış olduğu namazlar, fiilî bir tevbe yerine geçmektedir. Kaldı ki, na-mazda okunan evrâd u ezkârda, tevbe-istiğfar mânâsı ta-şıyan birçok dua ve âyet vardır. Mesela; mümin namaza, "Allahu ekber" sözüyle başlamaktadır. Allahu ekber'le, başka işlerden kopma ve kesilme adına âdeta eldeki fikir ve şuур balyozu mâlâyanî şeylerin üzerine indirilmekte ve Allah'a (celle celâluh) teveccüh edilmektedir. Evet namazda, mâsivadan kopma ve Hakk'ın davetine icabet edip, O'na yönelme söz konusudur. Ne var ki, böyle bir teveccühü, herkes ancak kendi kâmet-i kıymetine göre gerçekleştire-bilmektedir.

Daha sonra “Sübhâne kallahümme ve bi-hamdik” gelir ki, bu, makam-ı cem’in ifadesi bir sözdür. Sübhâneke, “Şu varlık içinde Sana şerik koşulabilecek hiçbir şey yoktur. Sen, zâtında, sıfatlarında ve icraatında teksin. Ne benim ef’âlim, ne de kâinatta cereyan eden hâdiseler, Senden başkasına verilemez. İşte ben, böyle bir şirk düşüncesine sırtımı dönüyor, Seni tesbih ve takdis ediyorum” demektir.

Ve bi-hamdik, “hamd yalnızca Sana mahsus” anlamına gelir. Sübhâneke sözünde Cenab-ı Hakk’ı bütün noksanlıklardan tenzih ederek, vâhidî tecelliye karşı tam bir ubûdiyet ortaya koyma mânâsı bulunmaktadır. Böyle bir tenzih ifadesinden sonra gelen ‘Ve bihamdik’le insan, “Ben, bu mânâyı ihata edemem ama Sen, bana bunu duyuruyorsun. Zira Sen bunları bana duyurmazsan ben duyup hissedemem. Öyleyse ben Seni bir taraftan tesbih ederken, aynı zamanda hamdle medyûniyet ve şükranlanlarımı da sadece sana takdim ederim.” demektedir.

Ve tebâreke’smük, “Senin ismin bereket kaynağıdır. Benim gibi boynu tasmalı, ayağı prangalılara, o engin hazinenden bir şeyler versen ne çıkar! Zira Sen, Seni inkâr edip, şirke koşanlara bile nice nimetler bahşediyorsun. Ben de bütün günah ve inhiraflarıma rağmen, Sana teveccüh ederek, Senin bereket kaynağı mübârek ismine sığınyor ve Alvar İmamı edasıyla;

*Kerem kıl, kesme Sultanım keremin bînevâlerden,
Kerem kesmek yakışır mı Keremkâne gedâlerden*
diyerek huzurunda inim inim inliyorum, demektir.

Ve teâlâ ceddük'te, "Senin şanın müteâldir. Nitekim Sultana sultanlık, gedayı da gedalık yaraşır. Ben çok düşüp kalkmış olabilirim, ancak şimdi iki büklüm olup kapına geldim; zira Senden başka gidecek melce' ve mencâ yoktur.. ve bu mülâhazada; "Evet günah bana yaraşmaz doğru, fakat af da Senin şanıdır." mânâsı vardır.

'Ve lâ ilâhe ğayruk' ise, "Başkasına nasıl dönebilirim ki; Senden başka Mâbûd-u bi'l-Hak ve Maksûd-u bi'l-istihkak yoktur." demektir. Evet, namazda Allahu ekber'den başlayıp selâm verene kadar hep böyle tevbe yörüngeli bir teveccüh söz konusudur ve işte bu teveccüh zamanla kulu, adım adım ihsan yamaçlarına doğru götürebilir..."⁴²¹

⁴²¹ Gülen, M. Fethullah, *Prizma*, 3/27-30.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEVBENİN FERT VE TOPLUM
HAYATINA ETKİSİ

*“İnsana, insan denmez kendini bulmayınca,
Gönül bir vîrânedir sevgiyle dolmayınca,
Öze dön bırak teni, sever isen kendini,
Yolda kalırsın inan Allah’la olmayınca.”*

TEVBENİN FERT VE TOPLUM HAYATINA ETKİSİ

1. Tevbenin Fert Hayatına Etkisi

“Demek, dua ve tevekkül meyelân-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi, istiğfar ve tevbe dahi meyelân-ı şerri keser, tecavüzâtını kırar.”⁴²² diyen Bediüzzaman Hazretleri bu iki önemli dinamiğe, yani tevbe ve istiğfara önemle vurgu yapmaktadır. Tevbe, imanın kemâle ermesi için bir başlangıç noktası ve içinde hazineler bulunan iman sarayının ilk kapısıdır. Mümin, Allah’a vuslat yolculuğuna tevbe ile başlar, iman ile kanatlanır ve nihayet bu iman, aksiyon (amel) yaptırabilecek seviyeye yükseldiğinde onun hayatının bütün karelerinde güzel ameller fişkirır. Böyle bir mertebeye erişen müminin bugünü dününden, yarını ise bugününden daha müstakim ve daha bereketlidir. Zira o, ciddi bir muhasebe duygu ve düşüncesi içerisinde geçmişte yaptıklarını kritiğe

⁴²² Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler, Yirmi Altıncı Söz*, s. 208.

tâbi tutacak, işlediği hata ve günahlarından dolayı pişmanlık duyacaktır. Ancak bununla da kalmayıp o anda hâlâ yapmaya devam ettiği hatalar veya günah fiiller varsa onları hemen terk edecek ve gelecekte de bir daha işlememeye hem kendine hem de Rabbine söz verip O'ndan af ve mağfiret dileyecektir. O andan itibaren bu tevbe kahramanının hayatında kötülüklerin yerini iyilikler, mâlâyâniyâtın yerini ibadet ü taat ve evrâd ü ezkâr alacaktır. Nitekim önemli bir zat, “Günaha karşı umursamazlık, en büyük günahdır.”⁴²³ demiştir ki ne kadar da yerindedir.

Bu kısa girişten sonra tekrar başa dönecek olursak, “Tevbenin Tarifi” bölümünde Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) tevbeyi, “**en-Nedemü tevbetün=Nedâmet (Pişmanlık), tevbedir.**”⁴²⁴ şeklinde tarif ettiğini zikretmiştik. Nedâmet; kelime olarak “pişmanlık, üzüntü, hüznün ve bir şeyi yapmamış olmayı temenni etme”⁴²⁵ gibi mânâlara gelmektedir. Nedâmette, yapılan kötü hareketin telâfi ve tamiri isteği hâkimdir. Islah, nedâmetle başlar. “Zira nedâmet duygusunda, geçmişin azaplı hatırası ve gelecekte kötü hareketlerden kaçınmak iradesinin kuvvet kazanması bariz olarak gözükür.”⁴²⁶

Hataları nedeniyle kendi öz ahlâkî otoritesi olan vicdanı ile toplum otoritesi tarafından kendisini mahkûm edilmiş olarak hissetmesi, müminin rûh dünyasında belirgin bir gerginliğe yol açar. O, en azından Rabbiyle baş başa kaldığı anlarda, O'ndan utanacak ve hesap verememenin

⁴²³ M. Fethullah Gülen; *Ölçü ve Yoldaki Işıklar*, s. 110.

⁴²⁴ İbn. Mâce, *Zühd* 30; İbn Hanbel, 1/386.

⁴²⁵ İbn. Manzur, *a.g.e.*, 3/609; Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsid*, 5/162.

⁴²⁶ Erem, Faruk, *Suç Bilimi Açısından Adalet Psikolojisi*, s. 281.

acısını bütün ağırlığıyla ruhunda hissedip huzuru kaçacaktır. Çünkü o, ahiret hayatında burada yaptıklarının hepsinin hesabının sorulacağına inanmaktadır. Böyle bir ruh hali içinde bulunan kişi, taşıdığı mânevî mesuliyetten kurtulup ruhen rahatlayıp iç huzuruna kavuşmanın yollarını arayacaktır.⁴²⁷ İşte tevbe, kişinin nefesine uyguladığı onarıcı bir ahlâkî müeyyide⁴²⁸ olarak, onu bu atmosferden kurtarıp huzur ve mutluluğa kavuşturacak eşsiz bir vesiledir.

“Tevbe rûhî bir hadisedir. Kulun kusurunu Hakk’a götürmesi, günahlarını itirafla, pişmanlığını beyan edip, O’na sığınmasıdır.”⁴²⁹ Hata ve günahlardan tevbe etmek, işlenen suçtan dolayı pişmanlık duymakla başlar, iman, iyi amel ve ibadetlerle sonuçlanır. Kişiyi günah kirinden temizleyen ve ona bir daha günah işlememe konusunda nasihatte bulunan tevbe de bu tür bir tevbedir.⁴³⁰

İnsan, bir fiili işleyeceği ya da terk edeceği zaman, önce onu kısa bir süre de olsa düşünür, sonra bu düşünce onun kalbinde o fiilin faydalı yahut zararlı olduğu şeklinde bir tasdik meydana getirir. Sonra faydalı oluşunu tasdik etmekten o fiili meydana getirme eğilimi, zararlı oluşunu tasdik etmekten de terk etme eğilimi doğar. Son aşamada ise bu eğilimle birlikte oluşan güç, o fiilin ya işlenmesini ya da terkini gerektirir.

Bu durum, tevbe için de geçerlidir. Zira kişi, yaptığı bir fiilin büyük zararlar verdiğiğine inandığı zaman, bu inanç onun ruh dünyasında o fiile karşı bir nefret meydana getirir. Bu nefret ise, üç şeyi gerektirir:

⁴²⁷ Certel, *a.g.m., a.g.d.*, s. 24.

⁴²⁸ Krş. Draz, M. Abdullah, *Kur’ân Ahlâkı*, s. 138; Turgut *a.g.e.*, s. 61.

⁴²⁹ Eraydın, *a.g.e.*, s. 84.

⁴³⁰ Kutub, *a.g.e.*, 10/83.

1. Geçmişte yaptığı günahlara pişmanlık.
2. Hâl-i hazırındaki günahları terk.
3. O günahlara gelecekte dönmemeye kararlılık.⁴³¹

Yukarıda da ifade edildiği gibi kasıt, gaflet, tembellik, beşerî zaafılar, ihmal, bilgisizlik, nefsin arzuları ve şeytanın vesveselerine karşı koyamamak gibi sebeplerle, günah sayılan davranışları işlemiş olan bir mümin, her şeyden önce yaptıklarından dolayı ruh dünyasında bir suçluluk ve pişmanlık duyacak ve bunun ağırlığını daima hissedecektir.⁴³² Böyle bir kişi, âdeta zehirlenmiş bir kimse gibidir ve bir an önce bu günah zehirinden kurtulmak isteyecektir. Çünkü her bir günah, ruhun mükemmele doğru gelişimini engelleyen veya geciktiren davranış ve alışkanlıklardan ibarettir.

Günahkârlık, böyle bir davranışta bulunduktan sonra o günah zehirinin ruhunda meydana getirdiği suçluluk duygusu; tevbe ise bu duyguyu hafifletme ve ondan temizlenme mekanizmasıdır. Günah, yalnızca teolojik olmayıp, aynı zamanda psikolojik bir kavram olduğu için insanın gerek günah işlemesi ve gerekse işlediği günah neticesinde suçluluk duyması ve daha sonra da yaptıklarına pişman olması tabiidir. Çünkü günah, kendisiyle birlikte suçluluk duygusunu da getirir. Fakat kişide bu duygunun gerçekleşebilmesi için, o kişinin neyin doğru ve neyin yanlış olduğuna dair yeterli seviyede dinî ve ahlâkî bilgiye sahip olması gerekir. Her ne kadar değer yargıları oluşturmak ve sorumluluğun farkına varmak insan benliğinin tabii bir gelişimi ise de, bunlar insanın hem mizacına hem de aldığı eğitime bağlı

⁴³¹ er-Râzî, Fahrüddin, *İslâm İnanıcının Ana Konuları* (Meâlimu Usûlî'd-Dîn), s. 125-126, Çev. Nâdim Macit.

⁴³² Certel Hüseyin, *a.g.m., a.g.d.*, s. 24.

olarak gelişir. Mesela bir çocuk, henüz ahlâk şuurunu kazanmadan önce aldığı kötü bir eğitim neticesinde yalan söyleme alışkanlığı kazanabilir. Böyle bir durumda çocuğun işlediği iş, Allah'ın emirlerine zıt olduğu için günah olarak nitelendirilebilir; fakat çocuk yaptığı fiilden dolayı suçlu değildir. Çünkü henüz ahlâkî sorumluluk çağına erişmemiştir. Dolayısıyla, insana suçluluk veya günahkârlık duygu ve düşüncesini şuurluluğun kazandırdığı söylenebilir.⁴³³

Psikolojik bir gerçeklik olan suçluluk duygusu, insanların büyük çoğunluğu tarafından tecrübe edilen evrensel insânî bir hadisedir. Bu nedenle o, dinî eğilimden önce gelip onu yönlendirebilir. Ancak din, ona Allah huzurunda hata olan “günah” boyutunu ekler.⁴³⁴

Suçluluk duygusunun meydana getirdiği rûhî gerginlik ve sıkıntıdan kurtulmak için kişi, dinin emir ve tavsiye buyurduğu tevbe, istiğfar ve kefaret gibi yollara başvurabileceği ve dinî emirlere daha ciddi bir şekilde riayet edebileceği gibi, bir nevi rûhî dengeleşim veya uyum vasıtaları olan savunma mekanizmalarına da başvurabilir. Fakat “savunma mekanizmaları, kaygıları geçici olarak dindiren avundurucu tedbirlerdir. Sosyal bakımdan yararlı olsalar bile, hiçbir zaman ferdi tam anlamıyla doyum ve mutluluğa ulaştırmaz. Bu bakımdan dinî uyumsuzluk, tatminsizlik, başarısızlık ve günahkârlık meselelerinin çözümü, yine dinin kendi bünyesinde aranmalıdır.”⁴³⁵ Ancak şu da araştırmalar neticesinde ortaya çıkan bir gerçektir ki, suçluluk duygusu yaşayan kişilerde Allah'a başvurma, kişinin ken-

⁴³³ Köse, “Günah”, *DİA.*, 14/285.

⁴³⁴ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 103.

⁴³⁵ Certel, *a.g.m.*, *a.g.d.*, s. 29.

di benine ve topluma başvurmasından daha az sıklıkta olmakta ve onlardan ancak bir kısmı, suçluluk duygusunu teselli ve telafi için dinî inanç ve değerlere yönelmektedir.⁴³⁶

İslâmiyet, kişiyi günahkârlık duygusuyla başbaşa bırakmamış, ona günahlarını terk edip tevbe etme imkânını sunarak bu duygudan kurtulmanın ve ebedî saadetin yolunu göstermiştir. Esasen kişinin kendi kusur ve günahlarını kabul etmesi olgusu, hayatını gözden geçirip yeniden yapılandırması gerektiğinin gizli bir tasdikidir. “Böylece her hata, hayat projesinin birliğine ve bütünlüğüne katkıda bulunacak tarzda bir değer kazanabilir. Bu, aynı zamanda pişmanlık ve tevbe-kârlığı da içine alan ideal bir arayış sürecini ifade eder.”⁴³⁷

Eğer insan, günahları terk eder, kalbindeki günahı ısrar düğümünü çözer ve bir daha günahlara dönmemeye azmedip karar verirse kalbinde hâlis ve sâdık bir nedâmet hissi meydana gelir, bunun etkisiyle geçmişte işlediği hata ve günahlardan dolayı üzülmür ve elinden kaçırdığı fırsatlardan dolayı yanar tutuşur.⁴³⁸ Fakat netice itibarıyla Kur’ân’ın emri doğrultusunda yapılacak olan tevbe, vicdan azabının verdiği sıkıntı ve suçluluk duygusunu yok ederek insanı rahatlatıp huzura kavuşturur ve pek çok ruh hastalığının ortaya çıkmasına engel olur.⁴³⁹

“Günahkâr olduğu hissine kapılan kimse eğer tevbe yolunu tercih etmez veya tevbesi neticesinde suçluluk duygusunun hafiflediğini hissetmezse psikolojik rahatsızlıklara maruz kalır. Dinî kaynaklı psikozların temel sebeplerinden

⁴³⁶ Hökeleki, a.g.e., s. 104.

⁴³⁷ Hökeleki, a.g.e., s. 184.

⁴³⁸ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 50.

⁴³⁹ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*, s. 33.

birini oluşturan bu hususun, Allah'ın sevgiden ziyade cezalandırıcı yönünü vurgulayan yanlış dinî eğitimden kaynaklandığı söylenebilir. İslâm dini, günahlar için tevbe kapısının açık olduğunu ve insanın doğrudan Allah'la irtibat kurmasının gerektiğini ısrarla vurgular. Çünkü Allah tevbeleri kabul edendir ve merhamet edenlerin en merhametlisidir.”⁴⁴⁰

Günahlardan kurtulmanın ve bunlardan kaynaklanan dinî suçluluk duygusunun verdiği vicdanî rahatsızlığı hafifletmenin bir diğer yolu da, tevbe ettikten sonra salih amelere yönelmektir. Tamamen insanı hedef alan ve “... İnsanlara yol gösterici.” (Bakara, 2/185) olarak tanımlanan Kur'ân-ı Kerîm de, iyiliklerin kötülükleri (günahları) giderdiğini bildirmiş⁴⁴¹ ve “**tevbe-iman ve sâlih amel**” üçlüsünü birlikte ele alarak, insanlara inkârdan ve günahlardan tevbe etmelerini, daha sonra da hayatlarını iman ve güzel amellerle süslemelerini salık vermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de mevzuyla alakalı pek çok âyet-i kerime bulunmasına rağmen biz birkaç misalle iktifa edeceğiz:

1. “Ancak şu var ki, dönüş yapıp iman edenler güzel ve makbul işler işleyenler bundan müstesnadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur). Kim tevbe edip, güzel ve makbul işler yaparsa, gereğince tevbe eden işte odur.” (Furkan, 25/80-81)

2. “Ama inkârdan dönüş yapıp iman eden, güzel ve makbul işler yapan kimseler felah bulanlardan olmayı umabilirler.” (Kasas, 28/68)

3. “Ancak tevbe eden, iman edip makbul ve güzel iş-

⁴⁴⁰ Köse, “Günah” *DİA.*, 14/285-286.

⁴⁴¹ Bkz. Hud, 11/114.

ler yapanlar cennete girecekler ve asla haksızlığa uğramayacaklardır. Evet, onlar Rahman'ın kullarına giyabî olarak vâdettiği, dünyada iken görmeksizin inandıkları Adn cennetlerine gireceklerdir. Allah'ın vaadi muhakkak ki yerini bulacaktır.” (Meryem, 19/60-61)

4. “Şu da muhakkak ki inkârdan dönüş yapan, iman eden, güzel ve makbul işler yapan, böylece doğru yola giren kimseyi de affederim.” (Tâhâ, 20/82)⁴⁴²

Âyet-i kerimelerden açıkça anlaşıldığına göre tevbe, iman ve amel-i salih, bir mümine dünya ve ahiret selâmeti için bir garantidir.⁴⁴³

a) **Sonsuz Mutluluk Vesilesi**

Günah, hem dünyada hem de ahirette büyük bir azap ve huzursuzluk vesilesi iken tevbe ve istiğfar, her iki cihanda sonsuz bir huzur ve mutluluk vesilesidir. Nitekim Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadırlar: **“Her kim (günahlarına tevbe ederek) istiğfara devam ederse, Allah Teâlâ o kimseyi (dünyevî ve uhrevî) her darlıktan kurtarır ve her gamdan, kederden âzâd eder ve onu ummadığı yerden rızıklandırır.”**⁴⁴⁴

Tevbe, her şeyden önce kişinin, ruh dünyasını ıslah etmesidir. Çünkü işlediği günahlarla önceki düzgün hâli bozulan ve inhiraflarla iç âlemi herc ü merc olan ferдин bu durumdan kurtulup ruhen arınması tevbe ile gerçekleşmektedir. Nitekim “Nefsinizin kötü arzularını kesin. Allah yolunda kendinizi öldürün.” (Bakara, 2/54) âyeti, işârî mânâda

⁴⁴² Ayrıca bk. Tevbe, 9/104; Şûrâ, 42/26; Bakara, 2/160.

⁴⁴³ Karaçam, a.g.e., s.111.

⁴⁴⁴ Sünen-i Ebî Dâvûd, 1/348.

ferdi günaha sürükleyen kötü duygu ve düşüncelerin, kısaca insanın iç dünyasının ıslahını hedeflemektedir.⁴⁴⁵

Aynı zamanda tevbede kişinin dış dünyasını, yani hâl, hareket ve davranışlarını ıslah etmesi söz konusudur.⁴⁴⁶ Tevbe eden kişinin, tevbe ettikten sonraki hayatında öncesine göre bir düzelme olması gerekir. Zira tevbe, pişman olup günahları terk etmekle başlar ve tevbenin samimiyetini ispat eden salih amellerle sonuçlanır.⁴⁴⁷ “Salih amel, günahtan vazgeçmekle ruhta meydana gelen boşluğu dolduran pozitif bir karşılıktır. Çünkü günah bir ameldir, bir harekettir. Bu yüzden, yerini karşıt bir hareketle dordurmak gerekir. Aksi takdirde günahtan vazgeçtikten sonra meydana gelen boşluğu hisseden ruh, bu etkiyle hatalara sürüklenir.”⁴⁴⁸

b) Tevbe Bir Duadır

Ayrıca tevbe, kişinin Cenab-ı Hak'tan af ve mağfiret dilemesi, yani Erhamürrâhimîn olan Rabbine dua etmesidir. “İnsanla Allah arasında bir haberleşme ya da iletişim”⁴⁴⁹ olarak tarif edilen dua ile insan, doğrudan doğruya Yaratıcı'sına başvurmakta ve O'nunla konuşmaktadır. Cenab-ı Hak da Kur'ân-ı Kerîm'de, “Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icâbet ederim...” (Bakara, 2/186) ve “ (Resûlüm!) Duanız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin ki?” (Furkan, 25/88) gibi âyet-i kerimelerde kendisine dua etmeleri için kullarına teşvikte bulunmuştur.

⁴⁴⁵ Yazır, *Hak Dini*, 1/300.

⁴⁴⁶ Yapıcı, Asım, *İslâm'da Tevbe ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*, s. 80

⁴⁴⁷ Krş. Draz, *Kur'ân Ahlâkı*, s. 138.

⁴⁴⁸ Kutub, *a.g.e.*, 7/585.

⁴⁴⁹ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 212.

İnsan, dua ederken Allah'a yakın olmak ve O'nunla olan ilişkisini olumlu şekilde devam ettirmek ister. Bu nedenle insanlar, Rabblerinden uzaklaştıklarını hissettikleri an, bu kopukluğu, yaptıklarından pişmanlık duyup tevbe ve istiğfarla bağışlanma dileyerek düzeltmeye çalışırlar.⁴⁵⁰ Rabbine dua edip af ve mağfiret dilediğinde O'nun kendisine icabet edip tevbesini kabul edeceğini bilmesi, insanı tevbe öncesinde psikolojik olarak rahatlatıp ümitlendirir. Şartlarına uygun bir şekilde tevbe ettikten sonra tevbesinin kabul edildiğine inanması ise, kişiye sonsuz bir mutluluk bahşeder.

Gerçekten de tevbenin “bireysel ve İlâhî boyutunun” insanda ortaya çıkardığı sonuç, tevbe eden kişinin ruhen mutluluk hissetmesi ve huzura ulaşmasıdır. Nitekim “Ey müminler! Hepiniz toptan Allah'a tevbe ediniz ki (mutluluğa) felâha eresiniz.” (Nur, 24/31) âyet-i kerimesi, tevbeyi ferdin kurtuluşa ve buna bağlı olarak mutluluğa ulaşma vasıtası olarak görmekte ve tevbekârları da mutluluk ve huzura kavuşmuş insanlar olarak kabul etmektedir.⁴⁵¹ Zira, günah işlemekle Rabbiyle arasının açıldığını düşünen ve ruhen kirlendiğini hissedip huzursuz olan fert, tevbe ettikten sonra tekrar Rabbiyle arasının düzeldiğini ve mânevî kirlerinden temizlendiğini hisseder ve böylece mutluluğa kavuşur.

2.Tevbenin Toplum Hayatına Etkisi

“Bu millet-i günahkâr kanıyla abdest aldı, fiilî bir tevbe etti.”⁴⁵² diyen Bediüzzaman Hazretleri, Osmanlı Devleti'nin

⁴⁵⁰ Hökelekli, a.g.e., s. 228.

⁴⁵¹ Yapıcı, a.g.e., s. 80.

⁴⁵² Bediüzzaman, *Lemeât*, s. 328.

son zamanlarda başına gelen elim hadiseleri bile, bir nevi tevbe kabul etmektedir. Yine Bediüzzaman, “Kader-i İllâhî isyanımız için musibet verir. Ona rızâdâde olmak, o günah-tan tevbe demektir.”⁴⁵³ diyerek kader-i İllâhî’ye râzı olmanın bir çeşit tevbe olduğunu bildirmektedir.

Hiç şüphesiz toplum fertlerden meydana gelir. Dolayısıyla kötülükleri terk edip tevbe ve iman ettikten sonra hayatını güzel amellerle süsleyen toplumlarda, emniyet, adalet, sulh, sükûn ve huzur hâkim iken; tevbe ve istiğfar etmeyen toplumlarda, anarşi, kargaşa, huzursuzluk ve her türlü zulüm ve haksızlık hâkimdir. Netice itibariyle de tevbe ve istiğfar eden toplumlar ebedî saadete namzet iken tevbe ve istiğfar çağrısına icabet etmeyen toplumlar helak olmaya ve hüsrana mahkûmdurlar. Nitekim Nuh kavminin helâk sebebi, tevbe ve istiğfar çağrısına icabet etmeyip İllâhî iradeye karşı isyan etmeleridir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu hakikat Hz. Nuh’un ağzından şu ifadelerle haber verilmektedir: “Dedim ki onlara: “Rabbinizden af dileyiniz. Zira o gafûrdur. Mağfiret dileyin ki üzerinize bol bol yağmur indirsün. Size mal ve evlat ihsan buyursun, size bahçeler, ırmaklar, su kanalları nasip etsin.” (Nuh, 81/10-12)

Bu âyet-i kerimelerle ilgili olarak Tecrîd-i Sarîh Tercesmesi’nde şu açıklama yapılmaktadır: “Hazreti Nuh’un kavmi (Vedd, Süvâ, Yegûs, Yeûk, Nesr) adlarında birtakım hayvanları temsil eden putlara taparlardı. Hazreti Nuh, kavmini bunlardan menedip yalnız Allah’a ibadet ve O’na itaat etmelerini tebliğ etmiş ve gece-gündüz bu davetle meşgul olmuşsa da bir türlü müessir olamamıştı. Rivayete göre,

⁴⁵³ Bediüzzaman, *Hutuât-ı Sitte*, s. 2058.

bunun üzerine Cenab-ı Hak, Hz. Nuh'un kavminden kırk sene yağmuru esirgedi. Kadınlarını da kısır bıraktı. Bunun üzerine, Hz. Nuh terceme ettiğimiz âyetlerde haber verildiği üzere kavmine istiğfar etmelerini, bu suretle kendilerine yağmur ve evlat ihsan olunacağını, böylelikle refah ve saadete kavuşacaklarını tebliğ etti. Buna rağmen, Hz. Nuh'un davetine icabet etmediklerinden tufan âfeti gönderildi.”⁴⁵⁴

Müellif Buhârî, Hz. Nuh'un isyankâr kavmine, meallerini zikrettiğimiz âyetlerle işaret ettikten sonra, ümmet-i Muhammed'in tevbe ve istiğfar hakkındaki riayetkâr hallerini tasvir eden şu âyeti zikretmiştir: “O müttakiler ki çirkin bir iş yaptıklarında veya kendi nefislerine zulmettiklerinde, peşinden hemen Allah'ı anar, günahlarının affedilmesini dilerler. Zaten günahları Allah'tan başka kim affeder ki? Bir de onlar, bile bile işledikleri günahlarda ısrar etmez, o günahları sürdürmezler.” (Âl-i İmran, 3/135)

a) Tevbe Bir Emniyet Unsurudur

Tevbe ve istiğfar, ümmetlerin helâklarına mâni olan ve onları bir paratoner gibi koruyup bekâlarını sağlayan bir emniyet unsurudur. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bu hakikati şu hadis-i şeriflerinde ne güzel ifade buyurmuşlardır. “Ebû Musa (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: “Allah Teâlâ (şu âyetle) ümmetim için bana iki eman (emniyet, güvenlik) indirdi:

1. Sen aralarında olduğun müddetçe Allah onlara (umu mi bir) azap vermeyecektir.

⁴⁵⁴ ez-Zebîdî, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı*, Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, trc. ve şerh, Kâmil Miras, , 12/334.

2. Onlar istiğfarda buldukları müddetçe, Allah onlara azap vermeyecektir.” (Enfâl, 8/33)

Ben aralarından ayrıldım mı, (Allah'ın azabını önleyecek ikinci eman olan) istiğfarı kıyamete kadar aralarında bırakıyorum.”⁴⁵⁵

Tevbe ve istiğfar etmemek, ümmetlerin helâklarına vesile olurken tevbe ve istiğfara sarılmak, onların maruz kaldıkları çeşitli sıkıntıları ve ulaşmak istedikleri değişik emelleri için vazgeçilmez bir müracaat kaynağıdır. Nitekim “Sa’lebî”nin (424/1035) beyanına göre, Hasan Basrî Hazretlerine birisi geleerek fakirlikten şikâyet etmiş. Hazret ona, “Allah’a istiğfar et!” diye cevap vermiş. Başka birisi de, “Dua buyursanız da Allah bir oğul verse...” diye rica etmiş. Hazret-i İmam buna da, “Allah’a istiğfar et!” demiş. Bir başkası daha gelerek kuraklıktan bahçesinin kurduğundan şikâyet etmiş. Buna da istiğfar tavsiyesinde bulunmuş. Mecliste hazır bulunanlar Hasan Basrî Hazretlerine: “Ey Üstad! Türlü şikâyet ve başka başka dileklerde bulunanların hepsine yalnız istiğfar tavsiye buyurdunuz” demeleri üzerine Hazret-i İmam “Ben bunu kafamdan atıp söylemedim. Nuh Aleyhisselâm’ın türlü afet ve zaretlere mübtelâ olan kavmine bunlardan kurtulmaları için, “Rabbimize istiğfar ediniz!” dediği Kur’ân’da hikâye buyurulduğundan mülhem olarak, ben de bana müracaat edenlerin hepsine istiğfar etmelerini tavsiye ettim.” buyurmuştur ki, Hasan Basrî Hazretleri’nin bu içtihadı bizim için de ibret alınmaya değer mahiyettedir. Her türlü sıkıntılı zamanımızda kusurlarımızdan istiğfar ederek arınmak ve her çeşit isteğimize kavuşmak için Rabbimize müracaat etmek gerektir.”⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Tirmizî, *Tefsir, Enfal* 3082.

⁴⁵⁶ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, 12/334-335.

b) Rabbânîlerin Tevbesi

Hız. Âdem ile başlayıp, diğere peygamberlerle sürdürülen cihad, her devirde meçhul rabbânilerce temsil edilegelmiştir. Kur'ân, bu rabbânileri bize şöyle anlatır: "Nice peygamberlerin yanında, pek çok (Rabbâni), Rabbe kul olmuş kimse savaşmıştır. Onlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşememişler, yılmamışlar ve meskenete düşmemişlerdir. Allah, sabredenleri sever. Onların söyledikleri ancak şu idi: "Rabbimiz! Günahlarımızı, işlerimizdeki israfımızı bize bağışla, sebatımızı arttır, inkârcı topluluğa karşı bize yardım et." Bu yüzden Allah, onlara dünya nimetini de ahiret nimetini de fazlasıyla verdi. Allah, ihsan sahiplerini sever." (Âl-i İmran, 3/146-148)

Kur'ân, rabbânileri işte böyle anlatıyor; hayatı, hayata ait lezzetleri, dünya ve dünyaya ait her şeyi hakir gören ve gece gündüz Allah yolunda kıyasıya mücadele veren rabbânîleri... Onlar, Allah'a gönül vermiş, Hakk'a dilbeste olmuş kimselerdir. Rableriyle kavî münasebetleri vardır; mücadeleleri çok gönüldendir. Zaten, mücadeleyi Rabbanî olanlar verir. Onlar ki, Allah yolunda başlarına gelen her gaile, dert ve musibete katlanırlar, gevşeklik göstermezler. Gök şak şak olsa başlarına dökülse, zemin yarılsa onları yutmaya hazırlansa, binbir musibet değirmen taşları gibi başlarında dönüp dursa, ihtimal ki onların azmine zerre kadar tesir etmeyecek; onlar, hak bildikleri yolda azm-i rah edip yürüyeceklerdir. Çünkü onlar, sabır kahramanlarıdır; sabır, onlarda bir iştah, bir iştiyaktır. Bu iştah ve iştiyak ise, Cenab-ı Hakk'ın rahmetini celbeder, çünkü Allah sabredenleri sever. Bir de onlarda günah ve kalplerinin ölmesi

endişesi vardır; çünkü günah ve kalp kasavetinin, düşman karşısında azim ve sebat duygusunu zaafa uğratacağını bilmekte ve içlerinde hep bu endişeyi taşımaktadırlar. Bu sebeple onlar, Rabblerine iltica eder, günahlarının ve işlerinde gösterdikleri israfın affedilmesini isterler. Günah ki, rahmetle rezonans olmaya mânidir. Öyle ise, evvelâ o günahattan tevbe edilmelidir. Âyette tevbenin öne alınıp, yardım talebinin sona bırakılmasında bu hikmet gizlidir.

1) ...ve Bir Tevbe Kahramanı Ka'b B. Malik

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) çevresinde sadece birkaç Müslümanın bulunduğu, müşriklerin ağır baskıları karşısında gözü pek yiğitlere ihtiyaç olduğu bir dönemde, İkinci Akabe Biati'nda O'nun mübarek elini sıkı ve canı dahil sahip olduğu her şeyini ortaya koyup her şartta yanında olacağına söz veren ensardan, er oğlu erlerden birisidir Hz. Ka'b b. Mâlik (radiyallahu anh) Bedir Savaşı dışında Peygamberimiz'le birlikte bütün savaşlara katılmış kahraman bir sahabidir o. Bedir'e ise, gelişme sürpriz olduğundan katılamamış.. katılamamış, ama hayatı boyunca bunun ıstırabını yaşamıştır.

Uhud'da ise tam bir kahramanlık örneği sergilemiştir. Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem) ile zırhlarını değiştirerek onunla birlikte çarpışmış ve her biri mânevî birer rütbe mahiyetinde olan on bir yara almıştır.

Mevsim yazdır. Ağaçlar yemyeşil renkleriyle gözleri okşamakta, olgunlaşan meyveler çevreye buram buram kokular saçmaktadır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Müslümanları toplar ve Tebük'e sefere gideceklerini, gerekli

hazırlıklara başlamalarını söyler. Hâlbuki daha önceki seferlerde, gidilecek yer hiç haber verilmemiştir. Belli ki zorlu bir yolculuğa çıkılacaktır.

Hz. Ka'b, zengin birisidir. Hem de o güne kadar olduğundan daha zengin. Herkes hummalı bir şekilde sefere hazırlanmaktadır. Hz. Ka'b ise **“arkadan yetişirim”** düşüncesiyle ağırdan alır ve bugün-yarın derken hareket eden kervanı kaçırr. Özürlüler ve nifak damgasını yemiş birkaç talihsiz dışında herkes sefere katılır. Ka'b b. Mâlik de sâdıklardan olmasına rağmen geride kalır. **Yaşadığı olayda, yapılacak hizmetlerde değişik bahanelerle geride kalanlara büyük mesajlar vardır.**

Tebük'e varıncaya kadar ondan bahsetmeyen Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), orada **“Ka'b b. Mâlik ne yaptı?”** diyerek onu sorar. Bu sorusuyla Ka'b'ın orada olması gerektiğiyle ilgili beklentisini dile getirir. Yakın arkadaşlarından Hz. Muaz bin Cebel'in (radiyallahu anh) Ka'b hakkında iyilikten başka bir şey bilmediklerini söylemesi üzerine de sükût buyurur. Az sonra, uzaktan bir toz bulutu belirince Rahmet Peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem) **“Ebû Hayseme olasin”** temennisinde bulunur. Gelen gerçekten Ebû Hayseme'dir (radiyallahu anh). Belli ki, orada olmasını arzu ettiklerinin geride kalmasına mübarek gönlü razı değildir ve onların geriden de olsa kervana yetişmelerini istemektedir. Zira ne pahasına olursa olsun verilen sözde durmak ve ihtiyaç anında hizmet mekânında, hizmet erleriyle birlikte olmak gerekmektedir.

Sefer sona erer ve ordu, Medine'ye doğru harekete geçer. Bu haberi alan Hz. Ka'b, endişeye kapılır ve ne diyeceğini düşünmeye başlar. Güzel konuşan, konuştuğunu

çevresine dinleten ve Resûlullah'ın dili keskin şairlerinden birisidir aynı zamanda. Aklına pek çok mazeret gelir ama yalan söylemeyi kendine yakıştıramaz. Ve nihayet sadakat ruhuna işlemiş bu büyük insan, sonuç ne olursa olsun doğru söylemeye karar verir.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Medine'ye her dönüşünde yaptığı gibi mescide uğrayıp namaz kılar ve Allah'a şükreder. Namazdan sonra O'nunla Tebük'e gitmeyen herkes, sırayla huzuruna gelerek bir mazeret uydurup söyler. O Edep İnsanı ise (sallallahu aleyhi ve sellem) onları mahcup etmeden mazeretlerini kabul eder. Sıra kendisine geldiğinde Hz. Ka'b, Şefkat Peygamberi'nin (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına yaklaşır selâm verir. Fakat Allah Resûlü'nün yüzündeki ifade değişir ve dargın kimseler gibi acı bir tebessümle ona niçin gazadan geri kaldığını sorar. Ka'b b. Mâlik ise boynunu büker ve şöyle der: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin ederim ki, sizin yerinize ehl-i dünyadan birisinin karşısında olsaydım, bir mazeret uydurarak bu işten kurtulabilirdim. Zira söz söylemesini iyi bilirim. Vallahi, biliyorum ki bugün yalan bir mazeretle kurtulsam da çok sürmez, Allah seni haberdar eder ve işte o zaman gazabından asla kurtulamam. Bugün bana kızsan bile doğruyu konuşursam, ümit ediyorum ki yarın Allah ve Resûlü'nün rızasını kazanır ve güzel bir sonuçla karşılaşırım. Vallahi yâ Resûlallah gazadan geri kalmam için hiçbir mazeretim yoktu. Ve sizden geri kaldığım zamanki kadar hiç imkâna sahip olmamıştım."

Gerçekten de Hz. Ka'b, Allah Resûlü'nün etrafındaki sözü etkili şairlerden birisiydi ve sırf onun şiirlerinden dolayı iman eden kabileler vardı. Hicaz'ın önemli kabilelerin-

den Devs bunlardan birisidir. Onun şiirleri, İslâm ordularını coştururken kâfirlerin kalbine de korku salmaktadır.

Bir söz sarrafı olan Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem) işin perde arkasını bilmektedir. **“İşte bu doğru söyledi.”** buyurur ve ardından, Allah (celle celâluh), hakkında hüküm verinceye kadar beklemesini söyler. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Ka’b’la birlikte sefere katılmayan, fakat Ashab-ı Bedir’den olan Hilâl b. Ümeyye (radıyallahu anh) ve Mürare b. Rebi’ye de (radıyallahu anh) aynı şeyi söyler. Olup bitenler çevrede duyulunca, herkes onlara yabancı gibi davranmaya başlar. Zira bir tavır olarak ‘bunlarla konuşmama kararı’ alınmıştır.

Diğer iki sahabe evlerine kapanarak kendilerini ibadete salarlar. Hz. Ka’b ise mescide gelip gitmekte, çarşı-pazarda dolaşmakta, ama kimse onunla konuşmamaktadır. Bir anda kalabalıklar içinde yapayalnız kalmıştır.

Peygamber Efendimiz’e (sallallahu aleyhi ve sellem) yakın yerlerde oturmaya çalışır, O’nun yüzünde bir tebessüm emaresi arar, ama her defasında Peygamberimiz ondan yüzünü çevirir. Artık iyice bunalan Hz. Ka’b, amcasının oğlu Ebû Katade’nin yanına giderek onunla konuşmak ister. Bahçesinden içeriye girip selâm verir. Fakat o ne büyük sadakattir ki Ebû Katade, onun selâmını bile almaz. Selâmını tekrarlar, yine cevap alamaz. **“Ebû Katade! Allah için söyle Allah’ı ve Resûlü’nü sevdiğimi biliyor musun?”** diye sorduğunda ise sadece **“Allah ve Resûlü daha iyi bilir.”** cevabını alır. Bu cevap üzerine gözyaşları içinde, mahzun bir şekilde oradan ayrılır.

Aradan günler, haftalar geçmiştir ki bir gün Hz. Ka’b’ın

imtihanını iyice arttıran bir olay olur. Başından geçen bu olayları duyan Gassan meliki, bir tüccar vasıtasıyla ona bir mektup göndermiştir. Mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

“Efendinin sana zulmettiğini duydum. Allah seni hor hakir görülmen, ezilmen için yaratmadı. Bize katıl, bütün imkânlarımızı senin için seferber edelim.”

Bir anda yapayalnız kaldığı, en yakın dost ve arkadaşlarının bile kendisiyle konuşmadığı böyle bir dönemde bu teklif, Hz. Ka’b için ciddi bir imtihandır. Fakat o, sadakatini hiç bozmaz ve her şeye rağmen tereddütsüz Resûlullah’ı tercih ederek melikin mektubunu yırtıp çöpe atar.

Aradan kırk gün geçmiştir ki, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ona bir elçi gönderir ve hanımından uzak durması gerektiğini bildirir. Hanımını boşamayacak, fakat ondan ayrı yaşayacaktır. Hz. Ka’b, hayat arkadaşına yasak kalkıncaya kadar babasının evine gitmesini söyler. Aynı emir, aynı kaderi paylaşan diğer sahabilere de iletilir. Bu durum, onların Peygamberimiz’e olan bağlılıklarından hiçbir şey eksiltmemiştir. Çünkü onlar Peygamberimiz’in kendi kafasına göre bir uygulama yapmayacağını, O’nun her söz ve davranışının vahiy kaynaklı olduğunu bilmektedirler. Yaptıkları büyük hatanın pişmanlığı içerisinde Cenab-ı Hakk’a yalvarıp yakarmakta, tevbe ve istiğfarda bulunmaktadırlar. Fakat asla ve asla dinlerinden dönmeyi, Resûlullah’tan ve arkadaşlarından ayrılmayı düşünmemektedirler. Onlar da bilmektedirler ki bu bir imtihandır ve bu da geçecektir. Önemli olan sadakatini bozmadan sabretmesini bilmektir.

...Ve nihayet on gün daha geçmiş, kendileriyle konuşulmama cezası ellinci güne ulaşmıştır. Hz. Ka’b, sabah nama-

zını kılmış, evinin çatısında üzgün ve âdeta canı boğazına gelmiş bir vaziyette oturmaktadır. Artık bütün genişliğine rağmen yeryüzü dar ve sıkıcı bir hale dönüşmüştür. Rahmeti bol olan Allah'ın huzurundan başka gidecek, yardım istenecek bir yer kalmamıştır. Tam bu esnada, karşı dağın eteklerinden toz-duman içinde bir atlının geldiğini fark eder. Attaki kişi bir taraftan bütün hızıyla ona doğru atını koşturmakta bir taraftan da en gür sesiyle müjdeli haberi haykırmaktadır: **“Ey Ka’b müjde! Ey Ka’b müjde!”** Gelen kişi, Hz. Ka’b ve arkadaşlarının tevbelerinin kabul edildiğini müjdelemektedir. Çileli günler artık sona ermiştir. Ka’b, hemen secdeye kapanır ve Allah’a şükreder.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), sabah namazından sonra bu üç sahabinin tevbelerinin kabul edildiğini müjdeleyen şu âyetleri okumuştur ashabına: **“Allah, savaşta geri kalan ve haklarındaki hüküm ertelenen o üç kişinin de tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü onlar öylesine bunaldılar ki, dünya bütün genişliğine rağmen başlarına dar geldi. Vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkıldı. Nihayet, Allah’ın cezasından, yine Allah’ın kapısından başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anladılar da, bundan sonra, önceki iyi hallerine dönsünler diye, Allah onları tevbeye muvaffak kıldı. Çünkü Allah tevbâdır, rahîmdir (tevbeleri çok kabul eder, tevbe edenleri sever ve pek merhametlidir).”** (Tevbe, 9/118)

Bu müjdeli haberi duyan arkadaşı da müjdeyi vermek için gelmiştir. Hz. Ka’b, üstündeki elbiseyi bir şükür ifadesi olarak müjdeyi getiren kişiye hediye eder; başka bir

elbise giyip hemen mescide koşar. Yolda karşılaştığı önceden selâmını almayan, yüzüne bile bakmayan can dostları şimdi ona sarılıp onu tebrik etmekte ve **“Allah’ın affı sana mübarek olsun.”** demektedirler. Huzuruna varıp selâm verdiğinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onu güler yüzle karşılayıp selâmını alır ve **“Müjdeler olsun sana! Bugün, doğduğun günden bu yana en hayırlı günün.”** buyurur. Hz. Ka’b, **“Senin tarafından mı yoksa Allah tarafından mı?”** diye sorduğunda ise **“Allah tarafından.”** cevabını alır.

Bütün bu güzel gelişmelerden duyduğu sevinçle Hz. Ka’b, sahip olduğu bütün servetini Allah rızası için bağışlamak ister. Fakat Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bunu kabul etmez ve bir kısmını kendisine ayırmasını tavsiye eder. O da sadece Hayber’deki arazisini kendisine ayıracağını, bunun dışındakileri Allah rızası için tasadduk ettiğini bildirir ve şöyle der: **“Ya Resûlallah! Allah beni doğruluğum vesilesiyle kurtardı. Yine benim tevbe-min bir parçası olsun ki, hayatta olduğum sürece doğruluktan hiç ayrılmayacak, yalana asla tenezzül etmeyeceğim.”**⁴⁵⁷

Hz. Ka’b b. Mâlik’in (radiyallahu anh) yaşadıkları, günahlarının sıkıcı atmosferinde bunalarak tevbe ile rahatlayıp kurtuluşa ermek isteyenler için tam bir ibret tablosudur.

Bir tevbe kahramanı olan Hz. Ka’b’ın hayatında, elbette çok büyük dersler vardır. Allah (celle celâluh) yolundaki az bir ihmal, O’nun Resûlü’nden, O’nun gittiği yoldan az bir

⁴⁵⁷ Haylamaz, Reşit, *Saadet Asrına Doğan İlk Yıldızlar*, Işık Yay., İstanbul-2003, s. 205-214; Heyet, *Sahabiler Ansiklopedisi*, Yeni Asya Yay., İstanbul-1989, 2/495-499.

ayrılık, hem dünya hem de ahiret adına bir hüsrân olabilir. Hizmet insanı; para, mal-mülk, evlad ü ıyâl, makam-man-sıp bütün cazibeleriyle kendilerine çağırır da hizmet zamanı hizmet nerede ise oraya koşmalıdır. Ne yapılacaksa onu yapmalı, ne verilecekse onu vermelidir. Ama asla ve asla âhesterevlik etmemeli, geride kalmamalı. Hele hele hiçbir zaman sun'î mazeretlerin arkasına sığınmamalıdır. Çünkü bir gün bütün gizliler âyân olacak ve neticede bu zor imtihanı sadıklar kazanacaktır.

2) Bir Başkası: Fuzayl B. İyaz

İlmi, ibadeti ve takvasıyla devrinin büyük insanları arasına girmiş olan Fuzayl b. İyâz, hicrî ikinci asrın başlarında Semerkand'da Ebiverd kasabasında büyümüştür. Süfyan b. Uyeyne ile akrandır. Kûfe'de ilim tahsili yapan Fuzayl, Harun-u Reşid'in hilâfeti zamanında (h.187) Mekke'de vefat etmiştir. Fuzayl, devrinin büyük imamlarından ders almış ve hadis dinlemiştir. İlmiyle âmil, zühd ve takvada şöhrati dillere destandır. Onun, tevbesi de meşhurdur. İşte bu nedenle onu da buraya misafir ettik. Kısaca onun Hakk'a, öze dönüşünü nakledeceğiz:

Fuzayl b. İyâz, gençliğinde Ebiverd ve Serahs arasında kervanların önünü keser ve eşkıyalık yapardı. O, bu işi yaparken bile bir kısım ibadetlerini yerine getirmede kusur etmezdi. Namazını kılar, Kur'ân okur ve onun mânâsında derinleşmeye çalışırdı. Allah'ın kendisini affedeceğine dair çok kuvvetli hüsn-i zannı vardı. Bir gün önemli bir hadise cereyan etmişti. Fuzayl'ın bulunduğu mıntıkadan bir kervan geçerken, Fuzayl'ın adamları kervanı görmüş ve onu soy-

mak üzere kervana doğru yönelmişlerdi. Kervan sahibi de haramilerin yaklaştığını fark edince, az ilerde gördüğü bir çadıra yanında bulunan paraları götürüp emanet etmek istemişti. Çadıra girince başında sarığı, sırtında cübbesi olan bu zatın huşû içerisinde namaz kıldığını gördü. O'na, parasını emanet etmek istediğini söyledi. O zat da, köşede bir yer göstererek parayı oraya koymasını söyledi. Kervancı, paraları gösterilen yere koyarak çıkıp gitti. Döndüğünde bütün mallarının eşkıyalarca talan edilip götürülmüş olduğunu gördü ve artık ortalıkta kimseler görünmeyince “Bari gidip paralarımı alayım da, yoluma devam edeyim!” dedi. Bunun üzerine tekrar çadıra gidince baktı ki, kendi eşyaları aynı çadırda ve biraz önce namaz kılan zatın huzurunda taksim ediliyor. Geri çekilmek isteyince eşkıyanın reisi olan o zat, kervancıyı çağırdı. “Niçin geri döndün?” diye sordu. Kervancı, ürkek bir tavırla, “Paralarımı alacaktım da...” dedi. Bunun üzerine Fuzayl, “İşte paraların koyduğun yerde, all!” dedi. Ve adam paralarını aldı. Bu defa da diğer şakiler Fuzayl’a kızarak “Niçin paraları veriyorsun, zaten biz kervanda para bulamamıştık?” dediler. Bunun üzerine Fuzayl, onlara şu sözleri söyledi: “Bırakın adamı, o bana hüsn-i zan ederek o paraları emanet etti. Ben onu hüsn-i zannında yanıltmam. Çünkü O, bana itimat ettiği için emanet etti. Benim de Allah Teâlâ hakkında beni affedeceğine dair hüsn-i zannım var. Ola ki, O da beni hüsn-i zannımda yanıltmaya!” İşte Fuzayl b. İyâz’ın yol kesiciliği bu şekilde devam ediyordu.

Fuzayl b. İyâz, içten içe hep şunu düşünüyordu: Şirk, yol kesmekten çok daha büyük günahı. Allah Teâlâ, şirk koştan bir toplumun tevbesini kabul etti de onlar ümmetin

en efdali oldu. Kulların nâsiyesi Allah'ın elindedir. O, dilediğini saptırır, dilediğinin tevbesini kabul ederek onu hidayete erdirir. Bu düşünce, onun için tevbeye atılan ilk adım sayılabilirdi. Fakat Fuzayl'ın başka bir sıkıntısı daha vardı. O da; bir cariyeye âşık olmuştu. Filvaki, onun kalbine gerçek aşkın nüvesi atılmış, o aşk o kalpte mayalanıyor ve bu ilâhi aşkın kavurucu gücü, Fuzayl'ın gerçek şahsiyetinin doğumunu hızlandırıyordu. Ama bundan ne kendisinin ne de çevresinin haberi vardı. Bir gün mâşukuna vâsıl olmak üzere bir duvara tırmanırken kulağına bir ses geldi, durdu bu sesi dinledi. Birisi Kur'ân'dan şu âyeti okuyordu:

“İman edenlerin, Allah'ı ve Hak'dan inen (Kur'ân)'ı zikir için kalblerinin saygı ile yumuşamasının zamanı hâlâ gelmedi mi?” (Hadid, 16). Bu İlâhî kelâm karşısında irkildi ve beyninden vurulmuşçasına bütün gücünü kullanarak titrek bir sesle, “Geldi yâ Râb! İşte o ân bu andır!” diyerek o geceyi yakında bulunan bir harabeye sığınarak geçirdi. Orada da, kendisini muhasebeye sevk edecek bir hadise cereyan etmişti. Harabeye sığınınca yakında bir yerde konaklamış olan yolcuların konuşmalarına muttali oldu. Yolcuların bir kısmı, yollarına devam etmeyi düşünürken bir kısmı da, “Sabahleyin devam edelim, çünkü Fuzayl yolumuzun üzerinde, o bize rahat vermez!” diyorlardı. Bunu işiten Fuzayl, şunları düşündü: Ben geceleyin günah peşinden koşarken, şuracıkta Müslümanlardan bir grup benden korkuyor. Allah'ım, ben tevbe ettim, tevbemi Beytullah'a mücâvir olarak sürdürüreceğim...⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Hayran, Ali, *Kutlular Ufku*, 31.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNAH VE TEVBE ÜZERİNE BAZI
MÜLAHAZALAR

*“Ölöp ölöp dirilmeden,
Her gün bin kez gerilmeden,
Canda öze erilmeden,
Şekler gümanlar aşılmaz!”*

GÜNAH VE TEVBE ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

1. Günah-Tevbe Dengesi

Her günah, kendi derinliği, çirkefliği, iğrençliği nisbetinde bir tevbe ister. Zira her günah zift dolu bir kuyuya düşmek gibidir. Böyle bir kuyuya düşmek çok kolaydır, ama çıkmak büyük bir gayret ister.

2. Günahı Günah Olarak Bilmek

İçimizden, günahın hükmüne itiraz adına geçen her düşünce, en az o günahı irtikâp etmek kadar günahtır. Mesele, zina yapan bir insanın, zaman zaman içinden: “Allah bu zinayı niçin yasak etti? Ne güzel istifade ediyorduk...” diye geçirmesi veyahut haram-helal demeden yemeye içmeye alışmış bir insanın, “Keşke kul hakkı diye bir şey olmasaydı ne güzel olurdu...” şeklinde düşünmesi günahı irtikâp etmekten daha büyük günahlardır.

O halde günahlara karşı tavır almalı ve kendimizi şöyle şartlandırmalıyız: “Ey günah, boşuna yorulma, kapılar sürmelidir; içeri giremezsin.”

Günah hususunda Bediüzzaman Hazretleri'nin şu teşbihi çok manidardır: “Günahtan yılandan, çiyandan kaçır gibi kaçınız.” der. Burada yılan ve çiyın tabirinin yerine arslan veya kaplan tabirlerinin kullanılmaması dikkat çekicidir. Zira, arslan ve kaplan yiğitçe ve mertçe saldırır. Daha gelmeden onu hisseder ve ona göre tedbirinizi alabilirsiniz. Fakat, akrep, yılan ve çiyın öyle değildir. Onların ne zaman ve nereden saldıracakları belli olmaz. İşte günah da böyle akrep ve çiyın gibi insanı zehirler.

Hâsılı günahlara karşı daima teyakkuzda bulunmak müminin şiarı olmalıdır. Unutmayalım: Günahlara karşı teyakkuz, Allah'a karşı vefalı olmak demektir.

Günahı günah olarak bilme meselesine “Kulum bir günah işledi...” diye başlayan kutsî hadis zaviyesinden de bakabiliriz. Yani kulun tekrar tekrar günah işleyip Allah'ın da her seferinde affetmesini ifade eden hadisi. Şöyle ki: Zenb ve zeneb ikisi de aynı kökten gelir. Zenb, günah; zeneb ise kuyruk demektir. Buna göre: “Günah işledim Rabbim.” diyen kul: “Ey Rabbim ben yine bir kuyruk taktım. Şu halimle Sen bana ister kuyruklu bir tilki, ister insanları sokan bir akrep, istersen de kuyruğu kendinden bir yılan nazarıyla bak! İşte ben oyum.” Yani kul, günahını itirafı, kendisine bahşedilen insanî seviyeyi, makâmâtî âdeta tezyif ve tahkir edip bir kenara attığını, iradesiyle hayvanlığı benimsediğini ve o seviyeye düştüğünü itiraf ediyor.

Günah işlediği halde onu sezemeyene gelince, o zaten “Ke’l-en’âmi belhüm edall” (A’raf, 7/179) tokatını yemiş ve hayvandan da aşağı bir dereceye düşmüştür. Nitekim geçmiş yıllarda Avrupa’da gençler arasında yapılan bir anketin sonuçları, bu hükme güzel bir misal teşkil eder ki; o anketin neticesinde, Avrupa gençliğine ait tesbit edilen özellikler, serseri bir sokak köpeğinin özellikleriyle aynı çıkmıştı. Zira, hakikatten başka her yol, hakikatten başka neticelere götürür...⁴⁵⁹

Elbette ki günahтан uzak durmalı. Ancak -Allah korusun- düşüp o kötü atmosfere girince de hemen tevbe ve istiğfara sarılmalı, günahla tevbe arasını uzatmamalıdır. Bu nedenle, “...sürçme ve düşmelerinizle, tevbe arasında öldürücü fasılalara takılmayın!” denmekte, yani hemen istiğfar ve tevbeye koşmanın gereği ifade edilmektedir. Bediüzzaman, “Böyle eşna’ gıybetin sebebi, olsa olsa, insanın dest-i ihtiyarında olmayan bir muhabbet vasıtasıyla, yine kadınların kıskançlığından ve habbeyi kubbe görüp ve kendi iffetini göstermekle başkasını itham etmek nev’inden bu nevi şâyialar meydan alıyorlar. Bu işâadan tevbe etsinler; yoksa kahr-ı İlâhî gelmesi kaviyen memuldür. Öyle iftira edenler, böyle iftiraya maruz kalacakları, cezâ-yı amelleri olmak ihtimalini düşünsünler!”⁴⁶⁰ diyerek bu tür günahlardan tevbe edilmezse kahr-ı İlâhî’nin gelme ihtimalinin olduğunu söylüyor. “Evet, istikamet insanı, hayal ve tasavvurlarına bile fena duygu ve düşünceleri konuk etmez. Beşeriyet icabı bir yerde sürçüp günah atmosferine

⁴⁵⁹ Gülen, M. Fethullah, *Prizma*, 1/134.

⁴⁶⁰ Bediüzzaman, *Barla Lâhikası*, Mektup No: 218, s.1518.

kaysa, hiç vakit kaybetmeden tevbe edip hemen günahın boğucu ikliminden sıyrılıp tevbe ve istiğfarın paklayıcı atmosferine sığınır.”⁴⁶¹

3. Kudsiler ve Günah

Bilindiği gibi Seyyidina Hz. Mesih, Efendimiz’i (sallallahu aleyhi ve sellem) ve cemaatini “kudsiler” sözüyle müjdelemiştir. Kudsiler; mukaddesler, yani dünyanın isine-pasına, kirine-küdüretine (bulanıklığına) girmemiş ve eteklerine “belvâ-i âmm” nev’inden dahi olsa pislik bulaşmamış ve tabii dünya karşısında hiçbir zaman yenik düşmemiş insanlar demektir. Bu, onların hata ve günah işlemeyecekleri şeklinde anlaşılmalıdır. Hata ve günah Seyyidina Hz. Âdem’le beraber doğmuş ve âdeta onunla tev’em (ikiz) gibidir. İşte insanoğlu da, atasıyla beraber doğan bu hatayı tevarüs etmiş, o gün-bugün de bu beraberliği sürdürmektedir. Daha doğrusu bu Allah’ın bir kanunudur ve onu aşmamız da mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki Allah Resûlü: “Küllü benî âdem hattâün” der ve bu meseleyi hatırlatır. Evet, herkes hata işler; ama önemli olan, hatanın nasıl giderilip, nasıl aşılacağı hususudur. Buna da O; “Ve hayru’l-hattâine et-tevvabûn” sözüyle işaret buyurur. Yani “Hata edenlerin en hayırlısı hata ettikten sonra hemen tevbe ile onu silmeye çalışandır.” Bu açıdan biz “mukaddes”, “pak”, “nezih” sözleriyle hiç günah işlememişi kasdetmiyoruz; bu sözlerle biz, hayatlarını Cenab-ı Hakk’ın rızasını tahsile vakfetmiş, adanmış; düştüğünde doğrulmasını bilen, uzaklaştığında yakınlaşma yollarını araştıran ve gözlerini açıp-kapayıp rıza-i İlâhîyi ar-

⁴⁶¹ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla* 4/82.

zulayanları.. ve i'lâ-yı kelimetullah adına, yani Allah'ın yüce adının dört bir yanda bayrak gibi dalgalanması uğruna lazım gelen her şeyi yapanları ve bu yolda her fedakârlığa hazır olanları kastediyoruz. Zaman zaman bunlar da düşebilir, bunlar da kendi çizgilerinden uzaklaşabilir, ama onları diğerlerinden ayıran özellik, istemeyerek içine düştükleri durumun içinde uzun süre kalmamalarıdır. Düşer düşmez hemen kalkıp Seyyidina Hz. Âdem gibi: “Rabbenâ zalemnâ enfüsenâ = Rabbimiz kendimize zulmettik” (A'râf, 7/23) veya Seyyidina Hz. Yunus bin Metta gibi: “Lâ İlâhe illâ ente subhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn= Senden başka ilah yoktur, Sen münezzehsin, şüphesiz ben haksızlık edenlerden oldum.” (Enbiyâ, 21/87) deyip, nefsin zulmünden Cenab-ı Hakk'a sığınmalarıdır.. evet kudsîler, her zaman Allah'ı takdis ve tenzih eder, her şeyi netice itibariyle O'na bağlarlar. Ve böylece her hallerinden Cenab-ı Hakk'ın nazar-ı merhame-tini kendilerine celb ve cezbetmesini bilirler. Tabir-i diğerle acz, fakr, zaaf ve ihtiyaçlarını ortaya koyarak, bazı velilerin, “Ben senden hiçbir şey istemiyorum, hâlime bak neye muhtaç isem onu lütfeyle.” dedikleri gibi “Lâ İlâhe illâ ente subhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn.” derler.⁴⁶²

4. Tevbe ile Yeniden Diriliş

Bütün müminler, “Ancak şu var ki tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar bundan müstesnâdır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir, sınırsız mağfiret ve ihsan sahibidir.” âyetiyle vadedilen teveccühten belli bir ölçüde

⁴⁶² Gülen, M. Fethullah, *Prizma*, 1/205.

nasiplerini alabilirler. Meselâ bir insanın aklına “Ben adam öldürdüm, zina ettim, nefsim ve başkalarına karşı haksızlıkta bulundum..” vb. gibi düşünceler gelebilir. Ancak bu âyet-i kerimede de bildirildiği üzere, Allah (celle celâluh), tevbe ve iman edip iyi davranışlarda bulunan kimselerin nâmütenâhi kötülük yapma istidatlarını nâmütenâhi hayır ve hasenât yapma kabiliyetine çevireceğini vadedmektedir. Hatta işârî tefsirlerdeki bir tevcihe göre, Cenab-ı Hak, iyilik yapmaya başlayan bir kimsenin, geçmiş günlere ait amel sahifelerinin boş kalmaması için, onun daha önce yaptığı kötülükleri bile iyiliğe çevirecektir. Yani artık o kişi, tamamen Hakk’a yönelince, sadaka vermek, anne-babaya saygılı olmak, komşu haklarına riayet etmek vb. gibi bir kısım güzel işler yaparak ve kötü işlerden de sakınarak, kaçarak hep iyilik peşinde koştuğundan dolayı onun geçmişte yaptığı kötülüklerin hiçbiri amel defterine yazılmayabilir. Evet bir insan, tevbe edip Müslüman olarak kendisini yenileince, geçmişte güzellik adına yaptığı ne kadar şey varsa, bütün bunlar sanki yeniden hayatlanmış gibi, o insan amel cihetiyle bir umumi diriliş yaşayacaktır.⁴⁶³

5. Tevbede Sebât

Soru: *Tevbe ettikten sonra veya tevbe esnasında aynı günaha düşme endişesi varsa bu tevbe geçerli ve yararlı olur mu?*

Cevap: İnsan yaratılırken, hata işlemeye kabiliyetli olarak yaratılmıştır. Yani insanı günaha çekebilecek duygular,

⁴⁶³ Gülen, M. Fethullah, *Prizma*, 4/92.

hisler vardır tabiatında. Bu duygu ve hisler, iyi şeylere esas teşkil etsin diye insanın tabiatına yerleştirilmiştir. Ama her zaman bunları değerlendirmek mümkün olmayabilir. Meselâ, öfke insana niye verilmiştir? Elbetteki iyi şeyler için. Bununla insan gazilik ve şehidlik de kazanabilir. “el-buğdu fillah vel-hubbu fillah” fehvasınca kin, buğz ve öfke de, sevgi ve muhabbet de Allah için olursa bunlarla insan sevab kazanabilir, kazanabilir de her an hayatını cihadda geçiriyor gibi olur.

Bedenî hislere, şehevanî duygulara sahip bir insan, bunlara sabretse, onun için cihad sevabı hasıl olur. Bunlar zabt u rabt altına alınmadığı zaman ise, insanı başaşağı götürebilirler. Yani hata, insanın eşi gibidir. İnsan günah ve hataların ağırlığını vicdanında duymalıdır. Duymazsa, hissetmezse tıpkı cansız bir cisim gibi yaşar. Kalbinde bir kısım derunî duygular, latifeler varsa bunlar da zamanla söner.

Öyleyse insan hemen kısa yoldan tevbeye müracaat etmelidir. Hadis-i Nebevî’de: “Her insan hata işleyicidir. Hata işleyenlerin en hayırlısı da (hemen) tevbe edenlerdir.” buyurulmuştur. Tevbeye sarılmalı ve hemen Allah’a teveccüh edip “Eznebtü” “Günah işledim” demelidir. Ayrıca, tevbede bir daha yapmamaya azim ve cehd olmalıdır. Hiç olmazsa tevbe esnasında insanda tereddüt olmamalıdır. Bundan da öte, kesin ve katî bir şekilde, bir daha dönmemeye niyet ve kasıt olmalıdır.

Ancak, tabiat-ı beşer muktezası olarak insan, sonradan yine -tabii kasıd olmayarak- hata ve günaha girebilir. Evet, insan tevbe ederken şek ve şüpheye yer vermeden mutlak “Bu sondur” demeli ve kararlı olmalıdır.⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla* 1/149.

6. Hata İşleyenlerin En Hayırlısı!

Her insan hata eder. Hatayı nisbetler perspektifinde ele aldığımız zaman bu küllî hükme hiç kimsenin itirazı olmaz. “Benim hatam yoktur.” diyen işte o zaman en büyük hatayı işlemiş olur.

Efendimiz “Âdem hata etti, evlatları da hata etti.” buyururken her insanın hata edebileceğine dikkat çekmektedir. Hz. Âdem’in hatası bir isti’dât olarak sanki genlerle ve irsiyet yoluyla evlatlarına intikal etmiş de, dolayısıyla da hiçbir insanın, (bulunduğu manevî seviyeyi de nazara alarak söyleyecek olursak) hatadan kurtulması ve hatasız olması mümkün değildir. Ne var ki, her insanın, hayırlı birer hata işleyen olması da mümkündür. Tevbe ve istiğfar ise, bunun tek yoludur. Zira Allah Resûlü “Her Âdemoğlu hata işler, hata işleyenlerin en hayırlısı tevbe edenlerdir.” buyurur. Bu hadis, hataları olduğu gibi hata sahiplerini de nisbetler perspektifinde ele almak gerektiği hususunu öğretmesi bakımından da ayrıca dikkat çekicidir.⁴⁶⁵

7. Her Müessese Tevbe Etmeli

“Toplumu meydana getiren her müessese tevbe etmeli ve tevbesi de, kendini bitiren, tüketen, ihmâl ve hataları kavrama ve onları telâfî etme şeklinde olmalıdır.

İdarî kadro, kendi cürüm ve günahlarını sezerek, onlara karşı tam vaziyet almak suretiyle tevbe etmeli, kendini yenilemeli ve dirilmelidir. Yoksa elli bin defa nedamet şeklindeki merasimlerle, bir çuvaldız boyu yol almaya imkân

⁴⁶⁵ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla* 2/86.

yoktur. Bin nefrin böyle bir derdi derman görenlere! Ve bin nefrin, defalarca aynı şeylerle aldananlara...!

Adlî teşkilât, hakkaniyet ve isabetli kararlarıyla kanatlanır ve gökler ötesi saltanatlara namzet olur. O, adâlet soluğu sürece, saatleri yıllar sayılır Hakk'ın katında. İsbetsiz kararları karşısında ızdırab duyup, iki büklüm olduğunda da, bundan geri değildir. Bir de onun Hakk'ın üstünlüğünü hiçe sayıp, kuvveti hâkim kıldığı, hakkı kuvvete boğdurduğu anları vardır ki, o, bu haliyle, affedilmez ve tevbesizdir...

Maarif teşkilâtı da öyledir. Maarif, millî duygu ve düşüncenin havârisi ve koruyucusu olduğu sürece, takdire lâayık en mübeccel bir müessesedir. Sapık ve çarpık ideolojilere yüz verdiği müddetçe de, harâmîlerden daha harâmî ve mücrimlerden daha mücrimdir. Yabancı ve tahribkâr düşüncelere karşı, tam ve ciddi tavır alacağı âna kadar da, bağışlanamaz ve tevbesizdir...

Bütün siyasî kuruluşlar gayri siyasî fertler ve cemaatler; hatta düşünürler, yazarlar ve mürşitler, nefislerine ve hiziblerine muhabbetden dolayı, inhisara sapsmış ve dolayısıyla da kendi dışlarında kalan hak ehline düşmanlık beslemişlerse, büyük günah içindedirler ve teker teker tevbe etmeleri farzlar ötesi farzdır.

Evet, bütün bu fert ve müesseseler, bir kere daha kendilerini kontrol etmeleri ve alabora olan millet vapurunda, kendi hisselerine düşen hata, günah ve ihmâlleri görmeleri, sonra da bunun telâfisine gitmeleri mutlaka elzemdir. Yoksa, bugüne kadar olduğu gibi, günahlara, hep dışta

namzet arar ve hep karşı tarafı karalamaya devam edecek olurlarsa -maâzallah- altından kalkamayacağımız bâdirelerin içine girilmesi ve silinip gitmemiz, kaviyyen muhtemeldir.

Evet, bizler en büyük günahı, herkesi suçlu ve kendimizi masum görmek suretiyle işledik. Bu anlayıştan kurtulmadığımız sürece de, içtimâî atmosfer sertleştikçe sertleşti ve birbirini takib eden parçalanmalar hep hız kazandı. Binaenaleyh, bu milletin mukadderatıyla, maddî ve manevî alâkalı görülen bütün ruhlar ve kendini bu millete adanmış bütün hasbî gönüller, bir kere daha dize gelerek tevbe etmelidirler.

Makam ve mansıb sevdasına kapıldıklarına; hizip sevgisiyle kör-sağır olup inhisara saplandıklarına; binbir paradoksla nesilleri kalpsiz ve ruhsuz bıraktıklarına; tegallüp ve tahakkümlere gömülüp hakkı kuvvette gördüklerine; düşüncelerine ters gelen şeyler, İlâhî soluklarla beslenmiş dahi olsa, ona karşı savaş ilân etdiklerine; şahsî çıkar ve menfaatlere dilbeste olduklarına; yalan, tezvîr, aldatma ve iğfâle girdiklerine; hedeflerine varabilmek için her vesileyi meşrû saydıklarına ve her devre uyma eğiliminde bulduklarına... Evet, bütün bunlara tevbe edip insanlık adına son bir kere daha yemin ve peymanlarını yenileme mecburiyetindedirler.

Ne mutlu, günahlarını idrak edip tevbeye koşanlara!
Ne mutlu, nefesine karşı sert ve acımasız, başkalarına karşı -hak ehli başkalarına karşı- müsâmahalı ve affedici olanlara..!”⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Gülen, M. Fethullah, *Çağ ve Nesil*, s. 55.

8. Gerçek Tevbe

Soru: *İnsan bazen tevbe ederken bile tevbe ettiği günahı tam mânâsıyla terk edip edemeyeceği hakkında te-reddüt geçiriyor. Böyle bir rûh hâliyle yapılan tevbe hakiki tevbe olur mu?*

Cevap: Bu soruya cevap verirken, Efendimiz'in şu mübarek beyânını hatırlamamak mümkün mü? Buyuruyorlar ki: "Herkes hata işler. Hata işleyenlerin en hayırlıları da tevbe edenlerdir."

Bu hadis-i şerife dikkat edilecek olursa, hata işlemenin insanın cibilliyetinde var olduğu görülür. Yani insanın tabiatında her zaman onu günaha çekecek bir kısım duygu ve hisler vardır. Aslında bunlar, iyiliklere de esas teşkil etsin diye insanın benliğine yerleştirilmiş nüveler mahiyetinde isti'datlardır. Aktif bir Kur'ân ahlâkıyla bunların hepsinin yüzü hayra ve istikamete çevrilebilir.

Meselâ; insana öfke verilmiştir. İnsan bununla bazen gazilik ve şehitlik elde edebileceği gibi, aynı duyguyla Allah için gadaplanıp, Allah için nefret edip sevap da kazanabilir. Şehevî hisler ve diğer bedene âit arzu ve istekler de böyledir. İnsan onları zapt u rapt altına alıp rûhunu kanatlandırabildiği takdirde velilerle omuz omuza yaşayabilir. Aksine, zapt u rapt altına alınamayan behimî arzuların, insanı baş aşağı getirmesi de az görülen felaketlerden değildir. Meseleye bu zâviyeden bakıldığında, potansiyel hata, insanın ikiz kardeşi gibidir. Bu itibarla, insan, azminin ve iradesinin hakkını vererek bu negatif duygudan hem kurtulmasını bilmeli hem de onu mutlaka semereli, faydalı hâ-

le getirmelidir. Diğer taraftan insan hayatında ömrü en az, en kısa olması gereken bir şey varsa, o da hata ve günahlar olmalıdır. Şu da kat'iyen unutulmamalıdır ki, insan işlediği bir hatayı hemen tevbe ile izale etmezse, bu ikinci bir hata ve günaha davetiye çıkarmak gibi olur ki, bu durum, zamanla insanın kalbî ve rûhî hayatını mahvedebilir. Böyle bir insan lahut âlemine karşı kapanır. Allah adına duyması gerekli olan şeyleri duyamaz olur ve herhangi bir cisim gibi sürekli bir düşüş yaşar, ama asla bunun farkına varamaz; latifeler ölür; “sır”, sırra kâdem basar “hafi” gizlenir, “ahfa” âdeta yok olur; ama o bunlardan haberdar değildir. Onun için insan, günaha bulaşır bulaşmaz, hiç vakit kaybetmeden hemen Rabbine teveccüh etmeli ve O'ndan işlediği günahın affını istemelidir. Günah, insanı ele veren bir kuyruk gibidir. Zaten Arapçada hem günah hem de kuyruk “ZNB” harfleriyle ifade edilir. İşte insan bu kuyruğu koparıp atmalı ve tevbe ile kuyruklu varlıklardan ayrı olduğunu haykırmalıdır...

Ayrıca benim, şimdilerde anladığım bir başka husus daha var ki, o da şudur: İnsan bir taraftan tevbe ediyor, diğer yandan da kendi iradesinin zaafı itibarıyla biraz evvel tevbe ettiği günah ona yine musallat oluyor, o da yine aynı günaha giriyorsa böylelerinin istikamete ulaşmaları ve sonra da istikametlerini korumaları oldukça zordur. Bununla beraber böyle bir insan, işlediği günahı tevbe ederken hakikaten samimi ve tevbesini vicdanından gelen sese uyarak yapmış da olabilir. İhtimâl, işlediği günahı onun da içine bir tiksinti düşmüştür ve dolayısıyla da tevbesini çok samimi olarak yapmıştır. Ancak, bu gibilerde, çok defa

tiksinti hâlinin geçip, yerini arzu ve isteklere bırakması söz konusudur ki, bu tür irâdezedeler her zaman sürçebilirler. Bu ikinci durum, onun daha önceki tazarru ve duâsında samimi olmadığı neticesini de doğurmaz. Dolayısıyla da tevbe etmesine mâni hiçbir sebep yoktur.

Evet insan ne kadar günah işlerse işlesin ve tevbesi hangi sayıya varırsa varsın mutlaka yine tevbe etmelidir. Bu ifadeler kesinlikle işlenen günahı hafife alma mânâsına gelmez; belki tevbenin lüzumunu ve önemini işâretler. Sözün burasında önemli bir hususa da işâret etmeden geçemeyeceğim: Baştan beri bahis konusu ettiğimiz günah, hata ile işlenen günahlardır. Hata ile işlenen günahlarda ise, kasıt ve azim yoktur. Zaten insan bir müddet sonra aynı günahı işlemeye azimli ise onun dudaklarından dökülen sözler bir takım yalan laflardır.. ve kesinlikle tevbe değildir. Hukukta bile taammüden işlenen suçlara verilen ceza ile, hataen işlenen suçlara verilen cezalar, suçun cinsi aynı dahi olsa ayrı ayrıdır. Günahlar için de durum böyledir.

Bir de bu meseleyi, içinde bulunduğumuz şartlar açısından değerlendirmek yararlı olacak: Öyle bir toplum içinde yaşıyoruz ki, böyle bir toplumda insanın gözüne, kulağına tam hâkim olması oldukça zor, kasıt olmasa bile, her zaman hataların zincirleme birbirini takip etmesi söz konusudur. Bu durumda yapılması gereken en önemli iş, mümkün merteye günah zemininden uzak durmaktır. Buna “sedd-i zerâi” de diyebiliriz ki, kabaca bir ifadeyle: Fenalıklara giden yolları kapatmak, demektir. Esasen sedd-i zerâi Kur’ânî bir yoldur. Meselâ bir âyette “zina etmeyin” denilmemiş de, “zinaya yaklaşmayın” denilmiştir. Ve yine “yetim hak-

kını yemeyin” denilmeyerek “yetim malına yaklaşmayın” ifadesi kullanılmıştır. Bunlar ve benzeri âyetler bize, insan terbiyesinde sedd-i zerâinin önemini anlatması bakımından dikkat çekicidir. Evet, insan, işte bu yol ile kasden günah işlemeye karşı kapalı kalır. Hata ile meydana gelen açıkları da tevbe örter. Zannediyorum bu tür bir strateji tatbikiyle, hem günahlara karşı korunma hususunda hem de elde olmayan sürçmeler karşısında önemli bir adım atılmış ve problemin kısm-ı ekserisi çözülmüş sayılır.⁴⁶⁷

9. Hatalara Hakk-ı Hayat Tanımama

Şu hayat yolunun neresinde bariyerler açılıp “haydi yolun dışına” denilecek belli değil. Bir iki dakika içinde, “sizi dışarıya alıyoruz” diyebilirler. İnsan O’na giderken, kalbi O’nunla irtibat içinde, hizmet düşüncesiyle dopdolu olmalı ve hayırlı bir işle meşgulken gitmeli. Evet, hayatın bazı anları nuranî geçmemiş, kirli dakikalar da yaşanmış olabilir; fakat daha önce de ifade ettiğimiz gibi sonuç, akıbet ve netice çok önemlidir.

Hani bazen, şimdilerde de çok konuşulan pişmanlık yasasını değerlendiriyorlar; zindanlık bir insan, “pişman oldum, iyi bir insan olmaya azm ü cezm ü kast eyledim” deyince onu pişmanlık yasasına tâbi kılıyorlar. Ahiretle alâkalı mevzularda da böyle bir pişmanlık, affa vesile olabilir; fakat insan elinden geldiği kadar hayatında kirli bir sayfa bulunmamasına dikkat etmelidir. Bunu umumi mânâda kullanıyorum, ne zihnî, ne ruhî ve ne de hissî bir kirlenme-

⁴⁶⁷ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla*, 2/10.

ye fırsat vermelidir. Ferdin hayatında, yaşama hakkı en az olan şeyler hatalar ve günahlar olmalıdır. Kul, tabiatı gereği bazen sürçse ve düşse de hemen kalkıp doğrulmasını bilmeli, sürçme ve düşme sürelerini en aza indirmelidir.

Kul kayıyorsa, bir inhiraf yaşıyorsa o mevzuda yapılması gerekli olan şey, hemen Allah'a yönelme, tevbe-inabe-evbe kulvarına girmedir. Kendisini affedebilecek bir Rabbi olduğunu bilme, “yine düştüm, yine sütü devirdim, bir daha yaramazlık yaptım; ama pişmanım ve hacâlet içindeyim” deme, içine düşülen kötü durumdan hemen uzaklaşmaya çalışma çok önemlidir.

Bu meseleyi çok tekrar etmemi garipsemeyin. Kendi akıbetim hakkında olduğu gibi, kardeşlerimin akıbeti hakkında da korkuyor, ürperiyor ve en hayatî mesele olan ebedî saadeti yakalama mevzuunda birbirimizi teyakkuza davet etmenin gereğine inanıyorum. Hafızanallah hiç kimsenin, mesela, birine bağıırıp çağırırken, kin duyarken, kalben biraz kirlenmişken ölüme yürümesini arzu etmiyorum.

Belki Allah'ın hususî bir iltifatı vardır, O'nun yolunda başkalarından farklı gayret gösterenlere. Bunu da Üstad, Kuran talebelerinin imanla kabre girecekleri şeklinde müjdeliyor. Diyor ki, herkes birbiri hakkında duacı olduğundan dua külliyyet kesbediyor.. Kur'ân dairesindekiler sadece tek bir şahıs olarak dua etmiyor, milyonlar ağızlar şeklinde duaya duruyorlar. İhvânenâ, ehavâtinâ... (kardeşlerimiz, bacılarımız..) deyince ne seviyede olursa olsun, işin tam altına girmişlerin yanında, Kur'ân hizmetinin kenarından köşesinden, bir ucundan tutmuş, “sadece duayla bile olsa benim de payım bulunsun” diyen her insan o sözün içine girer.

Bir ikinci mesele de, asrın Kur'ân tefsirinin verdiği dersi marifetle imanı billah, insanın latifelerine öyle sınıyor ve işliyor ki, inşaallah o eserlerle meşgul olanlara şeytanın eli ulaşamaz. Fakat o noktada mıyız, orada duruyor muyuz, duruşumuzun hakkını verebiliyor muyuz? İşte bunlar endişe verici şeyler. Bu iş samimiyet ister, vefa ister, sadakat ister ve ihlas.. illâ ihlas ister.

Hastalıklı halinde insan bunları daha derinden hissediyor.. hissetmeli de aslında. Paniğe, ölüm endişesine kapılacağına, nasıl olsa yolculuk bir vak'a ve önü alınmıyor, o daracık hayat koridorunu veya hendeğini atlarken o atlama işini çok iyi değerlendirmeli. Bütün benliği ile Allah'a bağlanmalı ve böylece öbür tarafta temiz bir yere düşmeli.⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ Gülen, M. Fethullah, *Kırk Testi*, s. 110.

SONUÇ

İslâm, insanın hem dünya hem de ahirette saadet içinde yaşamasını hedef alan bir dindir. O, getirdiği yüce prensiplerle mutluluğa ve cennet hayatına giden yolları göstermiş, daima iyilikleri emredip kötülüklerden de (günahlardan) sakındırmıştır. Onun bu ikaz ve nasihatlerine rağmen insan, değişik sebeplerle günah işlemekte ve bunun neticesinde ruh dünyasında pek çok dalgalanmalar yaşamaktadır. Onun suçluluk duygusuyla içine girdiği bu rûhî sıkıntı ve vicdan azabından kurtulması ise, ancak Rabbine teveccüh edip tevbe ve istiğfarda bulunmasıyla mümkün olacaktır.

Tevbe ve istiğfarın hem fert ve hem de toplum üzerinde birtakım müsbet tesirleri vardır. İşte; bu çalışmada da insanın fitratı, dine olan ihtiyacı ve günah ve tevbenin mahiyeti gibi konular üzerinde durulduktan sonra, tevbenin fert ve toplum üzerindeki tesirleri araştırılmaya çalışılmıştır.

Kanaatimizce bundan sonra da sadece tevbe değil, kelâmın ilgi alanına giren bütün konular, eski itikadî ve siyasi mezhepler arasındaki tartışmalardan uzak bir şekilde –tabii ki onlar da kısa ve öz bir malûmat olarak aktarılarak- tasavvuf, sosyoloji, psikoloji, din psikolojisi gibi fert ve toplumun nabzını tutan değişik ilim dallarıyla da yardımlaşarak yeni bir metotla ele alınıp izah edilmelidir.

Dört bölüm halinde ele alıp incelediğimiz bu çalışma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. İslâm’a göre insan, Hristiyanlık’ta olduğu gibi doğduğunda kökü Hz. Âdem’e dayanan atadan kalma “miras suç” ile kirli olarak değil, her türlü suçtan uzak, tertemiz ve İslâm fıtrati üzerine doğar.

2. İslâm’ın yüce prensiplerine göre temiz olarak doğan insanın daha sonra beşeriyetinin gereği olarak günah işlemesi, normal bir gelişmedir. Fakat işlediği günahlar, onun için bir kir ve bir suç mahiyetinde iseler de, onlardan temizlenmek her zaman için mümkündür. Bunun için kişi, günahlarını istediği her an direkt olarak Cenab-ı Hakk’a itiraf edip O’ndan af ve mağfiret dileyebilir.

3. Ehl-i Sünnet’e göre, mümin olduğu halde günah işleyen bir kişi; büyük günah işlemiş, hatta tevbe etmeden bu hâl üzere ölmüş bile olsa, kâfir değil, günahkâr bir mümindir. İşlediği günahlar yüzünden pek çok insanın fütursuz bir şekilde “**kâfir**” olarak itham edildiği günümüzde, Ehl-i Sünnet’in bu itidalli görüşü, herkes için bir ölçü olmalıdır. Elbette bizim bu ifadelerden maksadımız, günah işleyen bir kişinin yaptıklarının hoşgörüsü karşı-

lanması gerektiği değildir. Maksadımız, dinin hükümlerini inkâr etmediği müddetçe günah işleyen bir kişiyi “kâfir” olarak nitelendirip, Allah’ın kapamadığı tevbe kapısını yüzüne kapatmanın ve onu toplum dışına itmenin yanlış olduğuna vurgu yapmaktır.

4. Günahın çokluğu ve/veya tevbe ettikten sonra yine günah işlemek tevbeye mâni değildir. Kişi, günahı ne kadar çok olursa olsun, tevbesinden kaç kez dönerse dönsün, can boğaza gelmeden istediği zaman yine tevbe edebilir.

5. Tevbe, her mümin üzerine farz-ı ayndır ve farziyeti Kitap (Kur’ân), Sünnet ve icma ile sabittir.

6. Tevbenin kabul olunması için birtakım şartları vardır ve şartları yerine getirilen tevbenin kabul edileceği Cenab-ı Hak tarafından vadedilmiştir.

7. Tevbe, Allah hakkıyla alakalı hususlarda yeterli iken, kul haklarını ilgilendiren suçlarda yeterli değildir. Zira kul haklarını ilgilendiren günahların affı için, tevbenin yanı sıra ilgili şahıslarla helalleşmek de gerekmektedir.

8. İslâm dinindeki tevbe, günahkâr kişiyi diğer sistemlerde benzeri mümkün olmayan bir şekilde topluma yeniden kazandıran bir ıslah mekanizmasıdır. O kadar ki, tevbe ettikten sonra fert, günah işlemeyen önceki hali gibi tertemiz olduğunu bilir ve bunu bütün benliğinde hissedip ruhî ızdırap ve sıkıntılarında kurtularak mutluluğa kavuşur.

Hâsılı tevbe, hem fert hem de toplum için mutluluğa açılan eşsiz bir kapıdır. Allah’la kul arasın-

daki irtibat, tevbe vesiylesiyle tekrar tesis edilir. Tevbe sayesinde, günahın vicdanı rahatsız ve tedirgin eden etkisi yok olup gider. Böylece vicdan, sanki hiç günah işlememiş gibi yeniden eski huzur ve mutluluğuna kavuşur.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

Abdulgâkî, Muhammed Fuâd, “*el-Mu’cemu’l-Müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*”, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990.

Abdulcebbâr, el-Kâdî Ebu’l-Hasen, Ahmed el-Hemedânî, “*el-Muğnî fî ebvâbi’t-Tevhîd ve’l-Adl*”, XIV, Dâru’l-Mısriyye, Kahire, 1965.

el-Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, “*Keşfu’l-Hafâ ve Müzilü’l-İlbâs Amme İštehere mine’l-Ehâdis Alâ Elsineti’n-Nâs*”, I, Dâru İh-yâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2. Bsk., Beyrut, 1351.

Armaner, Neda, “*Din Psikolojisine Giriş I*”, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980.

el-Aynî, Bedruddîn, “*Umdetü’l-Kârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*”, X, İstanbul, 1308.

Bebek, Adil-Köse, Ali, “*Günah*”, “*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*”; XIV, 282-286, İstanbul, 1996.

Certel, Hüseyin, “*Dinî Suçluluk Duygusu ve Savunma Mekanizmaları*”, “*Akademik Araştırmalar Dergisi*”, Sy. 1, s. 24-29, Erzurum, 1996.

- el-Cürçânî**, Ali b. Muhammed b. Ali, “*Kitâbu’t-Ta’rîfât*”, thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2. Bsk., Beyrut, 1992.
- Dalgın**, Nihat, “İslâm’da Tevbe”, “*Diyanet İlmî Dergi*”, XXXII, sy. 3, s. 39-63, Ankara, 1996.
- Devellioğlu**, Ferit, “*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*”, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1962.
- Doğan**, D. Mehmet, “*Temel Büyük Türkçe Sözlük*”, Bahar Yayınları, İstanbul, 1994.
- Draz**, M. Abdullah, “*Kur’ân Ahlâkî*” (La Morale du Koran), çev., Emrullah Yüksel, Ünver Günay, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
-, “*İslâm’ın İnsana Verdiği Değer*”, trc. Nureddin Demir, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1983.
- Eraydın**, Selçuk, “*Tasavvuf ve Tarikatlar*”, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984.
- Erem**, Faruk, “*Suç Bilimi Açısından Adalet Psikolojisi*”, Adil Yayınevi, 10. Bsk., Ankara, 1997.
- el-Eş’arî**, Ebu’l-Hasen, Ali b. İsmâîl, “*Kitâbu’l-Luma’ fi’r-reddi alâ ehli’z-zeyği ve’l-bida*”, el-Matbaatü’l-Kâsûlikiyye, Beyrut, 1952.
- el-Ezherî**, Ebî Mansûr, “*Tehzîbu’l-Luğa*”, thk. Ya’kûb Abdü’n-Nebiy, XIV, Dâru’l-Mısıriyye, Kahire ts.
- Fazlurrahman**, “*Ana Konularıyla Kur’ân*”, çev., Alpaslan Açıkgenç, Fecr Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1993.
- Fîrûzâbâdî**, Mecdudîn Muhammed İbn Ya’kûb, “*el-Kâmûsü’l-Muhît*”, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1986.
- el-Gazâlî**, Ebû Hâmid Muhammed, “*İhyâu Ulûmi’d-Dîn*”, trc., Ahmet Serdaroğlu, I, III, IV, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1989.
-, “*Dinde Kırk Esas*”, trc. Hüseyin S. Erdoğan, Hisar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1976.

Gölcük, Şerafeddin, “*Kur’ân ve İnsan*”, Esra Yayınları, Konya, 1996.

....., “*Allah-Kur’ân-İnsan*”, Esra Yayınları, Konya, 1990.

....., “*İslâm Akâidi*”, Esra Yayınları, Konya, 1989.

Gölcük, Şerafeddin; **Toprak**, Süleyman, “*Kelâm*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Konya-1988.

Gülen, M. Fethullah, “*Fasıldan Fasıla-1*”, Nil Yayınları, İzmir, 1995.

....., “*Fasıldan Fasıla-2*”, Nil Yayınları, 4. Baskı, İzmir-1997.

....., “*Fasıldan Fasıla-4*”, Nil Yayınları, İstanbul 2004.

....., “*Çağ ve Nesil*”, T.Ö.V. Yayınları, İzmir, 1997.

....., “*Kalbin Zümrüt Tepeleri-1*”, Nil Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 1994.

....., “*Sonsuz Nur-1-2*”, Nil Yayınları, İzmir, 2004.

....., “*Ölçü ve Yoldaki Işıklar*” Nil Yayınları, İstanbul, 2000.

....., “*Kırık Testi*”, Zaman Yayıncılık, İstanbul, 2002.

....., “*Prizma 1/2/3*”, Nil Yayınları, İzmir, 1995.

....., “*Kur’ân’an İdrake Yansıyanlar 1/2*”, Zaman Yayıncılık, İstanbul, 2000.

....., “*Asrın Getirdiği Tereddüder 1/2/3/4*”, TÖV Yayınları, İzmir 1995.

Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddîn, “*Ehl-i Sünnet İ’tikadı*” (*Câmiu’l-Mütûn fî Hakki Envâi’s-Sıfâti’l-Îlâhiyye ve’l-Akâidi’l-Mâtürîdiyye ve Elfâzi’l-Küfri ve Tashihi’l-A’mâli’l-Acîbiyye*) trc., Abdülkadir Kabakçı-Fuad Günel, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1980.

Haylamaz, Reşit, *Saadet Asrına Doğan İlk Yıldızlar*, Işık Yay., İstanbul-2003.

- Hayran**, Ali; *Kutlular Ufku*, Işık Yayınları, İzmir 1992.
- Heyet**, *Sahabiler Ansiklopedisi*, Yeni Asya Yay., İstanbul-1989, II, 495-499.
- Hökelekli**, Hayati, “*Din Psikolojisi*”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1996.
- Hucvirî**, Ali b. Osman, “*Keşfu’l-Mahcûb*” Hakikat Bilgisi, haz., Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.
- İbn Kayyım** el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, “*Tehzîbu Medârici’s-Sâlikîn*”, Dâru Kuteybe, 2. Baskı, Kahire-1990.
- İbn Manzûr**, Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Mükerrrem, “*Lisânu’l-Arab*”, Dâru Lisâni’l-Arab, Beyrut, ts.
- el-Îcî**, Ebu’l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdül-gaffar, “*el-Mevâkıf fî İlmi’l-Kelâm*”, Mektebetü’l-Mütenebbî, Kahire, ts.
- İmam Âzam**, Nu’man b. Sabit, “*Fıkh-ı Ekber*”, Aliyyü’l-Kârî Şerhi, trc., Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1992.
- el-İsfehânî**, Râgıb, “*Müfredâtu elfâzi’l-Kur’ân*”, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 1996.
- İzmirli**, İsmail Hakkı, “*Yeni İlm-i Kelâm*”, haz., Sabri Hizmetli, Umran Yayınları, Ankara, 1981.
- Karaçam**, İsmail, “*İslâm’da Tevbe*”, Nedve Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1982.
- Karaman**, Hayreddin, “*Günlük Hayatımızda Helaller-Haramlar*”, Nesil Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kasapoğlu**, Abdurrahman, “*Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*”, Yalnız-kurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Kılıç, Sadık, “*Kur’ân’da Günah Kavramı*”, Hibaş Yayinevi, Konya, 1984.

Kitâb-ı Mukaddes, Yeni Ahid, Pavlus’un Titus’a mektubu, 2, 14; I. Korintoslulara 6, 20; Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1958.

Kotku, Mehmed Zâhid, “*Tevbe*”, Seha Neşriyat, İstanbul, 1984.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, “*Kısaltılmış Tezki-re-i Kurtubî Ölüm Kıyamet Ahiret*”, (et-Tezkire fi Ahvâli’l-Mevtâ ve Umûri’l-Âhire,) ks. Abdülvehhab b. Ahmed eş-Şa’rânî, trc., Hasan Tahsin Emiroğlu, Tekin Kitabevi, Konya, 1995.

el-Kuşeyrî, Ebu’l-Kâsım, Abdülkerîm b. Havâzin, “*er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*”, Kahire, 1940.

....., “*Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*”, haz. Süleyman Ulu-
dağ, Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1981.

Kutub, Muhammed, “*İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*” (Dirâsâtü’n
fi’n-nefsi’l-İnsâniyye), çev. Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, 4. Baskı,
İstanbul, ts.

Kutub, Seyyid, “*Fî Zılâli’l-Kur’ân*”, çev., Salih Uçan, Vahdettin
İnce, Mehmet Yolcu, Lütfullah Bender, I-V, VII, X, Dünya Ya-
yıncılık, İstanbul, 1991.

Matürîdî, Ebû Mansur, Muhammed b. Muhammed, “*Kitâbü’t-Tev-
hîd*”, haz., Fethullah Huleyf, trc., H. Suudî Erdoğan, Hicret Ya-
yınları, İstanbul, ts.

Mürşid, *Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis Programı*, Turaz Yazılım, An-
kara, 1996.

en-Nesefî, İbnu Muhammed, Ebû Hafs, Necmüddîn Ömer, “*İs-
lâm İncancının Temelleri Akaid*”, trc. M. Seyyid Ahsen, Bayrak
Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 1991.

en-Nevevî, “*Sahih-i Müslim bi Şerhi’Nevevî*”, 2. Baskı, XVII, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrut, 1972.

Nicholson, Reynold A., “*Tevbe*”, “*İslâm Ansiklopedisi*”, XII/1, 204, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.

Nursî, Bediüzzaman, Said, “*Lem’alar*”, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995.

....., “*Mesnevî-i Nûriye*”, Envar Neşriyat, İstanbul, 1995.

Ögke, Ahmet, “*Kur’ân’da Nefs Kavramı*”, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

Özkaya, Mustafa, “*İslâm Ceza Hukukunda Pişmanlık ve Cezalara Etkisi*”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 1997.

Öztürk, Y. Nuri, “*İslâm’da Büyük Günahlar*”, Yeni Boyut Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 1997.

el-Pezdevî, Sadru’l-İslâm, İmam Ebu’l-Yusr Muhammed, “*Ehl-i Sünnet Akâidi*” (Usûlu’d-Dîn), trc. ve notlar: Şerafeddin Gölçük, Kayıhan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1994.

er-Râzî, Fahrüddîn, Muhammed b. Ömer, “*Tefsîr-i Kebîr*” (Me-fâtihu’l-Gayb), trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, IV, XXI, XIX, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988-1995.

....., “*İslâm İnancının Ana Konuları*” (Meâlimu Usûli’d-Dîn), çev. Nâdim Macit, İhtar Yayıncılık, Erzurum, 1996.

....., “*el-Erbaîn fî Usûli’d-Dîn*”, thk. Ahmed Hicâzî Sakka, Mektebetü’l-Külliyâtî’l-Ezher, Kahire, 1982.

Rıfat, Ahmet, “*Tasvîr-i Ahlâk*”, Dersaâdet, İstanbul, 1305.

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, “*Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Yazım Yönergesi*”, Sakarya, 1998.

- Sâmi**, Şemseddin, “*Kâmûs-ı Türkî*”, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Schacht**, J., “*Hata*”, “*İslâm Ansiklopedisi*”, V/1, 358-359, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.
- es-Semerkindî**, Nasr b. Muhammed b. İbrâhîm, “*Tenbîhü'l-Ğâfilîn*”, thk. Abdülazîz Muhammed el-Vekîl, I, Dâru'l-Şürûk, Beyrut, 1980.
- et-Tahâvî**, Ebû Ca'fer el-Verâk, “*Metnu Akîdeti't-Tahâviyye*”, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1397.
- et-Teftazânî**, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, “*Şerhu'l-Makâsîd*”, thk. Abdurrahman Umeyra, V, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1989.
-, “*Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*”, (Şerhu'l-Akâid), haz., Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1982.
- et-Tehânevî**, Muhammed Ali, “*Mevsûatu Keşşâfi Istilâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*”, I, Mektebetü Lübnan, Lübnan, 1996.
- Tunç**, Cihad, “*Tevbe Hakkında Bazı Meseleler*”, Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24 (1981), Ankara, s. 389-412.
- Turgut**, Ali, “*Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Ahlak Esasları*”, Şamil Yayinevi, İstanbul, 1980.
- Uludağ**, Süleyman, “*Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*”, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991.
- Ünal**, İsmail, “*Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*”, Işık Yayınları, İstanbul 2001.
- Wensinck**, A. J., “*Miftâhu Künûzi's-Sünne*”, trc., M. Fuad, Abdülbaki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1403/1983.
- Yapıcı**, Asım, “*İslâm'da Tevbe ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*”, Beyan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yazır**, Elmalılı Hamdi, “*Hak Dini Kur'ân Dili*”, sad., İsmail Kara-

çam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, I, VIII, X, IV, II, Azim Yayınevi, Zaman Gazetesi Promosyonu, ts.

....., “Makaleler I”, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.

Yeprem, M. Sâim, “*Mâtürîdî’nin Akîde Risalesi ve Şerhi*”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989.

Yıldırım, Suat, “*Kur’ân-ı Hakîm’in açıklamalı Meali*”, Işık Yayınları, İstanbul, 2004.

Yüce, Abdulhakim, “*Râzî’nin Tefsirinde Tasavvuf*”, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1996.

Zebîdî, Zeynüf d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Lâtîf, “*Sahîhu Buhârî Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*”, trc. ve şerh, Kâmil Miras, XII, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,

ez-Zehbî, Muhammed Şemsüddîn, “*el-Kebâir*”, Matbaatu’l-İrşad, 1987.